

KULTÚRA ÉS TUDOMÁNY

A TÖMEGEK LÉLEKTANA

IRTA GUSTAVE LE BON

FORDÍTOTTA DR. BALLA ANTAL

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR ÍROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1913

A TÖMEGEK LÉLEKTANA

ÍRTA

GUSTAVE LE BON

FRANCIÁBÓL FORDÍTOTTA

Dr BALLA ANTAL

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR ÍROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1913

TH. RIBOT-NAK,

A REVUE PHILOSOPHIQUE SZERKESZTŐJÉNEK,

A COLLEGE DE FRANCE TANÁRÁNAK

ÉS AZ INSTITUT TAGJÁNAK

AJÁNlja

G. LE BON.

A TÖMEGEK LÉLEKTANA

ELŐSZÓ.*

Előbbi munkánkat** a faji lélek leírásának szenteltük. Most a tömegek lelki világát fogjuk tanulmányozni.

Ezt a faji lelket azoknak a közös tulajdonságoknak összessége alkotja, melyre a fajhoz tartozó összes egyének átöröklés útján tesznek szert. A megfigyelés azonban azt mutatja, hogy mikor bizonyos számú egyén valamely célból tömeggé egyesül, az együvé tartozásnak e tényéből bizonyos új pszichológiai jellemvonások származnak, ezek hozzákapcsolódnak a faji tulajdonságokhoz és néha nagy különbség van közöttük.

A tömegeknek mindig jelentékeny szerepük volt a népek életében, de sohasem olyan nagymértékben, mint napjainkban. A mai kor egyik legfőbb jellemvonása, hogy a tömegek tudattalan tevékenysége lép egyének tudatos tevékenységének helyére.

* Ez a nagyhirtelen klasszikussá lett munka különböző országokban számos közleménynek lett forrása. Midőn az első kiadás 1895-ben megjelent, nem volt egyetlen összefoglaló mű sem, mely a tömegek lélektanával foglalkozik.

** Les lois psychol. de l'évolution des peuples, (A népek fejlődésének lélektani törvényei), 1894.

Megkíséreltem a tömegek nehéz problémáját kizárólag szigorúan tudományos eszközökkel, vagyis módszeresen megközelíteni, félretéve minden más véleményt, tant és elméletet. Úgy gondolom, hogy ez az egyetlen mód, hogy az igazságnak valamelyes részecskéjét elérhessük, mikor még hozzá az elméket olyan élénken foglalkoztató kérdésről van szó, mint ez esetben. A tudós, ki valamely jelenséget megállapítani törekszik, nem törődik a megállapítást zavaró érdekekkel. Egy kiváló gondolkodó, Goblet d'Alviela, egyik munkájában megjegyezte, hogy én, nem tartozván egyik mai iskolához sem, néha ellentétben vagyok ezeknek az összes iskolának bizonyos következtetéseivel. Ez az új munka, remélem, megérdemli ugyanazt az észrevételt. Valamely iskolához tartozás szükségképen azal jár, hogy előítéleteit és álláspontját átvegyük.

Mindazonáltal kötelességem megmagyarázni az olvasónak, hogy miért jutok tanulmányaim alapján egészen más következtetésre, mint amit első tekintetre várni lehetne; megállapítom például, hogy a tömegek lelki világa rendkívül alantas, ide számítva a kiváló egyénekből álló testületeket is, mégis azt mondom, hogy bármennyire alantas is, veszedelmes lenne szervezkedésüket megbolygatni.

A történelmi események legfigyelmesebb vizsgálata nekem mindig azt mutatta, hogy a társadalmi organizmusok épenolyan összetettek, mint egyéb organizmusok és semmiképen sincs hatalmunkban, hogy mélyreható átalakításokkal hamarjában fölforgassuk. A természet néha radikális, de nem úgy, mint ezt mi értjük; ezért

semmi sem veszedelmesebb valamely népre, mint a nagy reformok után való mánia, bármilyen helyeseknek látszanak is e reformok elméletileg. Ezek csak akkor járnának haszonnal, ha lehetséges volna a nemzetek lelkét is hirtelen átalakítani. De erre csak az idő képes. A gondolatok, érzelmek, szokások irányítják az embereket, ezek pedig mind bennünk vannak. Az intézmények és törvények lelkünk nyilvánulásai és szükségleteinek kifejezői. A lelket nem változtathatják meg az intézmények és törvények, mert belőle származnak.

A társadalmi jelenségeket együtt kell tanulmányozni a néppel, mely azokat teremtette. Ezeknek a jelenségeknek filozófiai lehet abszolút értékük, de gyakorlatilag csak relatív értékükről lehet szó.

Ha tehát társadalmi jelenséget tanulmányozunk, egymásután két nagyon különböző szempontból kell szemügyre vennünk. Azt látjuk ilyenkor, hogy a tiszta ész tanulságai nagyon gyakran ellenkeznek a gyakorlati ész tanulságai-val. Nincs olyan adottság, nem véve ki a fizikaiakat sem, melyre ez a megkülönböztetés alkalmazható ne volna. A kocka, a kör, az abszolút igazság szempontjából változhatatlan geometriai ábrák, szigorúan meghatározva biztos formák által. A mi látásunk szempontjából azonban ezek az alakok a legkülönbözőbb alakokat ölthetik. A perspektíva valóban átalakíthatja a kockát pirámissá vagy négyzetté, a kört pedig ellipszissé vagy egyenes vonallá. Ezek a fiktív alakok sokkal fontosabbak, mint a reális alakok, mert csak ezeket látjuk és fénykép vagy rajz se-

gítségével csak ezeket reprodukálhatjuk. Az irreális bizonyos esetekben igazabb, mint a reális. A tárgyaknak exakt, geometriai alakjukban való ábrázolása a természet kiforgatása és felfelismerhetetlenné tévése volna. Ha föltételezzük, hogy van egy világ, melynek lakói csak másolni vagy fényképezni tudják a tárgyakat, anélkül, hogy érinthetnék, nagyon nehezen tudnának alakjukról exakt fogalmat alkotni. Ennek a formának ismerete, amely csak nagyon kevés számú tudós számára közelíthető meg, nagyon csekély érdeklődést keltene.

A filozófusnak, ki a társadalmi jelenségeket tanulmányozza, figyelembe kell vennie, hogy ezeknek elméleti értékük mellett gyakorlati értékük is van, és a művelődés fejlődése szempontjából csak az utóbbinak van jelentősége. Nagyon körültekintő legyen, mikor olyan következtetésről van szó, amit a logika látszólag közvetlenül nyújt.

Ennek a szabálynak megtartására még egyéb okok is utasítják. A társadalmi tények olyan összetettek, hogy nem lehet őket egységükben felfogni és nem lehet előre látni kölcsönös befolyásuk eredményét. Úgy látszik, hogy a látható tények mögött is sokszor száz meg száz láthatatlan ok rejlik. A látható társadalmi jelenségek egy óriási öntudatlan munka eredőjének látszanak, melyet analízisünkkel gyakran nem tudunk megközelíteni. Az érzékelhető jelenségeket a hullámokhoz hasonlíthatnánk, melyek az óceán színén mutatják a talaj alatti rázkódásokat, de eredő helyükről nem tudunk. A tömegek, tetteik nagy részét tekintve, roppant.

alacsony értelmi állapotról tesznek tanúságot; de viszont egyéb cselekményeikben mintha valami titokzatos erő mozgatná őket, mit a régiek végzetnek, természetnek, gondviselésnek neveztek, mi pedig holtak hangjának nevezünk; hatalma félreismerhetetlen, de lényegéről nincs sejtelmünk. Gyakran úgy tetszik, hogy a népek lelkében valami titokzatos erők lappangnak, s ezek irányítják őket. Például mi összetettebb, logikusabb és csodálatosabb, mint egy nyelv? És honnan ered ez az olyannyira organizált és finom dolog, ha nem a tömegek tudattalan lelkületéből. A legtudósabb akademikusok, a legtekintélyesebb nyelvészek csak gondos regisztrálói a nyelvek törvényeinek, de törvényeket teremteni nem tudnak. Sőt ami a nagy emberek zseniális gondolatait illeti, vájjon biztosak vagyunk afelől, hogy ez kizárólag az ő művök? Kétségtelen, hogy azok mindig magános elmék alkotásai; de az ezernyi porszem, mely a talajt adja, hol ezek az eszmék gyökeret vernek, vájjon nem a tömeglélek műve?

A tömegek kétségkívül mindig tudattalanok; de talán ép ez a tudattalanság erejük egyik titka. A természetben a csupán ösztöni életet élő lények olyan dolgokat visznek véghez, hogy bámulattal tölt el bennünket csodálatos összetettségük. Az emberi ész még kezdetleges és tökéletlen arra, hogy a tudattalan törvényeit fölfedje, de főképp, hogy azt pótolja. Tetteinkben a tudattalannak óriási, az észnek pedig igen csekély része van. A tudattalan még ismeretlen erőként működik.

Ha tehát meg akarunk maradni a dolgok szűk,

de biztos és tudományosan megismerhető határai között és nem akarunk bizonytalan hozzávetésekben és hiábavaló hipotézisekben tévelyegni, egyszerűen konstatálnunk kell a megközelíthető jelenségeket és csak erre a megállapításra szorítkozni. A látható jelenségek mögött vannak olyanok, melyeket nem látunk jól, ezek mögött tán ismét vannak mások, melyeket egyáltalában nem veszünk észre.

BEVEZETÉS.

A tömegek kora.

A jelenkor fejlődése. — A nagy kultúrváltozások a népek gondolkodásában végbemenő átalakulások következményei. — A mai kor hite a tömegek hatalmában. — Ez változtatja meg az államok hagyományos politikáját. — Hogyan kerülnek felszínre az alsóbb néposztályok és mi módon gyakorolják hatalmukat. — A tömegek elhatalmasodásának szükségzerű következményei. — Hatásuk csak romboló lehet. — ők semmisítik meg végképen az elavult kultúrát. — A tömeglélektant általában nem ismerik. — Törvényhozóknak és államférfiaknak mennyire fontos tanulmányozni a tömegeket.

A nagy zavarokat, melyek a civilizáció változásait megelőzik, mint például a római birodalom összeomlása és az arab birodalom megalapítása, első tekintetre úgy látszik, hogy főleg a nevezetes politikai átalakulások idézték elő: tudniillik a népvándorlás és a dinasztiák bukása. De az események alapos vizsgálata azt mutatja, hogy a látszólagos okok mögött ott van mint valódi ok a népek gondolkodásában végbemenő mély átalakulás. Nem azok az igazi történeti zavarok, amelyek nagyságukkal és erejükkel csodálatra indítanak bennünket. Csak azok a fontos változások, melyekből civi-

lizációk megújulása származik, s a melyek az eszmék, gondolkodás és nézetek területén mennek végbe. A történelem emlékezetes eseményei az emberek gondolkozásában végbemenő láthatatlan változásoknak látható okozatai. Hogy az ilyen nagy események olyan ritkák, érmék az az oka, hogy a fajban nincs más állandó, mint a gondolkodás öröklött alapja.

Korunk egyike azoknak a kritikus időknek, amikor az emberi gondolkodás a kialakulás útján van.

Ezt az átalakulási folyamatot két alaptényező alkotja. Az első azoknak a régi vallásos, politikai és társadalmi nézeteknek lerombolása, melyekből művelődésünk elemei származnak. A második merőben új gondolat- és életföltételek megteremtése a modern tudományos és ipari fölfedezések alapján.

A múlt eszméi, ámbár félig megsemmisültek, még nagyon erősek, azok az eszmék pedig, melyeknek helyettesíteni kellene őket, kialakulóban vannak; korunk átmeneti és anarchisztikus időszak.

Hogy mi lesz ennek a szükségképen chaotikus korszaknak egykor a vége, nem könnyű megmondani. Miféle alapgondolatokon fog felépülni a jövő társadalma? Ezt még most sem tudjuk. De azt már eléggé látjuk, hogy a szervezés céljából meg kell alkudnia egy új hatalommal, korunk legújabb szuverénjével: a tömegek hatalmával. Ez az egyetlen hatalom kerekedett felül annak a sok egykor igaznak tartott, de ma már elévült eszmének romján és a sok hatalomnak rombadőlte után, melyek egymás után tör-

ték meg a forradalmakat és úgy látszik, hogy nemsokára ez nyeli el a többi. Mialatt ami összes régi hiedelmeink ingadoznak vagy már el is tűntek, a társadalmak régi oszlopai hova-tovább leroskadnak, a tömegek hatalma az egyetlen erő, mit semmi meg nem rendít, s amelynek tekintélye csak növekszik. Az a korszak, amelybe lépünk, valóban a tömegek érája lesz.

Alig egy évszázaddal ezelőtt az államok hagyományos politikája és az uralkodók versengései voltak főfő mozgatói az eseményeknek. A tömegek véleménye alig nyomott valamit a latban, legtöbbször semmit. Napjainkban a politikai hagyományok, az államfők személyes céljai és versengései többé nem számítanak, a tömegek véleménye ellenben nyomatékos lett. Ők diktálják a királyoknak szándékukat és ezek rajta vannak, hogy tudomásul vegyék. Most már nem a fejedelmek tanácsában, hanem a tömegek lelkében készül a nemzetek sorsa.

Átmeneti korunk egyik legszembetűnőbb jellemvonása, hogy a nép föllép a politikai életben, vagyis fokenként ez lesz a tulaj donképeni vezető osztály. Föllépését voltaképen nem az általános választójog jelenti; ennek sokáig csekély hatása volt és könnyen lehetett kezdetben irányítani. A tömegek növekvő hatalma először is bizonyos eszmék terjesztése révén jött létre, melyek lassanként magukévá tették az elméket, aztán pedig olyformán, hogy az egyének lassanként társultak az elméleti nézetek megvalósítása céljából. A társulás eredménye, hogy a tömegek formát adtak az ő, ha nem is nagyon igazságos, de nagyon ha-

tározott eszméiknek saját érdekükből, és tudatára ébredtek erejüknek. Alapítanak szindikátusokat, melyek előtt lassanként a többi összes hatalmak kapitulálnak; munkásbörzékét, amelyek szabályozni igyekeznek a munkának és bérnek föltételeit az összes gazdasági törvények ellenére. Az országgyűlésre képviselőket küldenek, kik meg vannak fosztva minden kezdeményezési szabadságtól és függetlenségtől és leggyakrabban csak szócsövei az őket küldő testületeknek.

A tömegek céljai mindinkább szemmel láthatókká lesznek napjainkban és törekvésük nem kevesebb, mint alapjában fölforgatni a mai társadalmat és visszavinni abba a primitív kommunizmusba, amely rendes állapota minden emberi társaságnak a civilizáció kezdetén. A munkaidő meghatározása, a bányák, vasutak, gyárak, termőföld kisajátítása; az összes termények egyenlő elosztása, az összes felsőbb osztályok kiküszöbölése az alsóbb néposztályok javára stb.; ezek azok a követelések.

A tömegek nem gondolkoznak, hanem annál inkább cselekszenek. Erejük a mai szervezettségük révén óriási naggyá lett. A keletkezőben levő dogmák csakhamar birtokába jutnak az elavult dogmák hatalmának, vagyis annak a zsarnoki szuverén erőnek, amely nem tűr vitát. A tömegek isteni joga lép a királyok isteni jogának helyére.

A mai nyárspolgárosztályunk kedvelt írói, azok, kik ennek az osztálynak korlátolt gondolkodását, rövidlátó nézeteit, általános kételyeit, néha túlzó önzését legjobban kifejezik, teljesen meg-

rökönyödtek ettől az új hatalomtól, melyet erősödni látnak, és hogy a lelkek zavarait leküzdjék, kétségbeesve föllebbeznek az egyház erkölcsi erőihez, mit egykor annyira megvetettek. Beszélnek a tudomány csődjéről és mint a Rómából visszatérő vezeklők, felhívják figyelmünket a kinyilatkoztatott igazságok tanításaira. De az újdonsült megtérők elfelejtik, hogy már nagyon késő. Ha valóban a kegyelet hatotta át őket, ennek már nem lesz többé olyan hatalma lelkeken, kik vajmi keveset törődnek az újdonsült szenteskedők aggodalmaival. A tömegeknek nem kellenek ma azok az istenek, kik tegnap nekik nem kellettek, s akiknek megsemmisítéséhez ők is hozzájárultak. Sem isteni, sem emberi hatalom nem kényszerítheti a folyókat arra, hogy forrásuk felé folyjanak.

A tudományt nem érte csőd és nincs semmi köze a mai lelki anarchiához, sem az új hatalomhoz, amely ennek közepette fölsarjadzott. Az igazságot ígérte nekünk, vagy legalább is az értelmünk által megközelíthető viszonyok megismerését. Sohasem ígért sem békét, sem boldogságot. Magas közömbösséggel viseltetik érzelmeink iránt és mit sem ad siránkozásainkra. Rendelkezésünkre áll, hogy élni próbáljunk vele, de nem tudja visszaidézni az illúziókat, amiket elkergetett.

Egyetemes, minden népnél szembeötlő tünetek bizonyítják a tömegek hata'mának rohamos növekedését, és így fe' sem téte'ezhetjük, hogy mihamarább megakad a növekedésben. Bármit hoz is számunkra, el kell viselnünk. Üres szó minden beszéd, amit felhoznak ellene. Lehetséges

talán, hogy a tömegek felszínre vetődése az utolsó lépcsőjét jelenti a nyugoti művelődésnek, a teljes visszatérést abba a fejetlen, zavaros korszakba, amely, úgy látszik, meg szokta mindig előzni minden új társadalom keletkezését. De hogy akadályozzuk meg?

A tömegek legszemmeláthatóbb szerepe eddig abban állott, hogy lerombolták az elavult civilizációkat. Ez a szerep nem most tűnik föl a világon először. A történet azt tanítja, hogy abban a pillanatban, amint a civilizációt fenntartó erkölcsi erők elvesztették uralmukat, a végső rombolást a tudattalan és brutális tömegek végzik, kiket méltán neveznek barbároknak. A művelődést eddig egy kicsiny szellemarisztokrácia teremtette és vezette és sohasem a tömegek. A tömegeknek csak a rombolásra van erejük. Uralmuk mindig a barbárság korát mutatja. A civilizáció feltételez szigorú szabályokat bizonyos fegyelmet, feltételezi az átmenetet az ösztönszerűből az észszerűbe, a jövő előrelátását, magas kulturális fokot. Mind olyan feltételek, amelyeknek a magukra hagyatott tömegek sohasem voltak képesek megfelelni. Hatalmuk csupán romboló lévén, működésüket a mikrobákéhoz lehetne hasonlítani, melyek előmozdítják az elgyengült vagy megholt testnek fölbomlását. Amikor a civilizáció épülete megromlott, az összeomlást mindig a tömegek segítik elő. Ez az ő főfeladatuk és első tekintetre úgy látszik, hogy a számok filozófiája az egyedüli történetfilozófia.

Ez lesz a mi civilizációnk sorsa? Tarthatunk tőle, de még nem tudhatjuk.

Bármint legyen is, bele kell törődnünk a tö-

megutalom elviselésébe, mert valami láthatatlan kezek lassanként fölforgatnak minden korlátot, ami őket visszatartaná.

Ezeket a tömegeket, kikről most annyit beszélnek, nagyon rosszul ismerjük. A hivatásos pszichológusok, kik távol élnek tőlük, sohasem méltatták őket figyelemre és csak abból a szempontból foglalkoztak velük, hogy miféle bűntényeket követhetnek el. Kétségkívül vannak bűnöző tömegek, de vannak erényes tömegek, hősiek tömegek és mások is. A tömegek bűntényei pszichológiájuknak csak egy különös részét alkotják, és ha csak a bűntényeket tanulmányozzuk, lelki alkatukat nem ismerhetjük meg jobban, mint az egyes emberét, ha csupán bűneit vesszük szemügyre.

De legyünk igazságosak; a világ összes urai, az összes vallás- és birodalomalapítók, az összes vallások apostolai, a kiváló államférfiak és szerényebb körben, a kisebb emberi közösségek egyszerű főnökei mindig öntudatlan pszichológusok voltak, kik a tömegleiket ösztönszerűleg és gyakran nagyon jól ismerték; és mert nagyon jól ismerték, könnyű szerrel felülkerekedtek. Napoleon bámulatos módon ismerte annak az országnak tömeglélektanát, amelyben uralkodott, de teljesen félreismerte a más fajokhoz tartozó tömegek lélektanát; s mivel erről nem tudott,

* Ehhez különben legügyesebb tanácsadói sem igen értettek többet, Talleyrand azt írta neki, hogy (Spanyolország szabadtóként fogadja katonáit). Ügy fogadta őket, mint fenevadakat. Egy pszichológus, ismervé a fajnak öröklött ösztöneit, előre láthatta volna ezt a fogadtatást.

háborúkba kezdett — nevezetesen Spanyol- és Oroszországban, melyek hatalmát megrendítették és őt magát is csakhamar megbuktatták.

A tömeglélektan ismerete lesz az utolsó mentsvéra annak az államférfiúnak, aki nem akarja a tömegeket kormányozni — mert ez nagyon nehéz lett — csak azt akarja, hogy azok őtet túlságosan ne kormányozzák.

Hogy a törvények és intézmények milyen hatással vannak a tömegekre, ezt csak akkor értjük meg, ha egy kicsit belemélyedünk a tömeglélektanba; hogy mennyire nem fogékonyak az olyan nézetek, amelyek nem rögződtek beléjük és hogy nem lehet tiszta elméleti igazságosságra alapított törvényekkel vezetni őket, hanem csak azokkal, amelyek rájuk benyomást gyakorolnak és félre vezetik őket. Ha például valamely törvényhozó új adót akar kivetni, vájjon az elméletileg legigazságosabbat kell választania? Egyáltalában nem. A legigazságtalanabb is legjobb lehet gyakorlatilag a tömegeknek. És ha egyúttal éppen nem feltűnő és látszólag legkevésbé terhes, legkönnyebben keresztül vihető. Így az indirekt adóra, bármilyen terhes is, a tömegek mindig könnyen ráállnák, mert napról-napra fillérenként fizetik a fogyasztási szerekért, tehát nem zavarja a bevett szokást és nem okoz feltűnést. De próbáljanak csak meg arányos adót kivetni a fizetésre vagy egyéb jövedelmekre és ezt egyszerre kelljen fizetni, ámbár elméletileg tízszer kevésbé terhes, mint a másik, egyhangú tiltakozást fog előidézni. A naponként fizetendő filléreket, ami nem tűnik föl, felcserélik egy valóban csak viszonylag nagy összeggel, s ez óriási nagy lesz, következő-

leg benyomást kelt azon a napon, amikor fizetni kell. Csak akkor látszanék, hogy milyen csekély, ha a filléreket egymás mellé raknák; de ez a gazdasági eljárás már bizonyos fokú előrelátással jár, erre pedig a tömegek képtelenek.

A megelőző példa a legegyszerűbb; helyességét könnyen meg lehet érteni. Nem kerülhette ki a figyelmét egy olyan pszichológusnak, mint Napoleon; de a tömeglelket nem ismerő törvényhozók ezt nem tudják észrevenni. A tapasztalat még nem tanította meg őket eléggé arra, hogy az emberek nem alkalmazkodnak sohasem a tiszta ész parancsaihoz.

A tömeglélektannak még sok más alkalmazása is lehetséges. Ismerete fényt vet számos történeti, gazdasági és nála nélkül teljesen érthetetlen jelenségre. Még lesz alkalmam kimutatni, hogy Taine, a legjelentékenyebb modern történetíró, néha nem érette meg tökéletesen ami nagy forradalmunk eseményeit, mert nem is gondolt arra, hogy a tömegek lelkét tanulmányozza. Ő ennek a komplikált időszaknak tanulmányozásában a természettudósok leíró módszerét követte; csak-hogy azok közt a jelenségek közt, amelyek a természettudósok kutatásának tárgyai, erkölcsi erők nincsenek. Már pedig ezek az erők alkotják a történelem tulaj donképeni tartalmát.

Még ha a gyakorlati oldaláról vesszük is a dolgot, megérdemlette a tömegek lélektana, hogy megpróbálkozzunk vele. Még akkor is méltó volna rá, hacsak tudományos kedvtelésről volna szó. Az emberi cselekvés mozgató okainak leírása van annyira érdekes, mint egy ásványnak vagy növénynek leírása.

Tömeglélektani tanulmányunk csak rövid összefoglalás és kutatásaink egyszerű összegezése. Nem lehet tőle többet kívánni, mint néhány érdeklődést keltő szempontot. Mások fogják majd ezt a területet tovább munkálni. Mi még egész érintetlen területen szántunk. *

* Néhány író foglalkozott eddig a tömeglélektan tanulmányozásával, de azok, mint fentebb mondtam, büntetőjogi szempontból vizsgálták. Mivel ennek a munkának csak egy rövid fejezetét szenteltük ennek a tárgynak, ezt a speciális részt illetőleg utalom az olvasót Tarde munkáira és Sighele *Les joules criminelles* című művére. Ez az utóbbi munka nem a szerzőnek saját felfogását tartalmazza, hanem adatok gyűjteménye, melyeket a pszichológusok használhatnak. A tömegek bűnösségét vagy erkölcsösségét illető következtetéseim azonban merőben ellenkeznek az említett két író következtetéseivel.

A «Szocializmus lélektana» című munkámban található a tömeglélektan törvényeiből levont néhány következtetést. Ezeknek a törvényeknek különben már a legkülönbözőbb tárgyakban van alkalmazása. *A Gevaert*, a brüsszeli zeneakadémia igazgatója igen találóan alkalmazta azokat a törvényeket, amelyeket a zenéről szóló egyik munkámban kifejtettem. «Az Ön két műve — írja nekem a kiváló tanférfi elküldve munkáját — megoldott nekem egy kérdést, melyet azelőtt megoldhatatlannak tartottam, azt t. i., hogy milyen csodálatos érzéke van a tömegnek bármely zenedarab iránt, legyen az új vagy régi, hazai vagy idegen, egyszerű vagy komplikált, föltéve természetesen, hogy szépen játszik és az előadóknak lelkes karmesterük van. Gevaert ügyesen kimutatja, hogy mi az oka, hogy «egy zeneművet, amelyet egy kiváló zenész otthoni magányában a partitúra áttekintése alkalmával nem tudott megérteni, gyakran rögtön megértett egy olyan hallgatóság, amelynek semmiféle technikai képzettsége nincs.» Azt is nagyon szépen kimutatja, hogy az esztétikai benyomások miért nem hagynak semmi nyomot.

ELSŐ KÖNYV.

A TÖMEGLÉLEK.

ELSŐ FEJEZET.

A tömegek általános jellemvonásai. Lelki egységük pszichológiai törvénye.

A tömeg meghatározása lélektani szempontból. — Sok egyén összetömörülése még nem alkot tömeget. — A pszichológiai tömegek ismertető jelei. — A gondolatok és érzelmek határozott iránya azoknál az egyéneknél, kikből a tömeg képződik és a személyes tudat elhalványulása. — A tömegek mindig a tudattalan uralma alatt vannak. — A nagy agy tevékenysége megszűnik és a gerincagy tevékenysége lesz a túlnyomó. — Az értelem csökken, az érzelmek teljesen átalakulnak. — A transzformált érzelmek lehetnek jók vagy rosszak, épúgy mint az egyének érzelmei, kik a tömeget alkotják. — A tömeg épúgy lehet hős, mint büntetett.

A tömeg szó közönséges értelemben bizonyos egyének együttlétét jelenti, tekintet nélkül nemzetiségükre, foglalkozásukra, nemükre vagy a véletlenre, mely őket összehozta.

Lélektani szempontból a «tömeg» kitétel egészen mást jelent. Bizonyos adott körülmények között, de csakis ezek közt a körülmények közt, valamely embercsoportnak új és az azt alkotó egyénekétől nagyon eltérő jellemvonásai vannak.

A személyiség tudata eltűnik s az összes egyedek érzelmei és gondolatai egyugyanazon irányt vesznek. Egy kollektív lélek formálódik, átmeneti módon ugyan, de jól megkülönböztethető' jellemvonásokkal. Bizonyos együtteség jött létre, amit jobb szó híján organizált tömegnek vagy ha úgy tetszik, lélektani tömegnek nevezek. Ez most már egyetlen lény és alá van vetve a *tömeg lelki egységbeli törvényének*.

Bizonyos azonban, hogy a véletlen körülmény, hogy sok ember együtt van, még magában nem elég arra, hogy az organizált tömegek sajátságait fölvegyék. Ha véletlenül ezer ember van együtt egy köztéren, de nincs meghatározott céljuk, még nem alkotnak lélektani értelemben vett tömeget. Hogy speciális sajátságokat vegyenek föl, ehhez bizonyos izgalom befolyása szükséges; ennek természetét akarjuk megállapítani.

A tudatos személyiség megszűnése, az érzelmeknek és gondolatoknak bizonyos határozott iránya, ezek a főbb jellemvonásai a szerveződő tömegnek; nincs mindig szükség arra, hogy sok egyén egy időben egy helyen együtt legyen. Szám-talan egymástól elkülönített egyén fölvehet! a tömeglélektani jellemvonásokat bizonyos erős izgalomnak, pl. egy nagy nemzeti eseménynek hatása következtében. Ilyenkor elég egy véletlen, hogy egyesüljenek és hogy tetteik azonnal fölvegyék a tömegek tetteinek különös sajátságait. Bizonyos esetben féltucat ember elegendő, hogy pszichológiai tömeg jöjjön létre, máskor meg véletlenül együtt levő emberek százai sem képesek tömeget alkotni. Más részről pedig egész nép, anélkül, hogy csoportosulást lehetne látni

tömeggé válhatik bizonyos befolyások közreműködése révén.

Amikor a pszichológiai tömeg megalakult provizórikus, de meghatározható általános sajátságoknak jut birtokába. Ezekhez az általános sajátságokhoz különös sajátságok járulnak, s ezek változnak a tömeget alkotó elemek szerint, amelyek lelki alkatát módosíthatják.

A pszichológiai tömegek tehát osztályozhatók, és ha majd az osztályozáshoz jutunk, látni fogjuk, hogy a heterogén, vagyis a különböző elemekből álló tömeg, a homogén, vagyis a többé-kevésbé hasonló elemekből álló tömegekkel (minők a szekták, kasztok, osztályok) megegyező jellemvonásokat tüntet föl és hogy a közös tulajdonságok mellett vannak különös sajátágaik, melyeknek alapján egymástól megkülönböztethetők. '

De mielőtt a különböző tömegkategóriákkal foglalkoznánk, összes általános tulajdonságaikat kell először szemügyre vennünk. Úgy járunk el, mint a természettudós, aki az általános és a család összes egyéneinél meglevő tulajdonságok leírásával kezdi, mielőtt azokkal a közös tulajdonságokkal foglalkoznék, amelyek alapján meg lehet különböztetni a családhoz tartozó nemeket és fajokat.

A tömegek lelkét pontosan leírni éppen nem könnyű, mert szervezetük változik nemcsak a faj és összetétel szerint, hanem a csoportot hatalmában tartó izgalom természete és mértéke szerint is. De ugyanez a nehézség merül föl az egyes egyén lélektanának tanulmányozásánál. Csak regényben fordul elő, hogy az egyén karaktere élete

végéig állandó marad. A jellem látszólagos egyformaságát a környezet egyformasága teremti meg. Különben már más alkalommal kimutattam, hogy minden lelki alkat magában rejtí azt a lehetőséget, hogy a jellem megnyilvánuljon olyankor, mikor a környezet hirtelen megváltozik. Innen van, hogy a legvadabb jakobinusok közt akadtak jámbor polgárok, kik a rendes viszonyok közt békés jegyzők vagy tiszteletre méltó hivatalnokok lehettek. Napoleon köztük találta meg legkészebb szolgálát.

Mivel itt a tömegképződés minden fokozatát nem tanulmányozhatjuk, főleg abban az alakban mutatjuk be őket, amikor már teljesen szerveződtek. Azt látjuk majd, hogy mivé lehetnek, nem azt, hogy milyenek mindig. Csak mikor a szerveződés már előre haladt, járulnak hozzá az állandó és változatlan faji alapjellemvonáshoz ama bizonyos új és különös sajátságok és veszföl a csoportnak egész érzelmi és gondolatvilága egy bizonyos irányt. Ilyenkor látjuk azt, amit főntebb a *tömegek lelki egysége* törvényének neveztem.

A tömegek lelki sajátságai közt vannak olyanok, amelyek az izolált egyénnél is megvannak; viszont ellenkezőleg vannak teljesen specifikus és csak az együttességben föllelhető sajátságaik. Ezeket a specifikus sajátságokat fogjuk most tanulmányozni, hogy jelentőségüket biztosan megállapítsuk.

A pszichológiai tömegnél ez a legfeltűnőbb: Bármilyenek az alkotó egyének, bármennyire hasonlóok vagy nem hasonlóok életmódjukat, foglalkozásukat, jellemüket és értelmiségüket te-

kintve, azáltal hogy tömeggé szerveződtek, egy bizonyos kollektív léleknek jutnak birtokába és ez másnemű érzésre, gondolkodásra és cselekvésre készíti őket, mint ahogy elkülönítve éreztek, gondolkoztak és cselekedtek. Vannak olyan gondolatok és érzelmek, amelyek csak a tömegben levő egyénél keletkeznek és válnak tette. A pszichológiai tömeg átmeneti lény, heterogén elemekből áll, melyek pillanatra vannak összekötve, épen úgy, mint ahogy az élő szervezetet alkotó sejtek egyesülve új lénynak tűnnek föl és egészen más tulajdonságaik vannak, mint az egyes sejteknek külön-külön.

Egy bizonyos felfogással ellentétben, — ami annál különösebb, mert olyan mélyen gondolkodó bölcselnél találjuk, mint Herbert Spencer, — a tömeget alkotó csoportban egyáltalában nincs meg az elemek összege vagy középaránya. Új jellemvonások képződnek és keletkeznek, épen úgy, mint ahogy a kémiában bizonyos elemek, a savak és aljak például, ha új testté egyesülnek, egészen más sajátságaik lesznek, mint azoknak a testeknek külön-külön volt, melyeket alkottak.

Hogy a tömegben levő egyén miben különbözik az izolált egyéntől, nem nehéz megállapítani. De kevésbé könnyű megfejtetni a különbség okait.

Hogy ezeket az okokat csak valamennyire is megjeljük, emlékezzünk a mai lélektannak erre a megállapítására: nemcsak a szerves életben, hanem az értelem működésében is a tudattalan jelenségeknek van túlnyomó részük. Az értelemnek tudatos élete elenyésző csekélység a tudattalan élet mellett. A legpontosabb analízis, a leg-

mélyebbre ható megfigyelés csak nagyon csekély számát fődözte fel a lelki élet tudatos indítóokainak. Tudatos cselekvéseink egy tudattalan, s a főleg az öröklődés hatása folytán keletkezett szubsztrátumból veszik eredetüket. Ez a szubsztrátum számtalan, ősidőkből lerakodott nyomot tartalmaz, s ezek képezik a faji lelket. Tetteinknek ismeretes okai mögött kétségkívül vannak rejtett ismeretlen okok, ezek mögött pedig még rejtettebb okok vannak, mert azokról mi magunk sem tudunk. Mindennapi cselekvéseink ezeknek a rejtett és figyelmünket kikerülő okoknak okozatai.

A faji lélekben gyökerező tudattalan elemek okozzák, hogy az egy fajhoz tartozó egyének mindnyájan hasonlítanak egymáshoz és első sorban a tudatos elemeknek, a nevelés, de főleg a rendkívüli öröklékenység eredményeinek tulajdonítható a köztük levő különbség. Hasonlók az ösztönök, szenvedélyek és érzelmek az olyan emberekben is, akik értelmi tekintetben egyáltalában nem hasonlítanak egymáshoz. Mindabban, ami érzelem tárgya: vallás, politika, erkölcs, rokonszenv, ellenszenv stb., a legkiválóbb egyének nagy ritkán múlják fölül az átlag emberek színvonalát. A nagy matematikus és cipócsinálója közt nagy közbevetés lehet értelmi tekintetben, de jellem tekintetében legtöbbször semmi vagy nagyon csekély különbség van.

Epen ezek az általános jellembeli sajátságok vannak a tudattalan hatása alatt és ezek az egy fajhoz tartozó normális egyének nagy részénél csaknem ugyanazon a fokon vannak meg, s ez lesz a tömegekben általánossá. A kollektív lélek-

ben az egyének értelmi képességei, ezzel együtt egyéniségük is eltörlődnek. A heterogén elmerül a homogénben és a tudattalan sajátságok lesznek túlnyomók.

Épen a közönséges sajátságok általánosulása magyarázza meg, hogy a tömegek miért nem képesek különösebb értelmet igénylő cselekvések véghezvitelére. Ha válogatott emberek gyűlekezete dönt közérdekű kérdésekben, de az illetők más-más foglalkozási ághoz tartoznak, a határozat nem sokkal lesz több értékű, mintha ostoba emberek készítették volna. Valóban csak azok a közönséges sajátságok lesznek általánossá, amelyek minden emberben megvannak. A tömegekben a butaság és nem a gondolkodó ész gyűlemhk össze. Nem az «egész világnak» van több esze, mint Voltairenak, amint ezt gyakorta halljuk, hanem bizonyára Voltairenak van több esze, mint «az egész világnak», ha ez alatt a tömegeket kell értenünk.

Ha azonban a tömeghez tartozó egyéneknél az alantas és mindegyikben meglevő sajátságok általánosulnának, akkor csak középarány származik és nem keletkeznének új sajátságok, melyekről szólottunk. Azt fogjuk most kutatni, mi módon jönnek létre ezek az új tulajdonságok.

Hogy a tömegeknél különös jellemvonások keletkeznek, s amelyek az izolált egyénnél nincsenek meg, ezt különböző okok hozzák létre. Az első az, hogy a tömegben levő egyént, csupán a szám ténye által, legyőzhetetlen hatalom érzete szállja meg s ez teszi lehetővé, hogy enged ösztöneinek, melyeket egymagában szükségszerűleg korlátozott volna. Az ösztönök korlátozásá-

ról annál kevésbé lehet szó, mert a tömeg anonim, következésképp felelőstelen, s teljesen megszűnik a felelősség érzete, ami az egyént mindig visszatartja.

A második ok, a lelki infekció, szintén közreműködik abban, hogy a tömegeknél speciális sajátságok jelentkeznek és azok határozott irányt nyernek. A lelki infekció könnyen megállapítható, de meg nem magyarázott jelenség, melyet a hipnotikus jelenségekhez kell sorolnunk; rögtön rátérünk. A tömegben minden érzelm, minden tett inficiáló természetű és olyan mértékben inficiáló, hogy az egyén könnyen feláldozza személyes érdekét a kollektív érdeknek. Már pedig ez a természettel homlokegyenest ellenkező cselekmény és az ember csak akkor képes rá, mikor tömegnek alkotó része.

A harmadik ok — és ez még sokkal fontosabb — a tömegben levő egyénnél egészen speciális és olyan sajátságokat hoz létre, amelyek az izolált egyén sajátságaival teljesen ellenkezők. Beszélni akarok ugyanis a szuggerálhatóságról, melynek egyik hatása különben is a fentebb említett lelki infekció.

Hogy ezt a jelenséget megértsük, idézzük emlékezetünkbe a fiziológiának bizonyos újabb felfedezéseit. Ma már tudjuk, hogy egy embert különböző eljárások segítségével olyan állapotba hozhatunk, hogy elvesztve tudatos személyiséget, a személyes tudattól megfosztó egyén minden szuggesztiójának engedelmeskedik és jellemével és egyéniségével legellenkezőbb dolgok elkövetésére képes. A legmélyrehatóbb megfigyelések azt látszanak bizonyítani, hogy az

olyan egyén, ki sokáig működésben levő tömeg közé volt szorulva, olyan különös állapotba jut, — az őt körülvevő áramlat vagy valami ismeretlen ok következtében, hogy ez az állapot nagyon közel jár ahhoz az ígézethez, amelyet a hipnotizáló a hipnotizáltra gyakorol. A hipnotizált alanynál megbénul a nagy agyvelő működése és rabszolgája lesz a gerincagy minden tudattalan működésének és a hipnotizőr tetszése szerint bánik vele. A személyiség tudata teljesen eltűnt, az akarat és ítélőképesség megszűntek. Minden érzelem és gondolat a hipnotizáló akarata szerint irányul.

Körülbelül ilyen az állapota annak az egyénnek, ki pszichológiai tömegnek alkotó része. Nincs többé tetteinek tudatában. Nála, épúgy, mint a hipnotizált egyénnél, megszűnnek bizonyos képességek, bizonyos képességek ellenben roppant erőre tesznek szert. Szuggesztió befolyása alatt ellenállhatatlan erő ragadja bizonyos tettek elkövetésére. Ez a hév tömegeknél még ellenállhatatlanabb, mint a hipnotizált alanynál, mert a mindenik egyénre egyformán ható szuggesztió növekszik az által, hogy kölcsönössé lesz. Azok az emberek, kiknek egyénisége elég erős arra, hogy a tömegben a szuggesztiónak ellenálljon, nagyon kevesen vannak arra, hogy az ár ellen küzdjenek. Legfeljebb egy másik szuggesztió segítségével megpróbálhatják a más irányba terelést. Innen van például, hogy egy szerencsés szó vagy egy jó alkalommal fölidézt kép visszatartotta néha a tömegeket véres cselekmények elkövetésétől.

A tömegben levő egyén fő jellemvonásai tehát

a következők: A tudatos személyiség megszűnése, a tudattalan személyiség előtérbe nyomulása, az érzelmeknek és gondolatoknak a lelki infekció és szuggesztió útján egyugyanazon irányra, s a szuggerált gondolatoknak tetté való átalakulása. Most már nem önmaga többé, hanem gép és akarata nincs többé.

Az egyén azáltal, hogy organizált tömegnek lett részévé, több fokkal süllyedt le a civilizáció lépcsőjén. Izolálva talán művelt ember volt, a tömegben barbár, vagyis ösztöneinek engedelmeskedő. Megvan benne a primitív lények önkéntelensége, vadsága, entuziazmusa és hősiessége. Annál könnyebben közelíti meg ezt az állapotot, minél könnyebben befolyásolhatja magát a képek és szavak által, amelyek a tömeget képező egyes egyénekre semmi hatással nincsenek és ragadtatja magát olyan cselekményekre, amelyek ellentétben vannak az ő leghatározottabb érdekeivel és legismertebb szokásaival. A tömegben levő egyén csak porszem a többi porszemek közt, mit a szél tetszése szerint ragad magával.

Ezért látjuk, hogy az esküdtszékek hoznak ítéleteket, miket egyénenként minden esküdt kárhoznatna, és hogy a parlamenti gyűlések fogadnak el törvényeket és rendszabályokat, melyeket a tagok külön-külön visszautasítanak. A konvent emberei külön-külön felvilágosodott és békés természetű polgárok voltak. Tömeggé egyesülve nem rettentek vissza attól, hogy a legszörnyűbb indítványokat elfogadják és guillotin alá küldjék a köztudomás szerint legártatlanabb embereket; és hogy saját érdekeikkel el-

lentétben lemondjanak sértetlenségükről, s önmagukat megtizedeljék.

És nemcsak tettei juttatják a tömegben levő egyént lényeges ellentétbe önmagával. Mielőtt teljesen elveszítené minden függetlenségét, gondolatai és érzelmei átalakulnak annyira, hogy a fősvény tékozlóvá, a kételkedő hívóvé, a becsületes alávalóvá, a gyáva hőssé változik. Az összes kiváltságokról való lemondást, amit a nemesség a lelkesültség egy pillanatában 1789 augusztus 4-ikének híres éjszakáján megszavazott, izolálva bizonyval sohasem fogadta volna el a tagok közül egyetlen egy sem.

A mondottakból következik, hogy a tömeg értelmi tekintetben mindig alatta áll az izolált egyénnek, az érzelmek és az érzelmek okozta tettek szempontjából pedig lehet jobb vagy rosszabb. Minden a szuggesztió módjától függ, melynek a tömeg alá van vetve. Ezt ismerték félre teljesen azok az írók, kik a tömegeket csak büntetőjogi szempontból tanulmányozták. Kétségtelen, hogy a tömeg gyakran büntettes, de nem egyszer hős is. A tömegek azok főképen, kiket egy hiedelem vagy tan diadaláért halálba küldenek, akiket lelkesítenek a dicsőségért és becsületért, kiket a keresztes hadjáratok korában kenyér nélkül és fegyvertelenül visznek felszabadítani az Isten sírját a hitetlenektől, vagy 1793-ban megvédeni a haza földjét. Kétségtelen, hogy ez a hősiesség öntudatlan, de ez a hősiesség csinálja a történelmet. Ha csak a hideg észszel véghezvitt nagy tetteket írnák a népek számlájára, a világ annalesei nagyon keveset jegyeztek volna föl.

MÁSODIK FEJEZET.

A tömegek érzelmei és erkölcsisége.

1. §. *A tömegek izgékony-sága, változékony-sága és ingerlékeny-sége.* — A tömeg játékszere minden külső ingernek és vissza-tükrözteti ennek folytonos változásait. — Az inger, amelynek engedelmeskedik elég erős arra, hogy mellette minden személyes érdek megszűnjék. — A tömeg semmit sem gondol meg előre. — A faj hatása. — 2. §. *A tömegek szuggerál-hatósága és hiszékenysége.* — Fogékony-ságuk a szuggeráció iránt. — Elmájukban előhívott képeket valóságnak vesznek. — Miért hasonló neműek ezek a képek az összes egyénekre nézve, kik tömeget alkotják. — A tudós és ostoba a tömegben egyenlők lesznek. — Különböző példák az illúziókra, amelyeknek a tömeg egyénei alá vannak vetve. — Lehetetlenség a tömegek tanúvallomásának valami hitelt adni. — Sok tanú megegyezése egyik legrosszabb bizonyíték arra, hogy a tényt megállapítsuk. — A történelmi munkák csekély értéke. — 3. §. *A tömegérzelmek túlzottsága és egyoldalúsága.* — A tömegek nem ismernek sem kétségest, sem bizonytalant és mindig a szélsőségek felé hajlanak. — Érzelmek mindig túlhajtottak. — 4. §. *A tömegek türelmetlensége, zsarnoksága és maradisága.* Ezeknek az érzelmeknek magyarázata. — A tömegek szolgalelkűsége ez erős tekintély előtt. — A pillanatnyi forradalmi ösztönök nem akadályozzák meg a tömegeket abban, hogy a legszélsőbb mértékben konzervatívák legyenek. — Ösztönszerűleg el-lenségei a változásnak és haladásnak. — 5. §. *A tömegek erkölcsisége.* — A tömegek erkölcsisége a szuggeráció szerint lehet sokkal alacsonyabb vagy sokkal magasabb, mint az azt alkotó egyéneké. — Magyarázat és példák. — A tömegeket néha olyan érdekek irányítják, melyek kizárólag az izolált egyénnél fordulnak elő. — A tömeg moralizáló szerepe.

Nagy általánosságban kimutattuk a tömegek főjellemvonásait; hátra van, hogy ezeknek a jellemvonásoknak részleteibe hatoljunk.

Mint majd látni fogjuk, a tömegek különös jellemvonásai között nagy számmal vannak olyanok, melyeket épen úgy megtalálhatunk a fejlődés alsó fokán levő lényeknél mint a nők, a vadember és a gyermekek. Ilyenek az izgékonyosság, ingerlékenység, a gondolkodó képesség hiánya, az értelem és kritikus ész fogyatékosága, az érzelmek túlzottsága és mások. De ez analógia, s csak mellékesen jegyzem meg. Kifejtése kívül esik ennek a munkának keretén. Különben is semmi hasznát nem vennék a primitív lények pszichológiájával foglalkozók és kevés meggyőző ereje lenne azok számára, kik ezt nem ismerik.

Kezdem most egymásután azokkal a jellemvonásokkal, amelyeket a tömegek legnagyobb részénél megfigyelhetünk.

1. §. *A tömegek izgékonyága, változékonysága és ingerlékenysége.*

A tömeget, mint az alapjellemvonások tanulmányozása alkalmával mondtuk, kizárólag a tudattalan vezeti. Tettei sokkal inkább a gerinc-agy, mint a nagy agy hatása alatt jönnek létre. Ennyiben közeledik a teljesen primitív lényekhez. Véghezvitt tettei bevégeztek lehetnek végrehajtásukat illetőleg, de nem a nagy agy velő lévén az irányító, az egyén a véletlen inger következtében cselekszik. A tömeg játékszere minden külső ráhatásnak, és folyton visszatükrözteti változásait. így rabszolgája a ráható izgalmaknak. Az izolált egyén is ki lehet téve olyan izgalmaknak, mint a tömegben lévő ember; de a nagy

agy megmutatja neki az engedelmesség következményeit és nem enged. Ezt a jelenséget fiziológiailag úgy fejezhetjük ki, hogy az izolált egyén uralkodni tud a visszahatásokon, míg a tömegben lévő egyén nem képes.

Ezek az izgalmak, melyeknek a tömeg engedelmeskedik, az ingerhez mérten lehetnek jók vagy kegyetlenek, hősiesek vagy ostobák, de mindenképpen annyira erősek, hogy a személyes érdek, az önfenntartás érdeke nem tud rajtuk erőt venni.

A tömegekre ható ingerek folyton változnak, s a tömegek mindig engedelmeskednek; ezért olyan rendkívül változékonyak. Ez az oka, hogy a legádázabb kegyetlenségből egyszerre átsapnak a nagylelkűségbe, sőt a tökéletes hősiességbe. A tömeg igen könnyen hóhérrá lesz, de nem kevésbé könnyen lesz vértanúvá. A tömeg kebléből folyt a véráradat, mit a hit győzelme követelt. Nem kell visszamennünk a hőskorba, hogy lássuk, hogy a tömegek e tekintetben mire képesek. Fölkelés alkalmával sohasem kímélték életüket és alig néhány évvel ezelőtt egy tábornok, ki hirtelen népszerűsége vergődött, könnyen talált volna százezer embert, kik készek lettek volna föláldozni magukat az ő ügyéért, ha akarta volna.

A tömegek semmit sem gondolnak meg előre. Egymásután átfutják a legellentétesebb érzelmek skáláját, de mindig a pillanatnyi izgalom hatása alá kerülnek. Olyanok, mint a falevél, amit fölkap az orkán, szétszór minden irányba, azután leejt. Különben majd bizonyos forradalmi tömegek tanulmányozása alkalmával mutatunk néhány példát érzelmeik változékonyságára.

A tömegeknek ez a változékonysága nehezen kormányozhatóvá teszi őket, különösen akkor, ha a közhatalom egy része kezükbe került. Ha nem a mindennapi élet követelményei volnának a dolgoknak láthatatlan mozgatói, a demokráciák nem tartanának sokáig. De a tömegek még akkor sem tudnak sokáig akarni, ha szenvedéllyel akarnak valamit. Tartósan akarni épúgy nem tudnak, mint gondolkozni.

A tömeg nemcsak izgékony és mozgékony. Épúgy, mint a vad ember, nem vet számot azzal, hogy közbejöhet valami a vágy és a vágy teljesülése közé. Ezt annál kevésbé érti meg, minél nagyobb hatalom érzetét adja neki az egyének száma. A tömegben levő egyénre nézve megszűnik a kivihetetlenség tudata. A izolált egyén nagyon jól tudja, hogy egymaga nem tud felgyújtani' egy palotát, vagy kifosztani egy áruházat, s ha megkísérli, könnyen meggátolják szándékában. De ha tömegnek lesz része, tudatában lesz a sokaság adta hatalomnak, s ez elég arra, hogy őt a gyilkosság vagy fosztogatás gondolatára szuggerálja és vele jár a rögtöni megkísérlés gondolata. Örjöngésében elhárítja a váratlan akadályt. Ha az emberi szervezet megtűrné, hogy a düh örökké tartson, azt mondhatnék, hogy a düh a fékentartott tömeg rendes állapota.

A tömegek ingerlékenységét, izgékonyágát és változékonyságát épúgy mint a népek összes érzelmeit, miket tanulmányozni fogunk, módosítják mindig a faji alapsajátságok; ezek alkotják az állandó talajt, melyben az érzelmek gyökerезnek. Kétségkívül minden tömeg izgékony és ingerlékeny, de nagy különbség van a fokozatok-

ban. Meglepő a különbség például egy latin és egy angolszász tömeg közt. Történetünk legújabb eseményei élénk világot vetnek erre a pontra. 1870-ben elég volt egy egyszerű távirat egyik nagykövetet ért állítólagos inzultusról, hogy a düh kitörjön, amiből közvetlenül rettentő háború származott. Néhány évvel később egy a Langson melletti jelentéktelen kudarcról szóló távirati jelentés új kitörésre adott alkalmat és a kormányt rögtön megbuktatta. Ugyanekkor az angol expedíciónak sokkal súlyosabb balesete Kartoum előtt Angliában csak gyöngé emóciót idézett elő és nem került a minisztérium bukásába. A tömegek mindenütt asszonyi természetűek, de legtöbb asszonyiasság van a latin tömegekben. Aki rájuk támaszkodik, igen magasra juthat nagyon gyorsan, de közelében jár folyton a tarpeii sziklának, és biztos, hogy egykor le fog róla zuhanni.

2. §. *A tömegek szuggeralhatósága és hiszékenysége.*

A tömegek meghatározása alkalmával említettük, hogy általános sajátságaik egyike a rendkívüli szuggerálhatóság és kimutattuk, hogy a szuggesztió mennyire ragadós minden emberi sokadalomban; ez magyarázza meg, hogy az érzelmek roppant gyorsasággal nyernek egy bizonyos határozott irányt.

A tömeg feszült figyelemben van leggyakrabban akkor is, ha közömbösnek gyanítják, s ez könnyűvé teszi a szuggesztiót. Az először nyilvánuló szuggesztió a lelki infekció folytán megszállja az agy velőket és nyomban megvan az

érzelmi egység. Mint minden szuggerált lénynél az agyat elfoglaló képzet tetté igyekszik változni. A tömegnél egyforma könnyen megy, akár arról van szó, hogy felgyűjtson egy épületet, akár arról, hogy önmagát feláldozza. Minden az izgalom módjától függ és nem, mint az izolált egyénnél, a kivitel és a megfontoló ész közti kapcsolatoktól, ami a megvalósítást meggátolhatná.

És mivel a tömeg folyton a tudattalan határai közt bolyong, s minden szuggesztiónak könnyen aláveti magát és megvan benne az érzelemnek az a hevessege, mely csak az ész befolyása alá menekülni nem tudó lények sajátja, hiányában minden ítélő észnek, nem is lehet más, mint a legszélsőbb mértékben hiszékeny. Valószínűség nem létezik nála; erre kell gondolnunk, hogy megértsük azt a könnyű módot, amellyel a legendák és a legvalószínűtlenebb történetek keletkeznek és elterjednek.*

A tömegeknél oly könnyen elterjedő legendák keletkezését nem csupán a teljes hiszékenység okozza. Az is ok még, hogy az események borzasztón elferdítve jutnak az embercsoportok képzeletébe. A legegyszerűbb esemény is átváltozik, ha tömeg látta. A tömeg képekben gondolkodik és a földézett kép egész sor más képet hív elő, de ezek nincsenek az elsővel logikai kap-

* Azok, kik ott voltak Paris körülzárásánál, nagyon sok példát láttak arra nézve, hogy a tömegek mennyire hisznek leghihetlenebb dolgokban. Egy magasabb emeleten kigyűjtött gyertyafényről azt hitték, hogy az ostromlóknak adott jel és csak néhány másodpercnyi gondolkodás után jöttek rá, hogy mégis lehetetlenség ennek a gyertyának a fényét több mérföldnyi távolságról észrevenni.

csolatban. Könnyen megértjük ezt az állapotot, ha azokra a különös képzet sorokra gondolunk, amit néha egy élmény felelevenítése előidéz nálunk. Az ész megmutatja nekünk, hogy ezek közt a képek közt nincs összefüggés, de a tömeg ezt nem látja; összezavarja a valódi eseményt azzal, amit az ő mindent kiforgató fantáziája hozzátesz. A tömeg nem választja el a szubjektív az objektívól. A képzeletben fölidéződő képet valóságnak veszi, pedig leggyakrabban csak távoli hasonlóságban van a megfigyelt ténnyel.

Ezeknek az elferdítéseknek, amit a tömeg hozzátesz valamely eseményhez, amelynek tanúja, látszólag nagyon sokféléknek és különböző tartalmúaknak kéne lenniök, mert a tömeget alkotó egyének más-más természetűek. De nem így van. A lelki infekció következtében az elferdítés egyfajta és egytartalmú minden egyénénél. A ragályos szuggesztióknak a deformáció lesz a magja, amit az együtteség valamely tagja először magáévá tesz. Mielőtt Szent György az összes kereszteseknek megjelent volna Jeruzsálem falain, az ott levők közül bizonyára csak egy vette először észre. A csodát, amiről csak egy adott jelt, a szuggesztió és lelki infekció révén mindnyájan észrevették.

A történelemben olyan gyakori kollektív hallucinációknak mindig ez az eredete; látszólag a hitelességnek minden klasszikus jellemvonása megvan bennük, mert száz meg száz ember által megállapított jelenségről van szó.

Az előzmények megcáfolására nem szabad a tömeget alkotó egyének lelki sajátosságait érvül felhozni. Ez a tulajdonság jelentéktelen. Attól

a perctől fogva, hogy tömeg közé kerültek, tudós és tudatlan egyformán elveszti megfigyelő képességét.

Ez a tétel képtelenségnek látszhatik. Alapos bizonyítására annyi történelmi eseménnyel kellene előhozakodni, hogy arra több kötet sem volna elegendő.

De mivel nem akarom az olvasót a bebizonyíttatlan állítás hangulatában hagyni, előadok néhány idézésre alkalmas példát azok közül, amelyek véletlenül eszembe jutnak.

A következő eset a legtipikusabb, mert a legkülönbözőbb összetételű, tudatlan és tanult elemekből álló tömegekben előforduló kollektív hallucinációkból van véve. Erről az esetről *Julién Félix* hajóhadnagy ad hírt úgy mellesleg a tengeráramokról szóló könyvében és a *Revue Scientifique-be* is föl van véve.

A *la Belle Poule* fregát sík tengeren cirkált, hogy a *le Berceau* korvetten, melyet erős vihar elszakított tőle, megtalálja. Világos nappal történt. Hirtelen az őrszem egy árbocaitól megfeszített hajót jelzett. A legénység a jelzett pont felé fordult és valamennyien, tisztek és matrózok, világosan kivettek egy emberekkel megrakott tutajt, melyet kis hajók vontattak és ezeken vészjelző zászlók lengtek. Az egész kollektív hallucináció volt. Desfossés tengernagy megrakott emberekkel egy kis hajót, hogy a hajótöröttek segítésére küldje. Amint közeledtek, a hajón levő tisztek és matrózok láttak «ide-oda mozgó embercsoportokat, kezüket nyújtva, és sokféle hangból összevegyült tompa, zavaros lármát hallottak». Mikor a hajó odaért, néhány lombos

faágra bukkantak, amelyek a szomszédos partról odasodródtak. Mikor ez ennyire kézzelfogható bizonyos lett, megszűnt a hallucináció.

Ebből a példából világosan láthatjuk, hogy a kollektív hallucináció működése az általunk kifejtett módon megy végbe. Egyfelől a tömeg feszült figyelemben volt; másfelől a szuggesztió, amit a tengeren levő hajóroncsot jelző őrszem keltett, a lelki infekció folytán átragadt az összes jelenlevőkre, tisztekre és matrózokra.

Hogy a tömeg elveszítse a tisztán látás képességét azt a dolgot illetőleg, ami előtte történik és a valóságot vele kapcsolatban sem levő hallucinációk helyettesítsék, nem kell neki nagyszámúnak lennie. A tömeg mindenféle emberből van összetéve; ha szemenszedett tudósokból áll is, ezek mindenben fölveszik a tömegek sajátosságait, ami az ő szakjukon kívül esik. A megfigyelőképesség és gondolkodó ész, mely mindegyiknél megvan, rögtön megszűnik. Érdekes példát hoz föl erre nézve Davey, a jeles pszichológus, amit nemrégiben az *«Annales des Sciences psych iqu.es»* közzétett; méltó, hogy itt közöljük. Davey egy kiváló kutatókból álló gyűlést hívott össze, köztük volt Wallace, Angolország egyik legelső tudósa. Miután a tárgyakat tetszésük szerint megvizsgáltatta és lepecsételtette velük, előadta nekik a spiritizmus összes klasszikus jelenségeit: a lélek anyagosítását, a palatáblán való írást stb. Majd írásbeli nyilatkozatot vett a válogatott megfigyelőktől, s ebben azt állították, hogy a megfigyelt jelenségek csak természetfölötti úton-módon voltak lehetségesek, erre aztán megmutatta nekik, hogy ez egy nagyon egyszerű cselfogás

eredménye. «Davey kísérletében — írja a közlemény szerzője — a meglepő nem a mutatvány csodálatos volta, mint olyan, hanem a be nem avatott tanúk nyilatkozatainak rettentő gyámsalansága. A tanúk — mondja — tehetnek nagyon sok határozott és merőben téves nyilatkozatot, de ennek az az eredménye, hogy ha leírásukat exaktnak fogadjuk el, a leírt jelenségeket nem lehet csalásból megmagyarázni. Davey módszere olyan egyszerű, hogy az ember csodálkozik, hogy alkalmazni merészelte; de olyan hatalmas volt a tömeg lelkén, hogy rá tudta beszélni, hogy lát olyasmit, amit nem látott». Ez a hipnotizőr mindenkori hatalma a hipnotizált fölött. S amikor azt látjuk, hogy ezt a hatalmat még kiváló szellemeken is mennyire lehet gyakorolni, ámbár az előzményekben meggyanúsítják őket, mégérthetjük, hogy milyen könnyű közönséges tömegeket illúzióba ringatni.

Számtalan sok analog példa van. Épen most, hogy ezeket a sorokat írom, a lapok tele vannak két vízbe fült kis leány történetével, kiket a Szajnából kihúztak. A gyermekeket először jó csomó tanú határozottan fölismerte. Az összes állítások annyira egybehangzók voltak, hogy a vizsgálóbírónak semmi kétsége sem volt többé. Kiállította a halotti bizonyítványt. Épen akkor mikor készülődtek a temetéshez, véletlen folytán rájöttek, hogy a sejtett áldozatok még bizony életben vannak és csak csekély hasonlóság van köztük és az elmerült leánykák közt. Mint több megelőző példában, az első tanú állítása, aki illúziónak volt áldozata, elég volt arra, hogy a többit szuggerálja.

Hasonló esetekben a szuggesztió kiinduló pontja mindig egy emberben többé-kevésbé határozatlan reminiscenciák folytán fölkellett illúzió, azután a lelki infekció az első illúzió közlése által. Ha az első megfigyelő nagyon izgékony természetű, gyakran elég, hogy a holttesten, melyet felismerni vél — eltekintve minden valódi hasonlóságtól — valami különösség, sebhely vagy a ruhának valami ismertető jele van, ez felidézheti egy másik személy képzetét. A fölidézett képzet azután kiinduló pontja lehet annak a megrögződési módnak, amely elfoglalja az értelem egész területét és megbénít minden ítélőképességet. Ami ilyenkor a megfigyelő elé tárul, nem maga a tárgy, hanem az elméjében előhívott kép. Ez magyarázza meg azt, hogy a gyermekek holttestének fölismerésében tulajdon anyjuk téved. Ilyen a következő, de már régi eset, amit a lapok újabban közöltek és a hol pontosan nyilvánulni látjuk a szuggesztiónak azt a két módját, melynek működését előadtam.

«Egy gyermeket fölismert egy másik, de ez csalódott. Ebből a félreismeréseknek egész sora származott.

Nagyon különös dolognak voltunk tanúi. Azután való nap, hogy egy iskolás gyerek agnoszkálta a másik holttestét, egy asszony felkiáltott: «Szent Isten, ez az én gyerekem!»

Oda vezették a holttesthez, ruháit szemügyre vette és észrevett a homlokán egy sebhelyet. «Az én szegény gyermekem — mondja — ki még július végén eltűnt; elrabolták tőlem, megölték.

Az asszony házmesterné a Tour-utcában és Chavandret-nak hívják. Oda hívták a sógorát,

aki habozás nélkül így szólt: «Ez a kis Philibert!» Az utcának több lakója fölismerte a la Villette-ből való gyerekben Chavandret Philibertet, nem is számítva tanítóját, akinek az iskolai érem volt a bizonyíték.

Nos, a szomszédok, a sógor, a tanító, az anya tévedtek. Hat héttel később állapították meg a gyermek kilétét. Egy Bordeaux-ból való gyermek volt, akit ott megöltek és Párisba hoztak.»*

Amint látjuk, ezek a felismerések leggyakrabban nőktől, gyermekektől, tehát a benyomások iránt éppen legfogékonyabb egyénektől származnak. Egyúttal azt is bizonyítják, hogy ezek a tanúvallomások mennyit érnek a törvényszék előtt. Különösen a gyermekek tanúvallomását nem kellene sohasem igénybe venni. A hatóságok mint közhelyet idézik, hogy az ember ebben a korban' nem hazudik. Ha egy csekély, alapos lélektani képzettségük volna, tudnák, hogy éppen ellenkezőleg, az ember ebben a korban mindig hazudik. A hazugság persze ártatlan, de azért csak hazugság. Sokkal jobb volna a «fej- vagy írás-játék» szerint elítélni a vádlottat és nem gyermektanúvallomás alapján, mint ez annyiszor történik.

Visszatérve a tömegeken végzett megfigyeléseinkre, az a végső következtetésünk, hogy a kollektív megfigyelések a legtévesebbek és leggyakrabban egy ember illúzióján alapulnak, aki infekció által szuggerálta a többi. Végtelenségig lehetne előhozakodni olyan esetekkel, melyek a tömegek tanú vallomásának teljes megbízhatat-

* Éclair, 1895. április 21.

lanságát bizonyítják. Ezrek vettek részt a sedáni csata híres lovastámadásánál, mégis lehetetlen-ség az ellentmondó nyilatkozatokat látva meg-tudni, hogy ki vezényelte. Wolseley angol tábor-nok egy most megjelent könyvben bebizonyí-totta, hogy a Waterlooi csata legfontosabb ese-ményeit illetően, amit a tanúk száza hitelesítet-tek, eddig a legnagyobb tévedéseket követték el. *

Ezek az esetek bizonyítják, hogy mennyit ér a tömegek tanúskodása. A logikai kézikönyvek a sok tanúvallomás egybevágóságát a legszilár-dabb bizonyosság kategóriába számítják, minek alapján megállapíthatjuk valamely tény exakt-ságát. De a tömegek lélektana arra tanít bennün-ket, hogy ezen a ponton ki kell javítani a logikai kézikönyveket. A legkevésbé hiteles események bizonyára épen azok, amelyeket legtöbb ember figyelt meg. Azt állítani, hogy egy esetet egybe-hangzóan állapított meg sok tanú, legtöbbször azt jelenti, hogy a tényállás jó messze jár az elfo-gadott híradástól.

* Vájjon egyetlen csatáról is tudjuk pontosan, hogy mi módon ment végbe? Nagyon kételkedem. Tudjuk, hogy kik voltak a győzők és a vesztesek, de többet nem. Amit d'Harcourt, mint szemtanú és résztvevő a solferinói csa-táról mond, mindegyikre alkalmazható: «A tábornokok (természetesen úgy mint a tanúk százával előadják nekik) megteszik a hivatalos jelentést. A parancs végrehajtásával megbízott tisztek módosítják ezeket a dokumentumokat és megszerkesztik a végleges tervet. A vezérkari főnök vitát kezd és új lére eresztí. Viszik a fővezérhez és az így kiált föl: «Teljesen elhibázták!» és újra megszerkeszteti. As eredeti jelentésből semmisem marad. D'Harcourt ezt annak bizonyságaképen beszéli el, hogy mennyire lehetet-len a legvilágosabb és legjobban megfigyelt eseményből is megállapítani az igazságot.

Az előzményekből világosan következik, hogy a történelmi munkákat a pusztá fantázia termékei gyanánt kell tekintenünk. Nincs más bennük, mint rosszul megfigyelt eseteknek fantasztikus elbeszélése, föleresztve holmi találomra csinált magyarázatokkal. Gipszet habarni hasznosabb mesterség, mint az időt ilyen könyvek írásával fecsérelni. Ha a múlt nem hagyott volna számunkra irodalmi, művészeti és építészeti alkotásokat, teljességgel semmi valót nem tudnánk róla. Van-e egyetlen igaz szó is a nagy emberek élettörténetében, kiírnék az emberiség történelmében oly nagy szerepük van, mint Heraklesnek. Buddhának, Jézusnak vagy Mohamednek? Nagyon valószínű, hogy nincs. Különben is az ő valódi életük voltaképp nem fontos ránk nézve. Amit érdemes tudnunk, ez csak a nagy ember magában véve, úgy amint a népies legendában kialakult. A legendás hősök és nem a valódi hősök ragadták meg a nép lelkét.

Csak az a baj, hogy a legendák, még ha könyvekbe foglalják is őket, nem maradnak meg változatlanul. A tömegek képzelete szüntelenül alakítja őket korok, de főleg fajok szerint. A biblia kegyetlen Jehovája és szent Teréz szerető Istene közt nagy távolság van; a Kínában tisztelt Buddha és az Indiában imádott Buddha közt sincs semmi közös jellemvonás.

Hogy a hősökről szóló legendákat a tömegek képzelete átalakítsa, nincs szükség évszázadok elmúlására. Az átalakításra gyakran csak néhány esztendő kell. Napjainkban láttuk, hogy a legnagyobb történelmi hősök egyikének legendája kevesebb, mint ötven év alatt milyen változá-

sokon ment keresztül. Napoleon a Bourbonok alatt valami idillikus, emberszerető, liberális személyiség lett, a szegények barátja, akik — a költők szavai szerint — kunyhóikban sok időn keresztül őrzik majd az ő emlékezetét. Harminc évvel később a nagylelkű hős vérszomjas zsarnokká lett, aki bitorolván a hatalmat és szabadságot, három millió ember vesztét okozta csak azért, hogy becsvágyát kielégítse. Napjainkban tanúi vagyunk megint a legenda új alakulásának. Ha majd tizenkét évszázad elmúlik egy-néhányszor fölötte, a jövődöbök tudósok ez ellentmondó elbeszélések alapján kételkedni fognak majd a hős létezésében, mint ahogy kételkedtek néha Buddha létezésében is, és nem látnak majd benne egyebet, mint pusztá hitregét vagy a Herakles-monda továbbfejlődését. Bizonyára könnyen megvigasztalódnak majd ezen a bizonytalanságon, mert jobban be lesznek avatva a tömegpszichológiába, mint manapság és tudni fogják, hogy a történelem csak hitregét örökít meg.

3. §. *A tömegérzelmek túlzottsága és egyoldalúsága.*

Bármilyen érzelmek nyilvánuljanak is valamely tömegben, jók vagy rosszak, kettős jellemvonást mutatnak: nagyon egyoldalúak és nagyon túlzottak. Ebben a tekintetben, mint sok más egyébben is, a tömeghez tartozó egyén közeledik a primitív lényekhez. Érzelmi árnyalatokra nem képes, a dolgokat egészükben veszi és nem ismer átmenetet. Az érzelem túlzottsága a tömegben még erősbül azáltal, hogy a megnyilvánult ér-

zelem a szuggesztíó és infekció révén gyorsan tovafejed, s a látható helyeslés, amelyben részesül, nagyban emeli intenzitását.

A tömegérzelmek egyoldalúsága és túlzottsága okozza, hogy nem ismernek sem kétséget, sem bizonytalanságot. A tömeg asszonyok módjára, rögtön a legvégsőkéig megy. Az elejtett gyanú azonnal megdönthetien bizonyossággá lesz. Egy csekélyke ellenszenv vagy rosszalás, amelyből az izolált egyénnél alig lesz valami, rögtön vad gyűlöletté fajúi a tömeghez tartozó egyénnél.

A tömegérzelmek erősségét, féleg a heterogén tömegeknél, fokozza a felelősség hiánya. A biztos büntetelenség, amely biztosság annál erősebb, minél nagyobb a tömeg, épúgy, mint a számmal együtt járó momentán hatalom tudata, az együttes, számára lehetővé tesznek olyan érzelmeket és tetteket, hogy azokat az izolált egyén meg nem közelítheti. A tömegben az ostoba, a tudatlan, a kaján megszabadulnak semmiségük és tehetetlenségük tudatától. Ezt egy brutális, mulékony, de szörnyű nagy hatalom tudata helyettesíti. ’

Szerencsétlenségre a túlzás a tömegeknél a rossz érzelmekben, az ősemler őstőneinek öröklött maradványában nyilvánul. Ezt az izolált és felelős egyénnél a büntetéstől való félelem zabolázza meg. Ezért lehet a tömegeket bűnös kihágásokra olyan könnyen rávenni.

Ez azonban nem azt jelenti, hogy a tömegeket ügyesen szuggérálva ne lehetne hősiességre, nagylelkűségre és a legkiválóbb erényekre képessé tenni. Sőt sokkal inkább, mint az izolált egyént. Még lesz alkalmunk a tömegek erkölcsiségének

tanulmányozása közben visszatérnünk erre a kérdésre.

Az érzelmekben túlzó tömeget csak túlzott érzelmekkel lehet felizgatni. A szónoknak, ha magával akarja ragadni, erő's állításokat kell alkalmaznia. Túlozni, erősíteni, ismételni, logikus bizonyítékokat sohasem használni, jól ismert bizonyító eljárásai a néptömegek szónokainak.

A tömeg azt kívánja, hogy hasonló túlzás legyen hőseinek érzelmeiben is. Ép azért szükséges, hogy a tulajdonságok és erények bennük mindig sokszorozva legyenek meg. Nagyon találoán jegyezték meg, hogy a tömeg a színházban a darab hősetől olyan bátorságot, erkölcsiséget és erényt követel, amilyen az életben sosem fordul elő.

Joggal beszéltek a különös színházi optikáról. Kétségkívül van ilyesmi, de szabályainak semmi köze sincs a józan észhez és a logikához. Az a művészet, amely a tömegnek szól, mindenesetre alantas valami, mégis különös készséget kíván. Gyakran lehetetlenség olvasásra megállapítani bizonyos darabok sikerét. A színházigazgatók, mikor a darabot elfogadják, leggyakrabban maguk is igen bizonytalanok a sikert illetőleg, mert hogy azt megítéljék, tömeggé kellene átváltozniok. *

*Ez érteti meg velünk, hogy mi módon eshetik meg néha, hogy az összes színházigazgatóktól visszautasított darabok csodálatos sikert értek el, ha véletlenül eljátszották őket. Ismerjük Coppée *Pour la couronne* darabjának sikerét, melyet az elsőrendű színházak igazgatói a szerző neve ellenére tíz éven át visszautasítottak. A *La marraine de Charley* című darabot, melyet minden színház visszautasított, s végre egy börzeügynök költségén került színre, Franciaországban kétszázszor, Angliában több mint ezer-

Még itt kimutathatnánk a fajnak elhatározó befolyását, ha a dologba belemélyednénk. Az a színdarab, amely lelkesíti a tömeget egyik országban, néha semmi vagy tiszteletből származó és konvencionális sikert ér el egy másikban, mert nincsenek meg benne azok a rugók, melyek az új közönséget mozgatni tudnák.

Alig kell hozzátennem, hogy a tömegeknél a túlzások csak az érzelmekre terjednek ki, s egyáltalában nem az értelemre. Már kimutattam, hogy az egyén azáltal, hogy tömegben van, rögtön és feltűnő módon veszti értelmi színvonalát. Ez az, amit Tarde is megállapított a tömegbűntényekről szóló fejtegetéseiben. Az érzelem terén tehát a tömegek igen magasra emelkedhetnek vagy igen mélyre süllyedhetnek.

4. §. A tömegek türelmetlensége, zsarnoksága és maradisága.

A tömegek csak egyoldalú és szélsőséges érzelmeket ismernek. A véleményeket, gondolatokat és hiedelmeket, melyeket szuggerálnak nekik, egészükben fogadják vagy vetik el, és úgy fogják föl, hogy azok abszolút igazságok vagy nem kevésbé abszolút tévedések. Ép ezért szuggesztió útján létrejött hiedelemről van itt mindig szó, szeradták. A főtebb adott magyarázat nélkül, t. i. hogy a színházigazgatóknak lehetetlen a tömeget lelkileg helyettesíteni, érhetetlen a hivatottak tévedése, kiknek érdeke az ilyen otromba baklövészek elkerülése. Ezt a tárgyat ezúttal nem folytatom, pedig nagyobb tanulmányt érdemelne.

nem gondolkodás nyújtotta meggyőződésről. Mindenki tudja, hogy a vallásos hiedelmek mennyire türelmetlenek és milyen zsarnoki uralmat gyakorolnak a lelkeken.

A tömeg, nem lévén kétsége az iránt, hogy igazság vagy tévedés valami, azonkívül mivel tisztában van erejével, zsarnoki és türelmetlen egyaránt. Az egyén eltűrheti az ellenmondást vagy vitát, de a tömeg sohasem tűri el. Nyilvános gyűléseken rögtön dühös kiabálásokkal és goromba fenyegetésekkel felelnek a szónok legcsekélyebb ellenmondására s ezután könnyen tettlegesség és eltávolítása következik a szónoknak, ha folytatja. A közbiztonság őreinek aggasztó jelenléte nélkül iziben elbánnának az ellenmondóval.

A zsarnokság és türelmetlenség általában megvan minden tömegkategóriánál, de fokozatuk nagyon különböző. Itt megint érvényesül a faji alapsajátság; ez uralkodik ugyanis az embernek minden érzelmén és gondolatán. Ez a magyarázata, hogy főleg a latin tömegeknél jut a zsarnokiség és türelmetlenség a legmagasabb fokra. Náluk teljesen megsemmisül az egyéni függetlenség érzete, mely annyira erős az angol-szászoknál. A latin tömegeknek csak szektájuk kollektív függetlensége iránt van érzékük. Ennek a függetlenségnek pedig az a sajátsága, hogy szüksége van arra, hogy gyorsan és erőszakosan megnyerjen minden hitetlent a saját hitének. A latin népeknél a minden idők jakobinusai — kezdve az inkvizíció jakobinusain — nem tudtak a szabadságnak más fogalmához felemelkedni.

A zsarnokiség és türelmetlenség nagyon világos érzelmek a tömegeknél; könnyen felfogják.

s a könnyen magukévá teszik és megvalósítják, miután bennük felidéztek. A tömegek készek respektálni a nyers erőt, de mérsékeltén vannak meghatva a jóságtól, mit csak a gyöngeség egyik formájának tartanak. Egyes uraikkal sohasem rokonszenveztek, hanem a zsarnokokkal, kik kegyetlenül elbántak velük. Nekik emelték mindig a legmagasabb emlékoszlopokat. Ha a bukott hősnek lábaihoz szívesen sereglenek, ennek az az oka, hogy hatalmának elvesztése után a gyöngék osztályába került, kit megvetnek, mert nem félnek tőle. A tömeg által tisztelt hős típusa mindig Caesar egyéniségét fogja fölmutatni. Sisakforgója elkábítja őket, tekintélye imponál és kardja félelmet kelt bennük.

A tömeg a gyöngé tekintéllyel szemben mindig vérszemet kap a felemelkedésre és szolgálilag meghúzza magát az erős tekintély előtt. Ha a tekintély ereje meg-megszakad, a tömeg mindig szélsőséges érzelmeinek engedve, váltakozva jut az anarchiából a szolgaságba és a szolgaságból az anarchiába.

De a tömegpszichológia alapos félreismerése volna azt hinni, hogy a tömegeken csak forradalmi ösztönök uralkodnak. Csak erőszakosságaik keltik bennünk ezt az illúziót. Forradalmi és romboló kitöréseik mindig nagyon mulékonyak. A tömegeken túlságosan uralkodik a tudattalan, következésképp annyira ki vannak téve az ősrégi öröklékénységnek, hogy nem lehetnek mások, mint túlságosan konzervatívak. Kifáradva a féktelenkedésben, csakhamar elhagyják magukat és ösztönszerűleg térnek vissza a szolgaságba. A legbüszkébb és legmakacsabb jakobinusok

voltak azok, kik Bonapartét legerélyesebben támogatták, mikor elkobzott minden szabadságot és vaskeзét éreztetni kezdte.

Nehéz megérteni a történelmet, főleg a forradalmak történetét, ha nem vagyunk tisztában a tömegeknek alapjában konzervatív ösztöneivel. Szívesen megváltoztatják ugyan az intézmények neveit, sőt néha forradalmi eszközökkel is megkísérlik ezt a célt elérni; de ezeknek az intézményeknek alapja sokkal inkább a faji szükségletek kifejezője, semhogy arra vissza ne térnének. Szüntelen változékonyságuk teljesen a külsőségekre vonatkozik. Konzervatív ösztöneik valóságban olyan változhatlanok, mint az összes primitív lényeké. A hagyományok iránt való fétisszerű tiszteletük korlátlan s épen ilyen mélyen gyökerezik öntudatlan iszonyódásuk minden újítástól, ami megváltoztathatná a létező életfeltételeket. Ha a demokráciának meg lett volna a mostani hatalma, abban a korban, amikor a fonógépet, gőzgépet és vasutat feltalálták, ezeknek a találmányoknak megvalósítása lehetetlen lett volna vagy csak véres forradalmak árán lett volna lehetséges. Szerencse a művelődés haladására, hogy a tömegek elhatalmasodása akkor kezdődött, amikor ezek a tudományos és ipari felfedezések már teljesedésbe mentek.

5. §. *A tömegek erkölcsisége.*

Ha az erkölcsiséget abban az értelemben vesszük, hogy az nem egyéb, mint bizonyos társadalmi megállapodások állandó tisztelete és az

egoista ösztönök fékentartása, világos, hogy a tömegek izgékonyaságuk és változékonyságuk miatt nem lehetnek erkölcsösek. Ha azonban az erkölcsiséget olyan értelemben vesszük, hogy az pillanatnyi előállása olyan tulajdonságoknak, mint aminő a lemondás, nagylelkűség, érnélküliség, önfeláldozás, jogérzék, azt mondhatjuk, hogy a tömegek néha a nagyobb erkölcsiségre is képesek.

Az a néhány pszichológus, ki a tömegeket tanulmányozta, csak bűncselekményeik szempontjából vizsgálta őket; és mivel azt találták, hogy a bűntények nagyon gyakoriak, nagyon alacsony erkölcsi színvonalon állóknak tekintik őket.

Kétségtelen, hogy gyakran így van; de miért? Egyszerűen azért, mert a romboló vad ösztönök megmaradtak még az őskorból és ezek ott lapangnak mindnyájunkban. Az izolált egyén életében veszedelmes volna nekik eleget tenni, de mikor egy felelősségtelen tömeg az egyént elnyelte, s ennek következtében biztos a büntetlenség felől, ez a körülmény teljes szabadságot ad a kielégítésre. Rendes körülmények közt nem szoktuk ezeket a destruktív ösztönöket hozzánk hasonlókon gyakorolni; ilyenkor arra szorítunk, hogy az állatokon elégítsük ki. Az elterjedt vadászszenvedély és a tömegek vad tettei egy forrásból erednek. Mikor a tömeg halálra gyötri a védtelen áldozatot, igen gyáva kegyetlenségnek adja bizonyosságát. De az a kegyetlenség a filozófus szemében közeli rokon azzal, amikor egy csomó vadász összejön gyönyörködni abban a látványban, hogy a kutyák kergetnek vagy szétépnek egy szerencsétlen szarvast.

Jóllehet, a tömeg kész a gyilkosságra, gyűjtogatásra és mindenféle bűntényre, de épen úgy képes nagylelkű cselekményekre, áldozatra és érdeknélküli tetterre; sőt sokkal inkább, mint az izolált egyén. A dicsőség- és becsületérzésre, a vállalosságra és hazafiságra való hivatkozással főleg a tömegben levő egyénre hatunk, gyakran annyira, hogy életét is feláldozza. A történet tele van a keresztes hadjáratokhoz és a 93-iki önkéntesekéhez hasonló példákkal. Csak a sokaság képes nagyobb önfeláldozásra és önzetlenségre. Hányszor mentek a tömegek hősieken a halálba a meggyőződésért, eszmékért és szavakért, amit alig értettek meg! Többször sztrájkolnak a tömegek azért, hogy egy jelszónak engedelmeskedjenek, mint azért, hogy emeljék a csekély munkabért, amellyel meg vannak elégedve. A tömegeknél nagy ritkán indítóok a személyes érdek, már pedig az izolált egyénnél ez a csaknem kizárólagos mozgató. Bizonyára nem a személyes érdek vitte a tömegeket abba a sok háborúba, melyet ők legtöbbször nem is értek föl ésszel, ahol olyan könnyen gyilkoltatták magukat mint a vadász tükrétől hipnotizált pacsirták.

Még a cégéres gazemberekkel is megesik, hogy csupán az a körülmény, hogy tömeggé verődtek össze, pillanatra határozott erkölcsi elvekhez juttatja őket. Taine jegyzi meg, hogy a szeptemberi gyilkosok lerakták a bizottság asztalára a tárcákat és ékszereket, mit áldozataiknál találtak, pedig könnyűszerrel elrabolhatták volna. Az az őrzöngő, rongyos, nyomorult tömeg, amely bevette a Tuileriákat az 1848-diki forradalomban, semmit sem vett el a szemképrázató tár-

gyakból, pedig azok jó néhány napra kenyérhez juttatták volna.

Hogy a tömeg az egyes egyént moralizálja, bizonyára nem állandó, hanem csak gyakran megfigyelhető szabály. Épen a sokkal kevésbé komoly viszonyok közt lehet megállapítani, mint amit idéztem. Említettem, hogy a tömeg a színházi darab hősétől túlzott erényeket követel, s épen a mindennapi tapasztalat mutatja, hogy a legalantasabb elemekből álló közönség mutatkozik legszemérmesebbnek. A hivatásos kéjenc, a szeretőtartó, a mosdatlan szájú aszfaltbetyár nem egyszer zúgnak egy kissé goromba vagy sikamlós jelenetnél, pedig ez semmi az ő szokásos társalgásukhoz képest.

A tömegek gyakran aljas ösztönöknek engednek át magukat, de példákat nyújtanak néha az emelkedett erkölcsiségből származó tettekre is. Ha az önzetlenség, a lemondás, a teljes magátengedés egy képzelt vagy valódi eszmének, erény, azt mondhatjuk, hogy a tömegek nem egyszer olyan fokon rendelkeznek ezekkel az erényekkel, hogy a legbölcsebb filozófusok is vajmi ritkán közelítik meg őket. Kétségtelen, hogy mindezt tudattalanul gyakorolják, de ez nem határoz. Azon pedig ne nagyon sajnálkozunk, hogy a tömegeket a tudattalan vezeti és nem a gondolkodó ész. Ha néha gondolkoztak és elmélkedtek volna közvetlen érdekeiken, a civilizáció talán nem fejlődött volna földünkön és az emberiségnek nem lett volna történelme.

HARMADIK FEJEZET.

A tömegek eszméi, gondolkodása és képzelete.

1. §. *A tömegek eszméi.* — Az alapeszmék és járulékos eszmék. — Az ellentétes eszmék hogyan férhetnek meg egymás mellett. — Vannak átalakulási folyamatok, melyek a magasabb gondolatokat a tömegek számára hozzáférhetővé teszik. — A gondolatok társadalmi jelentősége független a bennük foglalt igazságtól. — 2. §. *A tömegek gondolkodása.* — A tömegeket érvekkel nem lehet befolyásolni. — Gondolkodásuk mindig igen alacsonyfokú. — A képzettársításnál csak nyomai vannak meg az analógiának és szukcesszió-
nak. — 3. §. *A tömegek képzelete.* — A képzelet hatalma a tömegeknél. — Képekben gondolkoznak és a képek kapcsolat nélkül követik egymást. — A tömegekre nagy hatással van a dolgok csodálatos oldala. — A csodák és legendák a művelődés igazi támasztékai. — A tömegek képzelete volt az államférfiak mindenkori hatalmának alapja. — A tények mi módon vannak befolyással a tömegek képzeletére.

1. §. *A tömegek eszméi.*

Előbbi munkánkban, melyben az eszméknek a népek fejlődésében való jelentőségét tanulmányoztuk, kimutattuk, hogy minden civilizáció egy csekély számú alapeszméből ered. Előadtuk, hogy ezek az eszmék mi módon bontakoznak ki a tömegek lelkében; milyen nehezen vernek abban gyökeret és azután milyen hatalmuk van. Láttuk azután, hogy a történelmi nagy zavarok mi módon származnak leggyakrabban az alapeszméknek átalakulásából.

Mivel ezt a kérdést eléggé kimerítettem,. nem térek rá vissza; csak annak előadására szorítok, hogy mely eszmék jutnak a tömegekhez és milyen formában válnak, azok számukra érhetőkké. .

Ezeket két osztályba lehet sorozni. Az első csoportba osztjuk a pillanat alatt támadt, mulékony eszméket: például lelkesedés egy tanért vagy egy emberért. A másikba tartoznak az alapeszmék. Ezeknek a környezet, az öröklékénység, a hit kölcsönöznek szilárd állandóságot. Ilyenek voltak egykor a vallásos hiedelmek és ilyenek ma a demokratikus, és szociális eszmék.

Az alapeszméket a lassan folyó folyóvíz tömegével lehetne ábrázolni, a mulékonyakat a kicsiny hullámokkal, melyek a felszínt megrezegtetik, s ámbár semmi jelentőségük nincs, láthatóbbak mint maga a folyó.

Napjainkban azok a nagy alapvető eszmék, melyekben apáink éltek, mind jobban-jobban ingadoznak. Elvesztették minden szilárdságukat, s a rajtuk nyugvó intézmények rögtön megrázkódtak egész alapjukban. Kisebbszerű átmeneti gondolatok, melyekről az imént beszéltem, napról napra képződnek; csakhogy úgy látszik, hogy nagyon kevés tud közülük gyarapodni és túlnyomó befolyást elérni.

Bármilyenek is a tömegeknek szuggerált gondolatok, csak azon föltétel alatt válnak uralkodóvá, ha nagyon általános és nagyon egyszerű formát vesznek föl. Ebben az esetben pedig képfarmát öltenek, mert a tömegek csak így közelíthetik meg. Ezek a képzetképek nincsenek egymással sem analog, sem szukcesszív logikai kap-

csolatban. Egyik a másikkal helyettesíthető, úgy, mint a laterna magica üvegei, melyeket a kísérletező csak kivesz a szelencéből, ahol egymás fölé vannak rakva. Ez a magyarázata, hogy a tömegeknél egymással ellentétes eszméket látunk. A tömeg pillanatnyi véletlen folytán elméjében elraktározott képzetek egyikének befolyása alá kerül, ezért követ el összefüggéstelen tetteket. És mivel a gondolkodó ész teljesen hiányzik nála, nem veszi észre az ellenmondást.

Ez a jelenség nem csupán a tömegnél fordul elő; megfigyelhetjük ezt sok izolált egyénél is, és nem csak a vad embernél, hanem mindazoknál, kik a lelki élet egyik oldalával közelednek a vad emberhez, mint például a rajongó vallásos szekták hívei. Érdekes megfigyelésekre jutottam e tekintetben a művelt hinduknál, kik a mi európai egyetemeinken tanultak és itt nyertek oklevelet. Náluk az öröklött vallásos és társadalmi eszmék fundamentumára ráakódtak a nyugoteurópai eszmék, melyek semmi rokonságban sincsenek vele, anélkül, hogy megváltoztatták volna. Véletlenül aztán hol az egyik, hol a másik tűnik föl különös beszéd- vagy cselekvési mód alakjában, s ugyanaz az ember a legfurcsább ellenmondásokba keveredik. Az ellenmondások természetesen inkább látszólagosak, mint valódiak, mert az öröklött képzetek magukban elég erősek az izolált egyénnél arra, hogy magaviseletének irányadói legyenek. Az ember cselekedetei csak úgy kerülnek egymással pillanat alatt teljes ellenmondásba, ha kereszteződés folytán különböző öröklött indítékok közé jut. Hiábavaló volna ezeknél a jelenségeknél tovább időzni,

oly rendkívül nagy a pszichológiai jelentőségük is. Azt hiszem, legkevesebb tíz évi utazásra és megfigyelésre volna szükség ezeknek a megértésére.

Az eszmék csak úgy jutnak a tömegekhez, ha nagyon egyszerű formát öltenek. Tehát, hogy népszerűkké legyenek, gyakran teljes átalakuláson kell átesniök. Hogy milyen mély ez az átalakulás, ezt főleg akkor állapíthatjuk meg, amikor magasabb filozófiai vagy tudományos eszméről van szó, mert ezeknek fokról fokra kell leszállniuk a tömegek értelmi színvonaláig. A módosulások függnek a tömegkategorióktól vagy a fajtól, melyhez tömeg tartozik és mindig a csökkenésben és egyszerűsbödéshöz nyilvánulnak. Ezért szociális szempontból tulajdonképpen nem lehet szó az eszméknek, vagyis a többé-kevésbé magasabb nézeteknek uralmáról. Bármilyen egyszerű és igaz volt is az eszme eredetileg, magában az, hogy a tömeghez jutott és rá hatással van, kivetkőzteti mindabból, ami naggyá és fenségessé tette.

Különbben is jelentéktelen az eszme hierarchikus értéke társadalmi szempontból. A hatást kell tekinteni, amit létrehoz. A középkori keresztény eszmék, a XVIII. század demokratikus eszméi, vagy a mai szociális gondolatok nem olyan nagyon magasak. Filozófiailag szerencsétlen tévedéseknek kell őket tartanunk; jelentőségük mégis rendkívül nagy volt és nagy lesz, és még sokáig lesznek az állami lét legfontosabb tényezői.

A gondolat még nincs hatással, mikor átmegy azokon az átalakulásokon, melyek a tömegek szá-

mára megközelíthetővé teszik. Hatása csak akkor lesz, amikor különböző úton-módon — amit még tanulmányozni fogunk — benyomul a tudattalanba és érzelemmé válik. Ez mindig sokáig tart.

Epenséggel nem kell hinnünk, hogy az eszme azért érhet el hatást még művelteknél is, mert igazságossága bebizonyult. Erről könnyen meggyőződhetünk, mikor azt látjuk, hogy a legkézzelfoghatóbb bizonyítás is milyen csekély hatással van az emberek nagy részére. A művelt hallgató meg tudja érteni a nyilvánvaló bizonyosságot; de a tudattalan rögtön visszatéríti eredeti felfogásához. Néhány nap múlva ugyanazokkal a kifejezésekkel élénk találja régi érveit. Bizonyos, hogy ez a régi, már érzelemmé vált eszmék befolyása alatt történik; mert csak ezek befolyásolják beszédünk és cselekvéseink mélyebb indító okait. Ez a tömegeknél sem lehet másképen.

Mikor a gondolat különböző utakon a tömegek leikébe jutott, hatalma ellenállhatatlan lesz és a hatások egész sorát teremti elő; de ezt most figyelmen kívül hagyjuk. A francia forradalmat elősegítő filozófiai eszméknek egy századra volt szükségük, hogy a lelkekbe beplántálódjanak. Tudjuk, hogy milyen ellenállhatatlan erejük volt, mikor gyökeret -verték. Az egész nemzet talpra állása a társadalmi egyenlőség kivívásáért, az elvont jogok és ideális szabadságok megvalósításáért, megrázkódtatott minden trónt és fenekestül felforgatta a nyugati világot. Húsz esztendeig estek a népek egymásnak, s Európa olyan hekatombákat élt át, hogy azok még Dsingiszkhánt és Tamerlánt is megrémítették

volna. A világ még sohasem tapasztalta ennyire, hogy egy lebilincselő gondolat mit idézhet elő.

Nagy időkbe került, hogy az eszmék a tömegek lelkét magukévá tegyék, de nem kevés időre volt szükség, hogy onnét kikerüljenek. Ami különben az eszméket illeti, a tömeg mindig több nemzedékkel hátra van e tekintetben a tudósok és gondolkodók mögött. Tudják a mai összes államférfiak, mennyi tévedés rejlik azokban az eszmékben, melyekről szóltam; de minthogy befolyásuk még mindig igen jelentős, kénytelenek elvek szerint kormányozni, melyeknek igazságában maguk sem hisznek többé.

2. §. *A tömegek gondolkodása.*

Teljes bizonyossággal nem állíthatjuk, hogy a tömegek nem gondolkoznak és következtetéssel nem befolyásolhatók. De az ő érvek és azok az érvek, melyek reájuk hatással vannak, olyan alacsonyrendűek logikai tekintetben, hogy csak per analógiám nevezhetők logikai gondolkodásnak.

A tömegeknél az alsóbbrendű, épúgy, mint a magasabb következtetések, asszociáción alapulnak; csak hogy a társított képzetek között csak látszólagos analógiái és szukcesszív kapcsolatok vannak. Ügy kapcsolódnak, mint az eszkimó képzetei, ki tapasztalatból tudja, hogy a jég átlátszó test és megolvad, ha szájába veszi, ebből azt következteti, hogy az üveg is megolvad, mert szintén átlátszó; vagy mint a vadember képzetei, ki azt hiszi, hogy ha bátor ellenségé-

nek szívét megeszi, birtokába jut az illető bátorságának; vagy mint a munkáséi, kit egyik munkádó kizsákmányolt, s ebből rögtön azt következteti, hogy minden vállalkozó kizsákmányoló.

Látszólagos kapcsolattal bíró, nem hasonló dolgok társítása, egyes esetek elhamarkodott általánosítása a főbb jellemvonásai a tömegek gondolkodásának. A következtetéseknek mindig olyan a természete, amilyent a velük banni tudó ad nekik; ezek pedig csak azok, kik őket befolyásolni tudják. A logikai következtetésláncolat a tömegnek teljesen érthetetlen, ezért mondhatjuk, hogy nem gondolkoznak, illetve hamisan gondolkoznak és következtetéssel nem befolyásolhatók. Nem egyszer csodálkozunk olvasás közben bizonyos beszédek gyengeségén, ámbár azok a hallgató tömegre roppant hatással voltak; elfeledjük azonban, hogy ezeknek az volt a céljuk, hogy a sokaságot magukkal ragadják és nem az, hogy filozófusok olvassák. A szónok belső kapcsolatban lévén a tömeggel, fel tudja idézni az izgató képeket. Ha ez sikerül, elérte célját. Húsz kötet kései beszéd nem ér annyit, mint néhány frázis, ha az oda jutott a meghódítandó agyvelőkbe.

Szinte felesleges hozzátenni, hogy a következő képesség hiánya megfosztja a tömegeket minden kritikus észről, annyira, hogy nem tudják az igazságot a tévedéstől megkülönböztetni és nem tudnak a dolgokról pontos ítéletet szerezni. A tömegektől elfogadott ítéletek rájuk erőszakolt és nem meghányt-vetett ítéletek. Nagyon sok ember van, kik ebben a tekintetben nem emelkednek felül a tömegen. Hogy bizonyos vé-

lemények olyan könnyen lesznek általánosakká, annak az az oka, hogy az emberek nagy része nem képes saját következtetései alapján ítéletet alkotni.

3. §. *A tömegek képzelete.*

A tömegek képzelőereje roppant erős, tevékeny és fogékony a benyomások iránt, mint mindazoknál a lényeknél, melyeknél a logikus gondolkodás nem számít. A képzetkép, ha azt valamely egyén, esemény vagy szerencsétlenség elméjükben felidézi, olyan eleven, mint maga a valóság. A tömeg hasonlít valamelyest az alvóhoz, kinél egyidőre megakad a gondolkodó ész és képek ébrednek föl tudatában, de a melyek rögtön eltűnnének, ha gondolkozhatnék róluk. A tömegek, ' minthogy elmélkedni és következtetni nem tudnak, nem ismerik a valószínűtlenséget; sőt épen, ami legvalószínűtlenebb, az ragadja meg rendszerint leginkább figyelmüket.

Innen van, hogy mindig az események csodás vagy legendás oldala ötlük fel a tömegeknek. Ha elemeire bontjuk a művelődést, ezt vesszük észre, hogy támasztékai valóban a csodás és mondaszerű elemek. A történelemben mindig nagyobb jelentősége volt a látszatnak, mint a valóságnak. Az irreális van fölényben mindig a reális fölött.

A tömegek csak képekben tudnak gondolkozni és csak képekkel befolyásoltatják magukat. Csak a képek rémítik meg vagy kápráztatják el őket és indítják tetteire.

A színházi előadásoknak azért van oly rendkívüli hatásuk a tömegekre, mert legszemlélte-

főbb formában adják a látszatot. A színház és kenyér volt egykor a római csőcseléknél a boldogság eszménye és nem is kívánt többet. Az idők folyamán ez az eszmény keveset változott. A tömegek képzeletét semmi sem ragadja meg olyan erősen, mint a, színilázi előadás. Az egész sokaság ugyanazon érzelemtől van áthatva, s ezek az érzelmek azért nem változnak rögtön tetté, mert a legelfogultabb néző is tudja, hogy ő most illúzió áldozata és képzelt eseményeken nevet vagy sír. Néha azonban a képektől szuggerált érzelmek oly erősek, hogy, mint a rendes szuggerciónál, mutatkozik a megvalósításra való törekvés. Sokszor elbeszélték már annak a népszínháznak történetét, ahol csak szomorú darabokat játszottak és ahol az előadás után védeni kellett azt a színészt, aki az árulót adta, hogy megmeneküljön a nézők bántalmazásától, kik fel voltak háborodva az áruló bűnén, ámbár képzelt volt. Azt hiszem, ez a legfigyelemreméltóbb bizonyítéka a tömegek értelmi állapotának és különösen annak, hogy mily könnyű őket szuggerálni. Az irreális úgy hat náluk, mint a reális. Láthatólag igyekeznek a kettő közt különbséget nem tenni.

A hódítók hatalma, az államok ereje a népek képzeletére van alapítva. Erre kell elsősorban hatni, hogy őket lebilincseljük. Minden nagy történelmi jelenség: a buddhaizmus, a keresztyénység, izlám, a reformáció, a francia forradalom, és napjainkban a szocializmus fenyegető inváziója közvetett vagy közvetlen eredményei a tömegek képzeletére gyakorolt erős impreszsióknak.

Minden kornak, minden országnak összes nagy államférfiad beleértve a korlátlan despotákat is, a nép képzeletét tekintették hatalmuk alapjának és sohasem próbáltak ezzel szemben kormányozni. «Befejeztem a vendée-i háborút — monda Napoleon az államtanácsban — és közben katolikus lettem; megvettem a lábam Egyiptomban, s közben muzulmán lettem; megnyertem magamnak az olasz papságot azáltal, hogy ultramontán lettem. Ha a zsidó népet kormányoznám, visszaállítanám Salamon templomát». Nagy Sándor és Caesar óta talán egyetlen nagy ember sem tudta nálánál jobban, hogyan kell a tömegek képzeletére hatni. Állandóan gondja volt arra, hogy felkeltse. Erre gondolt győzelmei, beszédei, tárgyalásai közben és minden tettében. Még a halálos ágyán is.

Hogyan hatunk a tömegek képzeletére? Nem-sokára látni fogjuk. Most csak annak kijelentésére szorítkozunk, hogy sohasem az érteleimé, a gondolkodó észre való hatással, más szóval nem bizonyítás útján. Antonius nem tudós retorika segítségével lázította föl a népet Caesar gyilkosai ellen. Hanem úgy, hogy végrendeletét felolvadta és holttestét megmutatta.

Mindaz, ami a tömegek képzeletét fölkelte, megkapó és világos kép alakjában mutatkozik. Minden mellékértelemről ment, vagy nincs más járuléka, mint valami csodálatos vagy. titokzatos esemény: nagy győzelem, nagy csoda, nagy bűn, nagy remény. Egészükben kell eléjük állítani és nem tárni fel eredetüket. Száz kis bűntény, száz kis baleset egyáltalában nem kelti fel a tömegképzeletet; míg egy nagy bűntény és

nagy szerencsétlenség teljesen fölkelte, ámbár az végeredményében jóval kevésbé borzasztó, mint a többi kis eset együttvéve. Az influenza-járvány néhány évvel ezelőtt Parisban 5000 embert elpusztított pár hét alatt; nem nagyon keltette föl a nép fantáziáját. Mert ez az igazi emberáldozat látható kép által nem jutott a köztudatba, hanem a statisztika heti közleményei révén. Egy olyan szerencsétlenség, hol 5000 helyett 500 veszett volna el, de egy napon, valamely köztéren, látható baleset folytán, például az Eiffel-torony összeomlása következtében, ellenkezőleg, roppant hatást gyakorolt volna a fantáziára. Egy oceánjáró hajó állítólagos pusztulása, melyről tévesen azt hitték, hogy a sík tengeren elmerült, nyolc napig izgatta a tömegek képzeletét. A hivatalos statisztika kimutatta, hogy abban az évben ezer nagy hajó elpusztult. De az egymást követő veszteségek, ámbár jóval több emberélet és árú pusztulását jelentik, mint amennyiről az oceánjárónál szó lehetett volna, a tömegeket csak egy pillanatra sem lepték meg.

Nem a tények, mint olyanok ragadják meg a nép képzeletét, hanem az út és mód, ahogy elosztanak és megjelennek. Szükség van, hogy úgy mondjuk, bizonyos tömörülésre; ez ad megkapó képet, ami megtölti, magáévá teszi az elmét. Aki tudja, hogy mimódon kell a tömegek képzeletére hatni, kormányozásuk művészetét is ismeri.

NEGYEDIK FEJEZET.

A tömegek meggyőződésének vallásos formái.

A vallásos érzés elemei. — A vallás független valamely istenség imádásától. — Jellemvonásai. — A meggyőződés hatalma, ha vallásos formát ölt. — Különböző példák. — A nép istenei sohasem vesztek el. — Visszatérésük új formái. — Az atheizmus vallásos formái. — Ezeknek a fogalmaknak fontossága történelmi szempontból. — A reformáció, a Szt. Bertalan-éj, a rémuralom és a többi hasonló események a tömegek vallásos érzelmeiből származnak és nem izolált egyének akaratából.

Kimutattuk, hogy a tömegek nem gondolkoznak, az eszméket egészükben fogadják el vagy utasítják vissza; nem tűnnek sem vitát, sem ellenmondást, a rájuk ható szuggesztiók az értelem egész területét lefoglalják, s azonnal törekszenek tette transzformálódni. Kimutattuk, hogy a kellőkép szuggerált tömegek készek önmagukat fölláldozni a szuggerált eszményért. Azt is láttuk, hogy csak erős és szélsőséges érzelmeket ismernek és hogy a rokonszenv könnyen imádássá és hogy csekély ellenszenv gyűlöletté változik. Ezek után az általános adatok után már sejthetjük meggyőződésük természetét.

Mikor a tömegek meggyőződéseit közelebbről szemügyre vesszük, a hit korában ép úgy, mint a nagy politikai mozgalmak idejében, pl. az elmúlt évszázadban, azt találjuk, hogy ezek a meggyőzések mindig valami különös formát

öltének s azt jobb meghatározás híján vallásos érzelemnek nevezem.

Ennek az érzelemnek nagyon egyszerű jellemvonásai vannak: egy felsőbbnek vélt lény imádása, a neki tulajdonított varázslatos hatalomtól való rettegés, vak engedelmesség parancsainak: dogmáin nem lehet vitatkozni; igyekeznek a dogmákat terjeszteni és ellenségnek tekintik azokat, kik e dogmákat el nem fogadják. Az ilyen érzelem akár valami láthatatlan istenséghez kapcsolódik, akár fa- vagy kőbálványhoz, hőshöz vagy politikai eszméhez, mihelyt az említett jellemvonásokat fölmutatja, lényegében mindig vallásos. A csodálatos és természetfölötti egyaránt meg vannak benne. A tömegek a politikai formulát vagy a győztes vezetőt, ki pillanatra fanatizálja őket, öntudatlanul titokzatos hatalommal ruházzák föl.

Az ember nemcsak akkor vallásos, amikor istenséget imád, hanem akkor is, amikor lelkének minden erejét, minden akaratelhatározását, rajongásának egész hevét egy oknak vagy egy lénynak rendeli alá, s ez gondolatainak és tetteinek végcélja és vezetője lesz.

A türelmetlenség és fanatizmus szükségszerű járuléka a vallásos érzelemnek. Elkerülhetetlen azoknál, kik hisznek a földi vagy égi boldogság elnyerésének titkában. Ezt a két vonást megtaláljuk minden embercsoportnál, mikor valami meggyőződés ragadja őket magával. A rémuralom jakobinusai ép olyan buzgó vallásosak voltak, mint az inkvizíció katolikusai és vad dühök ugyanazon forrásból eredt.

A tömegmeggyőzések a vak alávetettség,

a kérlelhetetlen türelmetlenség és az erőszakos propaganda szükségének jellemvonásait öltik magukra, s ezek mind hozzátartoznak a vallásos érzelemhez. Ennek alapján mondhatjuk, hogy minden hiedelmüknek vallásos formája van. A hős, kit a tömeg ujjongat, neki valóban istene. Napóleon az volt tizenöt évig és még egy istenségnek sem voltak buzgóbb imádói. Egyik sem küldte könnyebb szerrel halálba az embereket. A pogányság és keresztyénség isteneinek sohasem volt korlátlanabb hatalma a lelkeken, kiket meghódítottak volt.

A vallásos és politikai hiedelmek alapítói úgy érték el céljukat, hogy a fanatizmus érzelmét oltották a tömegek leikébe; ezzel elérték, hogy az ember az imáadásban és engedelmességben lelje boldogságát és életét is kész bálványáért feláldozni. így volt ez minden időben. Helyesen jegyzi meg *Füstéi de Coulanges* a római Galliáról szóló jeles művében, hogy nem az erő tartotta fenn a római császárságot, hanem a vallásos csodálat, amit inspirált. «Példátlan volna a világtörténelemben — mondja, — hogy egy, a lakosság által gyűlölt uralom ötszáz évig tartson .. . Értelmetlen volna, hogy a császárság harminc légiója száz millió embert engedelmességre tudjon szorítani.» Engedelmeskedtek, mert a császárt, ki a római nagyság megszemélyesítője volt, egyetértőleg istenként imádták. A birodalom legkisebb zugában is voltak a császárnak oltárai. «Látták ebben az időben, hogy a birodalom egyik végétől a másikig vallás kél a lelkekben életre, melynek istenei maguk a császárok voltak. Néhány évvel a keresztyén kor előtt az egész Gallia, melyet hatvan

község képviselt, közösen templomot emelt Lyon város előtt Augustusnak ... Papjai, kiket a gall községek egyesülete választott, az ország legelőkelőbb emberei voltak. .. Mindezt lehetetlenség a félelemnek és a szolgálkúságnak tulajdonítani. Az egész nép nem volt szolgálkú és három század alatt nem vált azzá. Nem az udvaroncok imádták a fejedelmet, hanem Róma. És nemcsak Róma, hanem Gallia, Hispánia, Görögország és Ázsia.»

Ma már legtöbb lelki nagy hódítónak nincs többé oltára, de vannak szobraik, képeik és a kultusz, ami kijár nekik, nem nagyon különbözik attól, amiben hajdan részesültek. Csak akkor értjük meg egy kevéssé a történelem bölcséletét, ha jól belemélyedtünk a tömegek lélektanának ebbe az alapvető részébe. Nekik istenek kellene vagy semmi.

Nem kell hinni, hogy ezek egy más kornak babonái, melyeket az ész végleg elűzött. Az ész ellen való örökös küzdelemben az érzelem sohasem lett vesztes. A tömegek nem akarnak hallgatni annak az istenségnek és vallásnak szavára, melynek nevében oly sokáig szolgáltak, de a fétisek sohasem uralkodtak rajtuk annyira, mint száz év óta és régi istenek nem emeltettek maguknak annyi szobrot és oltárt. Akik tanulmányozták az utóbbi években a boulangizmus néven ismert mozgalmat, láthatták, hogy a tömegek vallásos ösztönei milyen könnyen felújulhatnak. Nem volt olyan falusi kunyhó, hol ne lett volna meg a hős képe. Azt hitték róla, hogy hatalma van minden igazságtalanság és baj orvoslására; az emberek ezrei adták volna életüket érte. Milyen helyet foglalt volna el a történelemben, ha jellemében

lett volna erő, csak egy kevés is, fenntartani legendáját!

Haszontalan szófecsérlés volna ismételni, hogy a tömegeknek szükségük van vallásra, mert hisz minden politikai, vallásos vagy társadalmi hit csak úgy talál utat hozzájuk, ha vallásos alakot ölt, mely fölmenti őket minden vita alól. Az ateizmus, ha lehetséges volna a tömegekkel elfogadtatni, átvenné a vallásos érzelem türelmetlen hevesességét és szélsőséges formában csakhamar kultusszá lenne. Érdekes bizonyítékkal szolgál a kis pozitivista szekta fejlődése. Az történt vele nagy hirtelen, ami azzal a bizonyos nihilistával, kinek történetét a mélyen gondolkodó Dostojewski beszéli el. Egy napon, mikor a szellem fénye fölvirradt, széttörték az istenek és szentek képeit, melyek egy kápolna oltárát ékesítették, kioltva a gyertyákat, tüstént felcserélték a lerombolt képeket, néhány istentagadó bölcselőnek — Büchnernek és Moleschottnak — munkáival, aztán a gyertyákat kegyesen újra meggyújtották. A vallásos hitük tárgya más lett, de mondhatjuk-e, hogy vallásos érzelmeik is megváltoztak?

Ismétlem: bizonyos történelmi eseményeket — és épen a legfontosabbakat — csak úgy érthetjük meg, ha számot vetünk azzal a vallásos formával, melyet a tömegmeggyőződések végre fölvesznek. Vannak társadalmi jelenségek, melyeket inkább pszichológus, mint természettudós módjára kell tanulmányoznunk. Nagy történetírónk, Taine a forradalmat természettudósként tanulmányozta, amiért is az események valódi forrása sokszor elkerülte figyelmét. Nagyon jól megfigyelte a tényeket, de mivel a tömegek lélek-

tanát nem tanulmányozta, nem tudott mindig az okokhoz lejutni. Mivel a véres, anarchikus, vad tettek borzalommal töltötték el, a nagy hős költemény hőseiben nem látott mást, mint őrző vad hordát, mely szabad folyást engedett ösztöneinek. A forradalom erőszakosságait, a mészárlásokat, a propagandát, a hadüzenetet az összes királyoknak csak akkor értjük meg, ha meggondoljuk, hogy a tömegek lelkében új vallásos hiedelem szilárdult meg. A reformáció, a Szt.-Bertalan-éj, a vallásos háborúk, az inkvizíció, a rémuralom egy fajta jelenségek, ezekről a vallásos érzelmektől lelkesült tömegek művei, kik szükségképen irgalom nélkül tűzzel-vassal irtanak ki mindent, ami az új vallás megszilárdításának útjában áll. Az inkvizíció eljárása azonos minden igaz meggyőződésű eljárásával. Nem lettek volna meggyőződve, ha másképp jártak volna el.

Az ilyen felfordulások csak akkor lehetségesek, ha a tömeglélek kelti életre. A legkorlátlanabb zsarnokok sem tudták volna felidézni. Mikor a történetírók a Stz.-Bertalan-éjt úgy adják elő, mint a király művét, ezzel azt mutatják, hogy a tömegek lélektanát ép úgy nem ismerik, mint a királyok lélektanát. Az ilyen tünetek csak a tömeglélekből eredhetnek. A legzsarnokabb monarchának korlátlan hatalma sem terjedhet tovább, mint hogy siettesse vagy késleltesse az alkalmas pillanatot. Nem a királyok okozták a Szt.-Bertalan-éjet és a vallásháborúkat és nem Robespierre, Danton, avagy Saint-Just csinálták a rémuralmat. Az ilyen események hátterében a tömegleiket találjuk mindig és nem a királyok hatalmát.

MÁSODIK KÖNYV.

A TÖMEGEK NÉZETE ÉS MEGGYŐZŐDÉSE.

ELSŐ FEJEZET.

A tömegek nézeteinek és meggyőződéseinek közvetett tényezői.

A tömegmeggyőzések előkészítő tényezői. — A tömegmeggyőzések föllépése egy bizonyos belső előkészületnek következménye. — A meggyőzések különböző tényezői. — 1. §. *A faj.* — A faji sajátságok túlnyomó befolyása. — Az ősök szuggesztióit fejezi ki. — 2. §. *A hagyományok.* — A hagyomány a faji lélek összetétele. — A hagyományok társadalmi jelentősége. — Kezdetben hasznosak, de azután ártalmasokká válnak. — A tömegek legmakacsabb fenntartói a hagyományoknak. — 3. §. *Az idő.* — Az idő készíti elő fokozatosan a nézetek megszilárdulását, azután lerombolását. — Ez teremt rendet a chaoszból. — 4. §. *A politikai és társadalmi intézmények.* — Jelentőségükről hamis fogalmak vannak. — Befolyásuk rendkívül gyenge. — Csak hatások és nem okok. — A népek nem tudják a nekik legjobban megfelelő intézményeket megválasztani. — Az intézmények olyanok, mint az etikett, egy címen bírálják el a legkülönbözőbb dolgokat. — Hogyan keletkeznek az alkotmányok. — Egyes népeknek szükségük van bizonyos, elméletileg rossz intézményekre, mint pl. a centralizáció. — 5. §. *A tanítás és nevelés.* — A mai felfogások a

nevelésnek a tömegekre való hatásáról helytelenek. — Statisztikai bizonyítékok. — A latin nevelés demoralizáló hatása. — A nevelés befolyása. — Különböző népek köréből vett példák.

Eddig a tömegek lelki alkatát tanulmányoztuk. Ismerjük érzésüknek, gondolkodásuknak és következtetésüknek módját. Lássuk most már hogyan keletkeznek és szilárdulnak meg nézeteik és meggyőződéseik.

Ezeket a nézeteket és meggyőződéseket kétféle tényezők határozzák meg: ú. m. a közvetett és közvetlen tényezők.

A közvetett tényezők lehetővé teszik, hogy a tömegek bizonyos hiedelmeket magukévá tegyenek és meggátolják egyéb nézetek elfogadását. Előkészítik a talajt, melyből egyszerre új eszmék támadnak, meglepő erővel és hatással, de amelyek csak látszólag keletkeztek maguktól. Bizonyos gondolatok a tömegeknél néha villámgyorsan törnek elő és valósulnak meg. De ez a hatás csak felszínes, mögötte hosszantartó belső munkát kell keresnünk.

A közvetlen faktorok hozzájárulnak ehhez a hosszú munkához, nélküle nem lenne hatásuk; a tömegek meggyőződésének életet adnak, formát kölcsönözve tehát az eszmének, egybekapcsolják azt minden következményével.

Ezek a közvetlen tényezők tesznek lehetővé minden felbomlást, ami a sokaságot hirtelen felkelésbe sodorja; ezek csinálják a sztrájkot vagy lázadást, közreműködésük által juttatnak hatalomhoz egy embert vagy buktatják meg a kormányt.

Ennek a két tényezőnek szukcesszív működését minden nagy történelmi eseményben meg-

állapíthatjuk. A francia forradalomban, hogy legszembetűnőbb példát hozzak föl, közvetett tényezők voltak a filozófusok iratai, a kizsákmánylás a nemesség részéről, s a tudományos gondolat előhaladása. Az ily módon előkészített tömeglelket aztán a közvetlen tényezők, mint a szónokok beszédei, az udvar ellenállása a jelentéktelen reformokkal szemben, könnyen felingerelték.

A közvetett tényezők között vannak általánosak, melyeket minden tömegvélemény és tömegmeggyőződés alapjában megtalálunk. Ilyenek: a faj, hagyományok, az idő, intézmények és a nevelés.

Most e különböző tényezők jelentőségét fogjuk kutatni.

1. §. *A faj.*

A fajt első helyen kell említenünk, mert jelentőség tekintetében egymaga jóval felülmúlja valamennyit. De már ezt egy másik munkámban kimerítően tárgyaltam, amiért is fölösleges rá visszatérni. Ebben a műben kimutattuk, hogy mi az a történelmi faj, és hogy amikor jellemvonásai kialakultak, az öröklődés törvénye folytán olyan hatalma van, hogy a hiedelmek, intézmények, művészet, egyszóval a művelődésnek minden eleme ennek a faji léleknek kifejezője. Kimutattuk, hogy ennek a faji léleknek hatalma olyan nagy, hogy egy néptől egyetlen elem sem juthat a másikhöz anélkül, hogy merőben át ne alakuljon.*

* Ezt a még teljesen új tant több fejezeten keresztül tárgyaltam «a népek fejlődésének lélektani törvények-ről

A környezet, a körülmények, az események mint pillanatnyi társadalmi szuggesztiók jelentkeznek. Lehet, hogy hatásuk jelentékeny, de ez a hatás mindig pillanatnyi a faji szuggesztiókkal, vagyis a megrögzött ősi sajátságokkal szemben.

E műnek még több fejezetében lesz alkalmunk a faj befolyására visszatérni, s kimutatnunk, hogy ez a befolyás oly erős, hogy uralkodik a tömeglélek speciális sajátságain. Ebből az is következik, hogy a különböző országok tömegeinél jelentékeny különbség van meggyőződéseiket és magatartásukat illetőleg és nem lehet rájuk egyféleképpen hatni.

2. §. *A hagyományok.*

A hagyományok a múltnak eszméit, érzelmeit és szükségleteit foglalják magukban. A hagyomány faji szinthezis és teljes súlyával nehezedik ránk.

A biológiai tudományok átalakultak azóta, hogy az embriológia kimutatta a múltnak befolyását a lények fejlődésében. A történettudományokkal ugyanígy lesz, ha ez a nézet jobban elterjed. Még nem nagyon terjedt el, s az államférfiak legnagyobb része megmaradt a múlt század theoretikusainak gondolatvilágában, kik azt hitték, hogy a társadalom szakíthat a múlttal és pusztán az ész erejével teljesen újra szerveződhetik.

szóló munkámban. Az olvasó itt látni fogja, hogy ámbár vannak megtévesztő látszatok, sem a nyelv, sem a vallás, sem a művészet, szóval a művelődésnek egyetlen eleme sem juthat át más néphez anélkül, hogy át ne alakuljon.

A nép_x a múlt által teremtett organizmus és mint minden organizmust, csak lassan összegyűlemlett, öröklött tulajdonságok módosíthatják.

Az embereket, különösen ha tömegben vannak, a hagyományok irányítják; és mint már többször ismétlem, csak a nevek, a külső formák változnak meg könnyű szerrel.

Nem baj, hogy így van. Hagyomány nélkül sem nemzeti lélek, sem civilizáció nem lehetséges. Az ember két nagy munkát végez, mióta létezik s ez abban áll, hogy megszövi a hagyományok hálóját, aztán szétbontja, mikor már nem veszi hasznát. Hagyomány nélkül nincs művelődés, és a hagyomány félretétele nélkül nincs haladás. A nehézség, megtalálni a helyes egyensúlyt az állandóság és változás között; ez a nehézség ropant nagy. Ha valamely nép sok nemzedéken keresztül nagyon megszilárdítja szokásait, nem tudja többé változtatni és mint Kína, nem tud tökéletesbűlni. Erőszakos forradalommal mitsem lehet elérni, mert ekkor az történik, hogy vagy összeragasztják a széttört láncnak darabjait és a múlt változatlanul átveszi uralmát, vagy szétszórva maradnak a töredékek s az anarchiát nyomon követi a sülyedés.

Tehát az az eszményi állapot valamely népre, ha megőrzi a múlt intézményeit és észrevétlenül fokról-fokra változtat rajtuk. Ez az eszmény nehezen közelíthető meg. Az ókorban a rómaiak, az újkorban az angolok körülbelül az egyedüliek, kik megvalósították.

A hagyományos eszmék legmakacsabb fenntartói és megváltoztatásuk legkonokabb ellenzői természetesen a tömegek, nevezetesen azok a

tömegosztályok, melyek a kasztokat alkotják. Már utaltam a tömegek konzervatív gondolkodására és kimutattam, hogy a legerőszakosabb forradalmak is csak azért törnek ki, hogy a szavakon változtassanak. A XVIII. század végén, mikor az egyházat lerombolták, a papokat kiűzték vagy leguillotinozták, a t. katolikus kultuszt egyetemleg üldözték, azt lehetett volna hinni, hogy a régi vallásos eszmék elvesztették minden hatalmukat. Mégis, alig néhány évre, általános kívánságra vissza kellett állítani az eltörölt kultuszt.* Egy pillanatra kialudtak a régi hagyományok, s ismét visszavették uralmukat.

Egy példa sem bizonyítja jobban a hagyományoknak a tömegek lelkére gyakorolt hatalmát. Nem templomban vannak a legborzasztóbb bálványok és nem palotákban vannak a legkorlátlanabb zsarnokok. Ezeket meg lehet semmisíteni egy időre; de a láthatatlan hatalmak, melyek lelkünkben laknak, kikerülnek minden forradalmat, csak századok tudják őket lassan megmorzsolni.

* E tekintetben nagyon világos Fourcroy-nak, egy volt konventistának nyilatkozata, melyet Taine idéz: «Mindaz, amit vasárnapokon és egyházi ünnepek alkalmával látunk azt bizonyítja, hogy a franciák többsége vissza akar térni a régi szokásokhoz és nem időszerű többé ennek a nemzeti hajlamnak ellenállni . . . Az emberek nagy többségének szüksége van a vallásra, kultuszra és papokra. *Néhány modern jilozójus tévedése, melybe magam is beleestem*, olyan műveltség lehetőségében hinni, mely elég elterjedt arra, hogy a vallásos előítéleteket megtörje. Vigasztalás forrásai ezek sok szerencsétlen számára ... A néptömegnek tehát meg kell hagyni az ő papjait, oltárait és kultuszát.»

3. §. *Az idő.*

Társadalmi kérdésekben épúgy, mint az élet-tani kérdésekben egyik leghatalmasabb tényező az idő. Ez az egyetlen igazi teremtő és egyetlen nagy romboló. Ez alkotta a hegyeket porszemekből és a geológiai kor parányi sejtjeit az emberi méltóságig emelte. Századok elmúlása elegendő, hogy valami megváltozzék. Jól mondták, hogy egy hangya el tudná hordani a Mont-Blanc-t, ha ideje volna. Az a bizonyos, akinek varázshatalma volna az időt tetszése szerint változtatni, olyan hatalommal rendelkeznék, mint amilyet a hívők Istennek tulajdonítanak.

Itt csak az időnek a tömegvélemények eredetére való befolyásával foglalkozunk. Működése e tekintetben rendkívüli. Ez tartja függőben a nagy erőket, mint aminő a faj, melyek nála nélkül nem képződhetnek ki. Ez hoz létre, ez növel és semmisít meg minden hiedelmet: ez ad nekik hatalmat és ez veszi el.

Főképen az idő készíti elő a tömegvéleményeket és hiedelmeket, vagyis azt a talajt, melybe gyökeret vernek. Innen van, hogy bizonyos gondolatok megvalósíthatók egyik korban és nem valósíthatók meg a másokban. Az idő halmozza föl a gondolatoknak és nézeteknek törmelékeit, melyben megszületnek egy korszak eszméi. Nem a véletlen vagy esetlegesség teremti meg őket; gyökereik nagy múltba nyúlnak vissza. Amikor virágjukban vannak, az idő készítette elő eljövételüket; ezért kell mindig visszamennünk, hogy megérthessük eredetüket. A gondolat a

múlnak leánya, a jövőnek anyja, az időnek mindig rabszolgája.

Az idő ami igazi tanítómesterünk, mindent átalakít, csak rá kell hagynunk. Manapság nagyon nyugtalanít bertiünket a tömegek fenyegető aspirációja, s a rombolás és zavar, amit hangoztatnak. Csak az idő tudja majd az egyensúlyt helyreállítani. Jól mondja Lavisse, «hogy kormányforma még nem támadt egy nap alatt. A politikai és társadalmi szervezetek századokat igénylő művek. A hűbériség századokon keresztül kialakulatlan és chaotikus volt, mielőtt szabályait megtalálták volna. A korlátlan monarchia szintén átélte már századokat, mikor a kormányzás szabályszerű eszközeit megglelte és az átmeneti korszak nagy zavarokkal járt».

4. §. *A politikai és társadalmi intézmények.*

Az a gondolat, hogy az intézmények elejét vehetik a társadalmi bajoknak, és hogy a népek haladása a tökéletes alkotmány és kormányzás következménye és a társadalmi átalakításokat intézményes úton lehet végezni, ez a gondolat — mondom — még általánosságban el van terjedve. A francia forradalomnak is ez volt kiinduló pontja és a mai társadalmi elméletek is erre támaszkodnak.

A folytonos tapasztalatoknak sem sikerült komolyan megingatni ezt a borzasztó agyrémet. Hasztalan próbálták bölcsészek és történetírók tarthatatlanságát igazolni. Ámbár nem volt nekik nehéz kimutatniok, hogy az intézmények, az esz-

mék, érzelmek és erkölcsök folyományai és hogy nem lehet eszméket, érzelmeket és erkölcsöket törvénykészítéssel teremtem. A nép nem tetszése szerint választja intézményeit, minthogy nem tetszése szerint választja hajának, szemének színét sem. Az intézmények és kormányformák faji produktumok. Korántsem teremtoi, hanem teremtményie egy korszaknak. A népek nem úgy kormányoztatnak, mint pillanatnyi szeszélyük kívánja, hanem amint jellemük követeli. Századokra van szükség politikai rezsím alakítására és századokra van szükség annak megváltoztatására. Az intézményeknek nincs közvetlen értékük; sem jók, sem rosszak magukban véve. Azok, amelyek jók, adott esetben egy adott népre, kárhózatások lehetnek egy másikra.

Tehát egy népnek épenséggel nincs hatalmában intézményeit valóban megváltoztatni. Erőszakos forradalmak árán kétségkívül cserélheti a neveket, de alapjában mitsem módosított. A nevek pedig csak üres külsőségek és a történetíró, ha mélyére hatol egy kissé a dolgoknak, nem sokat ad rájuk. Innen van pl. hogy a világ legdemokratikusabb országa, Anglia,* pedig monarchikus kormány formája van, azok az országok pedig, hol a legsötétebb zsarnokság dühöng,

* Ezt még a leghatározottabb republikánusok is elismerik épen az Egyesült Államokban. Ezt a véleményt fejezte ki újabban a *Forum* című amerikai lap, melyet a *Review of Reviews* 1894. decemberi száma után idézek: «Ép az arisztokrácia leghevesebb ellenségeinek nem szabad sohasem feledniük, hogy Anglia ma a világ legdemokratikusabb országa, hol az egyén jogait legjobban tisztelik és ahol az egyénnek legtöbb szabadsága van.»

az amerikai spanyol köztársaságok, ámbár republikánus alkotmányuk van. A népek sorsát jellemük végzi el és nem kormányformájuk. Ezt a nézetet előbbi munkámban kíséreltem meg megszilárdítani, biztos példákra hivatkozva.

Amiért gyerekes időtöltés, haszontalan retorikai gyakorlat az időt bármiféle alkotmánygyártással vesztegetni. A szükségesség és az idő vállalják ezt a munkát magukra, ha mi bölcsek vagyunk ezt a két tényezőt működni hagyni, így volt ez az angol-szászoknál és amit nagy történésszük, *Macaulay* mond egy helyen, meg kellene könyv nélkül tanulni az összes latin országok politikusainak. Kimutatva, hogy mi minden jót eredményeztek a józan ész szempontjából abszurdumok és ellenmondások tömkelegének látszó törvények, összehasonlítja az európai és amerikai latin népek zavarokban kimúlt jó néhány alkotmányát Angolországéval. Ezután bebizonyította, hogy az angol alkotmány mindig lassan változott, részenként, mindig a közvetlen szükségesség és sohasem spekulatív okoskodások befolyása alatt. «Sohasem kell a szimmetriával törődni és sokat kell törődni a haszonnal; a szabálytalanságot nem kell kiküszöbölni azért mert szabálytalanság; csak akkor kell újítani, ha már a baj érezhető, de akkor olyan alaposan, hogy a baj megszűnjék; a tétel felállítása sohase legyen tágabb körű, mint az egyes eset, amiről szó van. íme, ezek azok a szabályok, amelyek János király kora óta 250 parlamentünk tanácskozásában irányadók voltak.»

Egymásután sorra kéne vennünk az összes népek törvényeit és intézményeit, hogy kimutas-

suk, hogy azok mennyiben faji szükségletek és hogy emiatt nem lehet őket erőszakkal megváltoztatni. Lehet pl. filozófiailag vitatkozni a centralizáció előnyeiről és hátrányairól. De mikor azt látjuk, hogy egy legkülönbözőbb elemekből álló nép ezredéves erőfeszítést fordított a központosítás fokozatos megvalósítására, amikor megállapítjuk, hogy egy nagy forradalom a múlt összes intézményeinek tönkretételét tűzve ki célul, kénytelen volt nemcsak tiszteletben tartani, hanem erősíteni ezt a centralizációt, mondhatjuk, hogy ez a szükségesség parancsára történt, sőt létföltétel, és sajnálkozni lehet a rombolásról szónokló politikusok csekély belátásán. Ha ez véletlenül sikerülne nekik, ez a siker borzalmas polgárháború* rögtöni kitörését jelentené, ami különben újólág még nyomasztóbb központosításhoz vezetne, mint amilyen a régi volt.

Az előzményekből következik, hogy a tömeglélek huzamosabb befolyásolása az intézmények által nem érhető el. Mikor látjuk, hogy némely országok,

* Ha egybevetjük azokat a mélyen gyökerező vallási és politikai viszályokat, melyek Franciaország különböző területeit elkülönítik, s amelyek főképp a faj kérdéshez tartoznak, és a még a forradalom korában föllépő ezeperatiztikus törekvéseket, melyek a francia-német háború vége felé újólág mutatkoztak, azt látjuk, hogy az országunkban elő különböző fajok távol vannak még attól, hogy egyesüljenek. A forradalom erélyes központosítása és a mesterseges département-ok létesítése a régi tartományok egyesítése céljából bizonyára nagyon üdvös munka volt. De ha megvalósulna a decentralizáció, melyről az előre nem látó elmék ma annyit beszélnek, a legvéresebb viszályokra vezetne. Aki ezt be nem látja, elfelejtette egész történetünket.

mint az Egyesült Államok demokratikus intézményeik révén a jólétnek magas fokára emelkedtek, míg mások, mint az amerikai spanyol köztársaságok, a legborzasztóbb anarchiában leledzenek, elmondhatjuk, hogy az intézményeknek semmi közük sincs az egyiknél a nagysághoz, a másiknál a sülyedéshez. A népeket jellemük kormányozza és az összes intézmények, ha nem idomultak hozzá belső'leg ehhez a jellemhez, csak kölcsönzött ruhák és ideiglenes álöltözetek. Persze voltak véres háborúk és vad forradalmak és még lesznek is intézmények behozataláért és az emberek úgy mint a szent ereklyéknek természetfölötti erő't tulajdonítanak nekik és tőlük várják boldogságuk megteremtését. Bizonyos értelemben azt mondhatnók, hogy az intézmények hatással vannak a tömeglélekre, mert lázadásban törnek ki értük. De ilyenkor valóban nem az intézmények keltik a hatást, mert tudjuk, hogy akár győznek, akár buknak, semmiféle erejük nincsen. A tömegek lelkére csak az illúziók és szavak hatnak. A szavak főleg, ezek a semmitmondó hatalmas szavak, melyeknek csodás uralmát nemsokára kimutatjuk.

5. §. *A tanítás és nevelés.*

A kor csekélyszámú de nagy erejű uralkodóeszméi közt — ámbár merő illúziók, mint már kimutattuk — az első helyet ez foglalja él: a nevelés jelentékenyen meg tudja változtatni az embereket; megjavításukban és egyenlővé tételükben biztos eredményre vezet. Ez a tétel az ismétlés

folytán végre a demokrácia legmegdönthetlenebb dogmájává lett. Ezt megbolygatni ma már olyan nehéz volna, mint egykor az egyház dogmáit.

De ezen a ponton ép úgy, mint sok másban, a demokratikus eszmék legnagyobb összhangtalanságban vannak a lélektani és tapasztalati adatokkal. Több kiváló filozófusnak, köztük Herbert Spencemnek, nem volt nehéz kimutatni, hogy a nevelés sem erkölcsösebbé, sem boldogabbá nem teszi az embert. Az öröklött szenvedélyeket és ösztönöket nem változtatja meg, sőt gyakran — kivált ha rosszul alkalmazták — inkább veszedelmes, mint hasznos. A statisztikusok megszilárdították ezt az álláspontot, kimutatván, hogy a kriminálitás növekszik a tanítás vagy legalább is egy bizonyos tanítás általánosításával és hogy a társadalom leggonoszabb ellenségei, az anarchisták az iskolák babérkoszorú-sai közül kerülnek ki. Egy kiváló hivatalnok, *Adolphe Guillaot*, egy újabb munkájában közzé teszi, hogy 1000 iskolát nem végzett bűnösre 3000 iskolát végzett esik és hogy ötven év alatt a 100,000 lakosra eső bűnösök száma 223-ról 500-ra emelkedett, ami 133% emelkedést jelent. Hivataltársaival egyértelműleg jegyzi meg, hogy a bűnözés a fiatalokéknál van növekvőben, kiknél mint tudjuk, az ingyenes és kötelező iskola helyettesíti a patronátust.

Azért nem biztos, — még senki sem állította — hogy a helyesen irányított nevelésnek nincsenek nagyon hasznos gyakorlati eredményei, ha nem is az erkölcsiség emelésében, hanem legalább is az élethivatásra való képesség fejlesztésében. Sajnos, a latin népek, kivált huszonöt év óta,

nevelési rendszerüket hamis elvekre alapítják és a legkiválóbb szellemek megfigyelései ellenére megmaradnak sajnálatraméltó tévedésükben. Én magam is kimutattam különböző' munkáimban,* hogy a mi mai nevelésünk a társadalom ellenségévé teszi legnagyobbbrészt azokat, kik belőle részesülnek és a szocializmus félszeg formáinak számos következménye innen veszi eredetét.

Ennek a nevelésnek — melyet joggal neveztek latin nevelésnek — az első hibája egy lélektani alaptévedésből származik, nevezetesen, hogy a könyvek kívülről való tudása fejleszti az értelmet. Azóta tanulnak amennyit csak lehet. A fiatal ember az elemi iskolától a doktorátusig vagy az államvizsgáig egyebet sem csinál, mint kívülről tanul könyveket, anélkül hogy ítélő és kezdeményező képességét gyakorolta volna valaha. A nevelés nála leckefelmondást és engedelmességet jelent. «Megtanulni a leckéket, könyv nélkül tudni a nyelvtant vagy kivonatot, jól ismételni, jól utánozni különös egy nevelés, ahol az minden törekvés, hogy hinni kell a tanító csatlhatatlanságában és nem eredményez mást, mint hogy gyöngébbekké és tehetetlenné tesz bennünket.» — írja Jules Simon a volt közoktatásügyi miniszter.

Ha az egész nevelés haszontalan volt, nem tehetünk mást, mint hogy sajnálkozunk a szerencsétlen gyermekeken, kiknek, ahelyett, hogy hasznos dolgokra tanították volna őket az elemiben, Clotaire fiainak genealógiáját, Neustria és

* Lásd: *Psychologic de Vé d'ica ti on*, 3. kiad. *Psychologic du socialisme*, 5. kiad.

Austrasia harcait és az állattani osztályokat verték a fejükbe. De még sokkal komolyabb veszedelmet is rejt ez magában. Ez okozza, hogy akik ebben a nevelésben részesültek, undort éreznek az iránt az állapot iránt, melyben születtek és kikiváncsoznak belőle. A munkás nem akar tovább munkás maradni, a paraszt nem akar többé paraszt lenni és a legutolsó nyárspolgár sem képzel fiai számára más pályát, mint valami államilag javadalmazott hivatalt. Az iskolák, ahelyett, hogy az élet számára készítenék elő az embert, államhivatalnokokat nevelnek, hol siker lehet aratni anélkül, hogy az illető megerőltetné magát vagy egy szemernyi kezdeményező-képességnek is tanújelét adná. A létra alsó fokán a sorsával elégedetlen mindig lázadásra kész proletár-hadsereget szaporítja; fent pedig, ami frivol, egyszerre kételkedő és hiszékeny nyárspolgárságunkat, mely babonás hittel az állami tekintély iránt, melyet közben folyton gyaláz, a kormányra kenve mindig saját hibáit, semmihez sem tud kezdeni a tekintély közbenjárása nélkül.

A diplomásokat mind az állam kreálja tankönyveivel, de csak kevésnek tudja hasznát venni és a többi szükségképen állás nélkül hagyja. Az egyik részt táplálnia kell a többi ellenségévé teszi. A társadalmi pirámis tetejétől a csúcsáig, a kis hivatalnoktól a professzorig és prefét-ig, a diplomások roppant tömege szállta meg a hivatalokat. Míg a kereskedő alig talál ügynököt, ki őt a gyarmatokban képviselje, addig a legszerényebb hivatalt ezer pályázó ostromolja. Csak magában a Seine-departement-ban 20,000 tanító és tanítónő van állás nélkül, kik megvetve a mezei

munkát és műhelyt, az államra számítanak megélhetésükért. A kinevezettek száma korlátolt, tehát az elégedetleneknek roppant számban kell lenni. Ez utóbbiak mindennemű forradalomra készek, bárki legyen a vezér és bármi legyen a cél, amiért küzdjenek. Az ismeretszerzés, ha nem talál az illető alkalmazást, biztos mód arra, hogy az ember forradalmár legyen. *

Bizonyos, hogy ezzel az árral szembeszállni már nagyon késő. Csak a tapasztalat, a népek e végső tanítómestere lesz hivatva megmutatni tévedésünket. Ez maga elég hatalmas lesz bebizonyítani a mi gyűlölt tankönyveink és siralmas vizsgáink pótlásának szükségességét olyan hivatásos oktatással, mely az ifjúságot a mezőkre, műhelyekbe, a gyarmatok vállalataiba tudja majd terelni, amit ma minden áron kerülni igyekszik.

Ebben a tervszerű nevelésben, amit ma min-

* Ez különben nemcsak a latin népekre jellemző tünet. Megvan Kínában, ahol szintén egy állandó mandarin hierarchia kormányozza az országot és ott, hol a mandarin-ságot, mint nálunk vizsgák által érik el, melyeknek egyetlen követelménye vaskos tankönyvek hibátlan felmondása. A foglalkozás nélküli tanultak csapata a mai Kínában már valóságos nemzeti veszedelem. Ugyanígy van Indiában, hol mióta az angolok megnyitották a bennszülöttek számára az iskolákat, melyek nemcsak nevelnek, mint Angliában, hanem tanítanak is, az iskolázottaknak egy sajátos osztálya fejlődött, a Babous-k, kik ha nem kapnak hivatalt, az angol hatalomnak engesztelhetetlen ellenségévé válnak. Az összes Babous-knál akár van hivataluk, akár nincs, a tanításnak első hatása, hogy rendkívül lestülyesztette erkölcsi színvonalukat. Ezt a tényt részletesen kifejtettem az «Indiai civilizáció» című munkámban, amit ugyanígy állapítottak meg az összes szerzők, kik jártak a nagy félszigeten.

den föl világosodott ember óhajt, részesítették egykor apáinkat, és ezt azok a népek, kik ma akaratukkal, kezdeményezésiikkal, vállalkozó szellemükkel uralkodnak a világon, fenn tudták tartani. Egy nagy gondolkodó, Taine, azokon a figyelemre méltó lapokon, melyeket majd idézni fogok, világosan kimutatta, hogy a mi nevelésünk egykor csaknem az volt, ami a mai angol vagy amerikai nevelés. A latin és angol-szász nevelés közt vont figyelemreméltó párhuzamban világosan kimutatja a két módszer következményeit.

Végso szükségben még talán hajlandó volna az ember a mi klasszikus nevelésünk minden hibáját elszívni, még azt is, hogy elégedetlenséget és kitaszítottakat teremtett, ha az a sok felületes ismeret, az a sok kívülről tudott könyv emelné az értelmi színvonalat. De emeli-e valóban? Sajnos, nem! ítélőképesség, tapasztalat, kezdeményezés, jellem, ezek a siker föltételei az életben és ezt a könyvek nem adják meg. A könyv jó arra, hogy belenézzünk, de teljesen hiábavaló hosszú töredékeket megtartani a fejben belőlük. Taine nagyon szépen kimutatja, hogy a hivatásos nevelés hogyan fejlesztheti az értelmet és ez homlokegyenest ellenkezik a klasszikus neveléssel.

«Az eszmék csak természetes és normális környezetükben fejlődnek. Ami pedig csirájukat életre kelti, a számtalan benyomás, amit a fiatal ember naponként szerez a műhelyben, a bányában, a törvényszéknél, az irodában, a hajógyárban, a kórházban, az eszközök, anyagok és

műtét látása közben, ha ott van a kliensek és munkások közt, a munkánál, a jól vagy rosszul végzett, a költséges vagy kifizető vállalkozásnál. Lám, a szemnek, fülnek, kéznek, sőt a szaglásnak az ilyen apró-cseprő saját észrevételei önkéntelenül szerződnek és öntudatlanul dolgozódnak fel, ő benne szerveződnek és előbb vagy később új összetételt, egyszerűsítést, megtakarítást, tökéletesítést vagy feltalálást szuggerálnak neki. Mindezekről az értékes kontaktusoktól, mindezekről az asszimilálható és nélkülözhetetlen elemektől a francia ifjú meg van fosztva éppen a legtermékenyebb korban. Hét, nyolc évig be van rekesztve az iskolába, távol a közvetlen és személyes tapasztalattól, amely megadta volna neki a dolgoknak, az embereknek és a velük való különböző bánásmódnak pontos és eleven ismeretét.

«... Tíz közül legalább is kilenc elvesztette az időt és fáradságot, több évet veszített életéből és éppen a legtermékenyebb, legfontosabb és legdöntőbb éveket. Vegyük még hozzá először felét vagy kétharmadát azoknak, kik vizsgára jelentkeznek, értem a bukottakat; azután a vizsgára bocsátottak, egyetemi fokozatot, végbizonyítványt nyerők és diplomások felét vagy kétharmadát, vagyis a túlterhelteket. Sokat kívántak tőlük és megkövetelték, hogy azon a bizonyos napon széken ülve vagy tábla előtt, két óra hosszáig bizonyos tudományágban minden emberi ismeret élő repertóriumai legyenek. Valóban azok voltak körülbelül két óra hosszáig azon a napon; de egy hónappal utána már nem; az új vizsgán már nem tudnának átmenni. Az a sok zűrzava-

ros ismeret minél előbb kiszóródik a fejükből, és újjal nem pótolják. Az elmeerő eltompult, a termékenyítő nedv kiszáradt; előttünk a kész, gyakran már «végzett» ember. Már hivatala van, házasa, oda van kapcsolva egy körhöz, de állandóan ugyanahhoz a körhöz, körülbástyázza magát szorosan vett hivatalába. Ezt pontosan betölti, de ezenkívül semmit sem tesz. Ilyen az átlag; bizonyos, hogy a bevétel nem fedezi a kiadást. Angliában és Amerikában — épen úgy, mint 1789 előtt Franciaországban — megfordított eljárást követnek, itt a bevétel egyensúlyban van, vagy pedig több».

A kiváló történész kimutatja azután a különbséget a mi rendszerünk és az angol-szász rendszer között. Náluk nincs meg a mi számtalan speciális szakiskolánk; az oktatást nem könyvekből, hanem a dolgokból merítik. A mérnököket például gyárban képezik és nem iskolában; így aztán elérheti azt a fokot, amire értelme képesíti; munkás vagy felügyelő marad, ha tovább nem tudja vinni és mérnök lesz, ha tehetségei megvannak hozzá. Ez az eljárás más képen demokratikus és hasznos a társadalomra, mint az, mikor az emberek egész pályája egy tizennyolc vagy húsz éves korában letett pár óráig tartó vizsgától van függővé téve.

«A bányában, műhelyben, kórházban, az építésznél, a bíróságnál tölti el a fiatalon szabadjára bocsátott növendék tan- és próbaidejét, olyanformán, mint nálunk az írnok az irodában és a festő a műteremben. Megelőzőleg mielőtt be-

lépett volna, hallgathatott néhány általános összefoglaló előadást, hogy keretet nyerjen, amelyben majd elhelyezheti óráról-órára szerzett megfigyeléseit. Felfogóképességéhez mérten látogathat gyakran bizonyos technikai előadásokat, hogy módszeresen rendezhesse naponként szerzett tapasztalatait. Az ilyen módszer mellett gyakorlati készsége magától növekszik és fejlődik addig a fokig, ameddig a növendék tehetsége bírja és abban az irányban, amelyben jövődöbeli hivatása, speciális munkaköre, amire magát elszánta, követeli. Ilyen módon aztán Anghában és Amerikában a fiatal ember hamar kimutatja minden képességét. Huszonöt éves korában, vagy előbb, ha a feltételek nem hiányoznak, már nemcsak hasznos munkás, hanem önálló vállalkozó, nem kerék a gépben, hanem inkább motor. Franciaországban, hol a megfordított módszer van érvényben, amely nemzedékről-nemzedékre mindinkább kínai lesz, borzasztó az elveszett erők mennyisége.»

A nagy filozófus a mi latin nevelésünk és az élet közti diszharmóniát illetőleg a következő megállapodásra jut:

«A nevelés három fokán, a gyermek, serdülő és ifjú korban, az elméleti előkészítés könyvek-ből és padokban túlhosszú és megterhelő. Csak a vizsgára, iskolai fokozatra, oklevélre és végbizonyítványra van tekintettel és semmi egyébre. Eszközei rosszak, természet- és társadalomellenes módszert alkalmaz, a gyakorlati tanítást túlságosan elhalasztja; ehhez járul még az inter-

nátus, a mesterséges lelkesítés és gépies eljárás, a táltömés, mit sem törődve a későbbi korral, az ifjú korral, a férfi hivatásával; semmi tekintettel a valódi világra, melybe a fiatal ember minden órában beleeshetik, a társadalomra, mely őt körülveszi, s amelyben majd érvényesülnie kell, s az emberi küzdelmekre, amelyben előre fölfegyverkezettnek, gyakorlottnak és edzettnek kell lennie, hogy magát megvédhesse. Ezzel a nélkülözhetetlen készséggel, ezzel a minden másnál fontosabb ismerettel, a józan észnek, akaratnak és idegeknek szilárdságával, ami iskoláink nem törődnek. Ellenkezőleg, ahelyett, hogy képesítenék az embert, alkalmatlanná teszik jövődöbeli definitív hivatására. Kijutva az iskolából, belépése a világba, első lépései a gyakorlati élet mezején, leggyakrabban nem egyebek, mint fájdalmas bukásoknak sorozata, amelyből megsebezve, hosszú időre elcsüggedve és kétségbeesve kerül ki. Ebben a kemény és veszedelmes próbában megbillen az erkölcsi és észbeli egyensúly és az a veszély érheti, hogy nem áll helyre többé. Itt a kiábrándulás a maga hirtelenségében és teljességében; nagy volt a csalódás és nagy volt a gyalázat.»*

* *Taine*. Le regime moderné 1894. II. k. Ezek a végső lapok Taine könyvéből. Csodálatos módon összegezik a nagy gondolkodó tapasztalatainak eredményét. De sajnós, azt hiszem, hogy a mi egyetemeink tanárai képtelenek megérteni, mert sohasem jártak idegenben. A nevelés az egyetlen eszköz, mellyel hatni lehet valamelyest a nép lelkére és mélyen elszomorító még gondolni is arra, hogy jóformán senki sincs Franciaországban, aki megértené, hogy a mi mai oktatásunk a gyors sülyedés borzasztó előidézője és ahelyett, hogy tökéletesbítene az ifjúságot, sülyeszti és megrontja.

Vájjon eltértünk-e az előzményekben a tömegek lélektanától? Bizonnyal nem. Ha meg akarjuk érteni azokat a gondolatokat és nézeteket, melyek ma gyökeret vernek és holnap előtörnek, tudnunk kell, hogy a talaj mi módon készült elő. A nevelésből, amelyben egy ország fiatalsága részesül, megtudhatjuk, hogy milyen lesz az illető ország jövője. A mai ifjúságnak adott nevelés igazolja a legsötétebb sejtelmeket. A tömeglélek jobbulása vagy megromlása kapcsolatban van az oktatással és neveléssel. Szükséges volt tehát kimutatni, hogy a mai rendszer mit hozott ki belőle, és hogy a közömbösök és semmivel nem törődők csoportja hogyan lett lassanként az elégedetleneknek iszonyú táborává, akik készek bármiféle utópista vagy szónoki szuggesztiónak engedelmeskedni. Az iskolák képezik ma az elégedetleneket és anarchistákat és itt készítik elő a latin népek számára a bukás közelgető óráját.

MÁSODIK FEJEZET.

A tömeg nézeteinek közvetlen tényezői.

1. §. *A képek, szavak és formák.* — A szavak és formák varázsszerű hatalma. — A szavak hatalma az általuk előhívott képekhez kapcsolódik és független azoknak valódi értelmétől. — Ezek a képek változnak korok és fajok szerint. — A szavak elavulása. — Példák néhány nagyon használatos szó értelmének lényeges változására. — Hogy a régi dolgokat új nevekre keresztelik, ennek politikai haszna van, ha a korábbi elnevezések rossz hatást gyakorolnak a tömegekre. — A szavak értelmének változása fajok szerint. — A demokrácia szónak más a jelentése Európában és Amerikában. — 2. §. *Az illúziók.* — Jelentőségük. — Minden civilizáció alapjában megtalálhatók. — Az illúziók társadalmi szükségessége. — A tömegek mindig többre becsülik az igazságnál. — 3. §. *A tapasztalat.* — Csak a tapasztalat tudja a szükségessé vált igazságokat a tömeg leikébe oltani és a veszedelmes illúziókat megsemmisíteni. — A tapasztalat csak úgy hat, ha gyakran ismétlődik. — Mibe kerülnek a tömegek meggyőzésére szükséges tapasztalatok. — 4. §. *Az ész.* — A tömegeknél semmi jelentősége sincs. — Csak a tudattalan érzelmek befolyásolásával hatunk rájuk. — A logika szerepe a történetben. — A valószínűtlen események rejtett okai.

Kikutattuk azokat a távoli és előkészítő tényezőket, melyek a tömegek lelkének különös befogadóképességet adnak és lehetővé teszik náluk bizonyos érzelmeknek és gondolatoknak előállítását. Most következik, hogy a közvetlenül

hatni tudó tényezőket tegyük vizsgálat tárgyává. Egy másik fejezetben látni fogjuk, hogy ezeket a tényezőket mi módon kell alkalmazni, hogy minden hatásukat kifejtthessék.

Ennek a munkának első részében a sokaság érzelmeit, gondolatait és gondolkodását tanulmányoztuk; ennek megismeréséből világosan levezethetjük a tömeglélekre való hatás általános módját. Már tudjuk, hogy mi tesz benyomást a tömegek képzeletére, ismerjük a szuggesztiók hatalmát és ragályosságát különösen akkor, ha képek alakjában jelentkeznek. De a szuggesztióknak különböző lévén eredetük, a tömegek lelkére hatással levő tényezők is más-másfélék lehetnek. Külön kell tehát őket szemügyre vennünk. És ez nem hiába való fáradság. A tömegek hasonlítanak valamennyire a mesebeli sphinxhez: meg kell fejtenünk a rejtélyt, amit pszichológiájuk elibünk ad, vagy el kell rá szólni magunkat, hogy fölfalnak bennünket.

1. §. *A képek, szavak és formák.*

A tömegek képzelőerejének tanulmányozása közben láttuk, hogy főleg a képek teszik őket benyomásra fogékonyakká. Ezek a képek nem állnak mindig rendelkezésünkre, de előhívhatók szavak és formáknak ügyes alkalmazásával. Művészzel alkalmazva, csakugyan megvan az a titokzatos hatalmuk, amit egykor a mágiába beavatottak tulajdonítottak nekik. A legborzasztóbb viharokat fel tudják kelteni a tömegek lelkében és le is tudják csendesíteni. Cheops

piramisánál magasabb piramist lehetne emelni csak azoknak az embereknek csontjaiból, kik a szavak és szóképek hatalmának áldozatai.

A szavak hatalma az előhívott képekhez kapcsolódik és merőben független valódi jelentésüktől. Nem egyszer ép azoknak van legnagyobb hatásuk, melyeknek értelme leghatározatlanabb. Ilyenek például az ilyen kitételek: demokrácia, szocializmus, egyenlőség, szabadság stb.; értelmük oly szétágazó, hogy vaskos kötetek nem volnának elegendők megállapításukra. És mégis bizonyos, hogy valóságos varázslatos hatalom fűződik e kurta szavakhoz, mintha az összes problémák megfejtését hordoznák magukban. Mert összetevői a legkülönbélebb tudattalan vágyaknak és a reményeknek, hogy megvalósulnak.

Az ész és érvek hasztalan küzdenek bizonyos szavak és formák ellen. Áhítattal ejtik ki a tömegek előtt, s amikor kimondták, az arcok ünneplés színt öltenek és a fejek helyeslőleg bólintanak. Sokan természeti erőknek vagy természetfölötti hatalmaknak tekintik őket. A lelkekben nagyhatású és határozatlan képeket hívnak elő és ép ez a homályosság, mely őket beburkolja, növeli titokzatos erejüket. A szentek szentje mögé rejtett félelmetes és titokzatos istenségekhez hasonlíthatnók őket, ahová a hívő csak remegve közeledik.

Mivel a szavak által előhívott képek függetlenek a szavak értelmétől, azonos formák alatt korok és népek szerint változnak. Bizonyos szókhöz csak ideiglenesen csatlakoznak bizonyos képek; a szó csak külső kép, mely őket megjeleníti.

A képek előhívására nincs valamennyi szónak és formának ereje; vannak olyanok, amelyek elavulnak és nem ébresztenek föl többé semmit a lelkekben. Ilyenkor üres hangokká válnak és csak az a hasznuk lesz, hogy azoknak, kik használják őket, nem kell gondolkozniuk. Egy kevés szóforma- és fráziskészlettel, amit az ember fiatal korában elsajátít, untig el van látva mindezzel, hogy az életen átevickéljen, anélkül, hogy meg kellene magát a gondolkodásban erőltetnie.

Ha megfigyeljük valamelyik nyelvet, azt találjuk, hogy a szók, melyekből áll, az idők folyamán elég lassan változnak; ellenben szüntelen változnak a képek, mit földéznak és az értelem, mely hozzájuk fűződik. Ezért jutottam én másikk munkámban arra a következtetésre, hogy egy nyelvnek tökéletes fordítása, főképp ha kihalt népekről van szó, teljességgel lehetetlen. Mert voltaképen mit csinálunk, amikor latin, görög vagy szanszkrit kifejezést franciával helyettesítünk, vagy ha meg akarunk érteni saját nyelvünkön két- vagy háromszáz évvel ezelőtt írt könyvet? Egyszerűen azokat a képeket és képzeteket, melyek a mai életből jutottak tudatunkba, tesszük azoknak a teljesen más fogalmaknak és képeknek helyére, amiket a régi élet hozott létre egy, a miénkhez nem hasonló életfeltételek közt élő faj lelkében. Amikor a forradalom férfiai azt hitték, hogy a görögöket és rómaiakat utánozzák, csak azt tették, hogy a régi szavaknak olyan értelmet adtak, amilyen sohasem volt nekik. Mi hasonlóság lehet a görög intézmények és azok között, amelyeket ma megfelelő szókkal jelölnek? Mert mi egyéb volt ak-

kor a köztársaság, mint lényegében arisztokrati-
kus intézmény, melyet kis apró zsarnokok al-
kottak, kik a legszélsőbb alávetettségben tartott
rabszolgatömegben uralkodtak. Ezek a közsé-
gi arisztokráciák rabszolgaságra voltak alapítva,
enélkül egy percig sem létezhetek volna.

És vájjon a szabadság szó ugyanazt jelent-
hette-e, amit ma értünk rajta, abban a korban,
amikor a gondolat szabadságot még nem is sejt-
tették, ahol nem volt nagyobb és ritkébb gonosz-
tett, mint a város isteneiről, törvényeiről és szo-
kásairól vitatkozni? És a haza szó mi mást je-
lentett egy athéni vagy spártai lelkében, mint
Athenae vagy Spárta kultuszát és nem Görög-
országot, amely versengő és folyton háborúskodó
városokból volt összetéve. Ugyancsak a haza
szónak mi lehetett a jelentése a versengő tör-
zsekből álló, faj, nyelv és vallás szerint elkülön-
ült régi gallusoknál, akiket Caesar azért győ-
zött le olyan könnyen, mert mindig voltak köz-
tük szövetségesei. Csak Róma adott Galliának
hazát, megadva neki a politikai és vallásos egy-
séget. De nem kell nagyon visszamennünk, mind-
össze alig két évszázadra, és elhitetjük-e, hogy
ugyancsak a haza szó azt jelentette a francia her-
cegeknél, amit manapság, kik, mint a nagy
Condé, idegenekkel szövetkeztek királyuk el-
len? És ugyanennek a szónak nem volt-e más
értelme, mint ma, az emigránsok szerint, kik
azt hitték, hogy a becsület törvényének enge-
delmeskednek, ha Franciaország ellen harcolnak;
és az ő szempontjukból csakugyan ennek enge-
delmeskedtek, mert a hűbéri törvény a vazal-

lust urához és nem a földhöz köti és ahol a fejelelem volt, ott volt az igazi haza.

Nagyon sok szó van, melynek értelme az idők folyamán lényegében úgy megváltozott, hogy csak nagy erőlködéssel tudjuk megérteni, hogy egykor hogyan értették. Nagyon jól mondták, hogy sok olvasásra van szükségünk csak annak megértésére, hogy mi volt a jelentése dédapáinknál a «király» és «királyi család») szavaknak. Hát még a komplikáltabb kifejezéseknek?

A szavaknak csak bizonytalan, átmeneti, korok és népek szerint változó jelentése van. És amikor a tömegre akarunk velük hatni, azt kell tudnunk, hogy mi a jelentésük a tömegnél az adott pillanatban és nem azt, hogy mi volt egykor és hogy mi lehet más lelki alkatú egyéneknek.

Ha tehát a tömegekben politikai zavarok vagy nézetváltozás miatt mély ellenszenv ébredt bizonyos szavak által felébresztett képek iránt, a valódi államférfiúnak első kötelessége a kifejezéseket megváltoztatni, de — jól megértsük — úgy, hogy ez magukat a dolgokat ne érintse. Ezek ugyanis sokkal jobban össze vannak forrva az öröklött lelki alkattal, mintsem, hogy változtathatók volnának. Már régen megjegyezte *i.* szellemes Toqueville, hogy a konzulátus és a császárság műve főleg abban állott, hogy új szavakba öltöztette a múlt intézményeinek nagy részét, azaz, azokat a kifejezéseket, amelyek a tömegek képzeletében gyűlölt képeket idézték elő, újakkal cserélte föl, s ezeknek új volta megátolta felidéződésüket. A «taille» lett telekadó, a «gabelle» lett sóadó, a fogyasztási adók indi-

rekt ég jövedelmi adók lettek; a mester- és céhtaxát kereseti adónak nevezték stb.

Az államférfiak egyik legfontosabb tevékenysége, hogy azokat a dolgokat, melyeket a tömegek régi nevükön nem tűrnek, népszerű vagy legalább is semmitmondó nevekre kereszteljük. A szavak hatalma oly nagy, hogy elég jól megválasztott szóval jelölni a leggyűlöltebb dolgokat, hogy a tömegek elfogadják. Jól jegyzi meg Taine, hogy a jakobinusok a szabadságra és testvériségre, az akkor népszerű szavakra való hivatkozással, «Dahomey-hoz méltó zsarnokságot, az inkvizícióhoz hasonló törvényszéket és a régi mexikóiakhoz hasonló emberáldozatokat rendeztek». A kormányzás művészete épúgy, mint 'z ügyvédség, szavak alkalmazásában áll. Ennek a mesterségnek az egyik legnagyobb nehézsége, hogy ugyanabban a társadalomban ugyanazoknak a szavaknak igen gyakran nagyon eltérő jelentése van a különböző társadalmi rétegeknél; látszólag ugyanazokat a szavakat használják, de sohasem beszélnek ugyanazt a nyelvet.

A megelőző példákban bizonyítottuk, hogy az idő a főtényező a szavak értelmi változásában. Ha ide számítjuk a fajt is, látni fogjuk, hogy hasonló civilizációjú, de más-más fajokhoz tartozó népeknél ugyanazoknak a szavaknak igen gyakran a legeltérőbb képzetek felelnek meg. Sok utazás nélkül lehetetlenség ezeket a különféleségeket megérteni, ezért nem is bántom őket. Csak annyit szándékozom megjegyezni, hogy ép azoknak a szóknak népek szerint legváltozóbb a jelentése, melyeket a tömegek használnak. Ilye-

nek például a demokrácia és szocializmus szavak, melyek ma annyira forgalomban vannak.

Valóban merőben ellentétes gondolatok és képek felelnek meg nekik a latin és az angol-szász elmékben. Ez a szó: demokrácia, a román népeknél az egyéni akarat és kezdeményezés háttérbe szorulását jelenti az állami közösséggel szemben. Az államra nehezedik hovatovább minden, a vezetés, központosítás, egyedárúság és gyártás. Erre apellál szüntelen minden párt kivétel nélkül: a radikálisok, szocialisták és monarchisták egyaránt. Az angol-szászoknál, nevezetesen az amerikaiaknál, ugyanez a demokrácia szó ellenkezőleg az akarat és egyéniség intenzív fejlődését és az állam lehetőleg teljes háttérbe szorítását jelenti és a rendőrség, hadsereg és diplomáciai ügyeken kívül semmit sem engednek az államnak vezetni, nemkülönben a közoktatást sem. Tehát ugyanaz a szó egyik népnél az egyéni akarat és kezdeményezés teljes elnyomását, a másikonál az akarat és kezdeményezés lehető kifejtését és az állam* háttérbe szorítását jelenti, vagyis homlokegyenest ellentétes értelme van.

2.' §. *Az illúziók.*

A tömegek mindig ki voltak téve illúziók befolyásának a művelődés kezdetétől fogva. Az illúziók keltőinek emelték a legtöbb templomot, szobrot és oltárt. Egykor vallásos illúziók, ma

* «A *Zes lois psycholog. de Védl. d. peupleso* című műnkában kimerítően tárgyaltam a különbséget, mely a latin és angol-szász demokratikus eszményt elválasztja egymástól.

bölcseleti és szociális illúziók — ott vannak ezek a szörnyű hatalmasságok az élén az összes civilizációknak, melyek egymás után fölvirágoztak bolygónkon. Nevükben épültek Chaldea és Egyiptom templomai, a középkor egyházi épületei, nevükben forgatták föl száz évvel ezelőtt egész Európát, és nincs ^művészeti, politikai vagy társadalmi alkotásunk csak egy is, mely hatalmas nyomukat magán ne viselné. Az emberek lerázzák néha ó'ket rémes fölfordulások árán, de úgy látszik, arra varnak kárhoztatva, hogy mindig újra felvegyék. Nélkülük nem juthattak volna ki az ősi barbárságból és nélkülük mihamarább oda sülyednének még vissza. Hiú árnyak ezek kétségkívül; de álmainknak e szülöttei kényszerítették a népeket arra, hogy megteremtsék mindazt, ami a művészet fényét, s a művelődés nagyságát alkotja.

«Ha megsemmisítenénk a múzeumokban és könyvtárakban és összetörnénk a templomok előcsarnokaiban minden művet és műemléket, melyhez a vallás adta a lelkesítést, mi maradna az emberiség nagy álmaiból?» írja egy író, ki a mi tanainkat összegezi. «Reményben és illúzióban részesíteni az embereket, ami nélkül nem tudnak meglenni, ez az igazolása az istenek, hősök és költők létezésének. Ütvén éven keresztül úgy látszott, hogy a tudomány tölti be ezt a hivatást. De az eszményiségért lelkesülő kedélyek előtt kompromittálta az, hogy nem mer eleget Ígélni és nem tud eleget hazudni.»

A múlt század bölcselei teljes hévvel szentelték magukat azoknak a vallásos, politikai és társadalmi illúzióknak lerombolására, melyekben

apáink sok századon keresztül éltek. De lerombolásukkal kiszárították a reménynek és lemondásnak forrását. A feláldozott agyrémek mögött a természet vak és süket erőit lelték; könnyörtelenek lévén a gyöngeségek iránt, nem ismernek ezek részvétet.

A filozófia az ő minden előrehaladásuk mellett sem tudott a tömegeknek olyan eszményt adni, hogy az meghatotta volna őket. De minthogy nekik mindenáron illúziók kellenek, ösztönszerűleg mint a rovarok fényhez, sereglenek a szónokok köré, kik ezzel ellátják őket. A népek fejlődésének nagy mozgatója sohasem az igazság volt, hanem a tévedés. Hogy a szocializmus olyan hatalmas manapság, az az oka, hogy még eleven illúziót tartalmaz. Folyton tért hódít a tudományos bizonyítások ellenére. Főereje abban áll, hogy olyan emberek védik, kik annyira nem ismerik a dolgok valóságát, hogy vakmerően boldogságot mernek Ígérni az embernek. A szociális illúzió uralkodik a múltnak fölhalmozódott törmelékein és övé a jövő. A tömegek sohasem szomjúhozták az igazságot. A nekik nem tetsző bizonyságok elől elfordulnak és inkább a tévedést istenítik, ha ez őket elkápráztatja. Aki illúzióba ringatja őket, úr lesz fölöttük, de áldozatuk az, aki megpróbálja őket kiábrándítani.

3. §. *A tapasztalat.*

A tapasztalat körülbelül az egyedüli eredményes módja annak, hogy a tömegek lelkében az igazság meggyökeredjék és a veszedelmessé vált illúziók megsemmisüljenek. E mellett szükséges,

hogy széles alapon nyugodjék és gyakran ismétlőd-jék. Egy nemzedék összegyülemlett tapasztalatainak általában nem veszi hasznát a következő; ezért nem lehet a történelmi tényekre mint bizonyító adatokra hivatkozni. Egyedüli hasznuk annak igazolása, hogy a tapasztalatoknak milyen mértékben kellett korról-korra ismétlődniök, hogy valamelyes hatást gyakoroljanak és hogy kiirtsanak a tömegek lelkében csak egyetlen erős gyökeret vert tévedést is.

Századunkra és a múlt századra bizonyára úgy hivatkoznak majd a jövő történészei, mint érdekes tapasztalatok korára. Egy kor sem tud annyit felmutatni.

E tapasztalatok közül legszörnyűbb volt a francia forradalom. Egy miihó embert kellett legyilkolni és egész Európát húsz éven át fenekestül fö'lforgatni, hogy bebizonyosodjék, hogy a társadalmat nem lehet a tiszta ész diktálmányai szerint újra szervezni. Hogy pedig kísérletileg is nyilvánvalóvá legyen, hogy a Caesarok sokba kerülnek az értük áhítózó népeknek, ötven év alatt két megrázó tapasztalatra volt szükség, s ámbár szemmel láthatók voltak, úgy látszik nem voltak elég meggyőzők. Ámbár az első három millió emberbe és egy invázióba került, a második szétdarabolásba és az állandó hadsereg szükségességébe. A harmadik épen, hogy meg nem történt, és biztosan be fog egykor következni. Hogy az egész nemzet lássa, hogy az óriási német hadsereg nem holmi ártalmatlan*

* A tömegvélemény ebben az esetben nem hasonló dolgoknak hebehurgya társításából alakult ki, melynek me-

nemzetőrség, mint 1870 előtt hirdették, szükség volt arra a borzasztó háborúra, melyet olyan drágán fizettünk meg. Annak megértésére, hogy a protekcionizmus tönkreteszi a magukat alávető nemzeteket, legalább is húsz évi keserves tapasztalatra lesz szükség. Végtelenségig lehetne a példákat idézni.

4. §. *Az ész.*

Mivel elő'számláltuk a tömeglélekre hatni tudó tényezőket, szinte fölösleges volna az észet megemlítenünk, ha nem volna szükség befolyásának negatív értékéről szólnunk.

Már kimutattuk, hogy a tömegek nem befolyásolhatók észokokkal és csak a durva képzet-társításokat értik meg. Épen ezért mindig az érzelmekhez fordulnak és sohasem az észhez azok a szónokok, kik őket befolyásolni tudják.

chanizmusát már előbb kimutattam. A mi akkori nemzet-őrségünk békés és kiképzetten nyárspolgárokból állott, kiket nem lehetett komolyan venni; tehát minden, aminek ez volt a neve, ilyen képeket idézett föl, s azt hitték, hogy ugyanilyen ártalmatlan. A tömegek tévedését a vezérek is magukévé tették, ami annyira gyakori az ilyen általános nézeteknél. Egy államférfiú, Thiers, ki nagyon gyakran követte a tömegek véleményét, de soha meg nem előzte, egy beszédében, melyet 1867. december 31-én mondott a képviselők kamarájában, mely E. Ollivier újabb munkájában jelent meg, ismételten kijelentette, hogy Poroszországban a rendes hadsereg kivételével, mely a mienkkel egyenlő számú, csak a mienkhez hasonló, következtetelen nemzetőrség van. Ezek a következtetések ép olyan exaktak, mint ugyanennek az államférfiúnak a vasút kevés jövő-jéről való sejtelmei.

A logika törvényeinek nincs náluk foganatja.* A tömeg meggyőzése céljából eleve jól számot kell vetni az őket lelkesítő érzelmekkel, színelni kell, hogy bennünk is megvannak, aztán módosítani kell őket, felidézve a kezdetleges asszociáció segítségével bizonyos nagyon szuggesztív képeket. Szükség esetén ismételni kell tudni ezt a munkát és mindenekfelett kitalálni a keletkezendő érzelmet. Annak szükségessége, hogy az ember szónoklás közben a pillanatnyi hatás szerint folyton tudja beszédét módosítani, előre hatástalanná teszi a megtanult és elkészített beszédet. Mert ha a szónok saját gondolatait és

* Első megfigyeléseim a tömegek befolyásolásának művészetéről és arról a csekély segélyforrásról, amit a logika törvényei nyújtanak, Páris körülvárásának idejére esnek, arra a napra, amikor láttam, hogy V. . . marsallt a Louvre-be hurcolják, a kormány akkori székhelyére, kit a dühöngő tömeg éppen azon kapott rajta, hogy az erődít - ményi terveket elvitte, hogy a poroszoknak eladja. A kormány egyik tagja, G. P . . . az ünnepelt szónok kiment, hogy beszédet intézzon a tömeghez, mely a fogoly haladéktalan kivégzését követelte. Én azt vártam, hogy a szónok a büntetés esztelenségét fogja bizonyítani, s azt mondja majd, hogy a vádlott marsall az erődítmény tervezőinek egyike és hogy a terv már minden könyvárúsnál kapható. Nagy meglepetésemre — akkor még nagyon fiatal voltam — a beszéd egész más lett. «Az igazságnak kérlelhetetlenül eleget teszünk» kiáltotta a szónok, s közben a vádlott felé közeledett, «engedjék meg, hogy ügyüket a nemzeti védelem kormánya végezze el. A vádlottat egyelőre bebörtönözzük». Ez a látszólagos elégtétel lecsillapította a tömeget, s széteszlott, a marsall pedig negyed óra múlva vissza mehetett lakására. Biztosan agyonütötték volna, ha a szónok azokkal a logikus érvekkel áll a dühöngő tömeg elé, melyeket akkor még fiatal létemre nagyon meggyőzőnek találtam.

nem a hallgatókét követi, ez már magában megsemmisíti befolyását.

A logikus elmék, kik hozzá vannak szokva, hogy valamennyire szoros gondolatláncolattal győzik meg őket, önkéntelenül választják ezt a módszert akkor is, ha tömeghez fordulnak és mindig meglepődnek érveik hatástalanságán. «A szokásos matematikai következtetések szillogizmusra, vagyis az egyenlőség! asszociációra vannak alapítva — tehát szükségképeniek — írja egy matematikus. «A szükségesség azt követelné, hogy ezt a még szervezetien tömeg megértse, ha tudná csak az egyenlőség! asszociációt is követni.» Bizonyos, de a tömeg époly kevéssé tudja követni, mint az anorganikus tömeg, sőt meg sem tudja érteni. Próbáljuk meg például következtetéssel meggyőzni a primitív elméket, a vad embert vagy gyermeket, rájövünk, hogy milyen csekély értéke van az érvelés eme módjának.

Sőt nem is szükséges a primitív lényekhez visszamennünk, hogy belássuk a következtetés teljes tehetetlenségét az érzelmekkel való küzdelemben. Gondoljunk csak arra, hogy milyen szívósak voltak századokon keresztül a vallásos babonák, melyek a legközönségesebb logikával ellenkeznek. Vagy kétezer évig hajoltak meg törvényük előtt a legkiválóbb lángelmék és a legújabb időknek kellett bekövetkezni, hogy igaz voltukat csak kétségbe lehessen vonni. A középkor és a renaissance idejében is volt elég fölvilágosodott ember; de egy sem akadt köztük, akinek a gondolkodó ész megmutatta volna ezeknek az előítéleteknek gyerekeségét, és egy csekély

kétséget is támasztott volna bennük az ördög incselkedése vagy a boszorkányégetés szüksége felől.

Kell-e sajnálkoznunk, hogy soha nem az ész a tömegek Jrányítója? Neml mernénk állítani. Kétségtelen, hogy az emberi észnek nem sikerült volna olyan hévvel és gyorsasággal ragadni előre az emberiséget a művelődés útján, mint ahogy ezek az agyrémek vitték. Bizonyára szükség volt ezekre az agyrémekre, a bennünket vezető tudattalan szülőtteire. Minden faj lelki alkatában hordja végzetének törvényeit és tán e törvények azok, amelyeknek még a látszólag legészellenesebb impulzus hatása alatt is leküzdhetetlen ösztönből engedelmeskednek. Néha úgy látszik, hogy a népek olyan titkos erőknek vannak alávetve, mint amelyek a makkból tölgyfát növesztenek, vagy az üstökösöket pályájuk megtartására kényszerítik.

Azt a keveset, amit ezekből az erőkből sejt-hetünk, valamely nép fejlődésének egész menetében kell kutatnunk és nem az izolált tényekben, honnan néha látszólag erednek. Ha csak a tényeket vesszük külön-külön figyelembe, úgy látszik, hogy a történelemben a valószínűtlenség és véletlen uralkodnak. Valószínűtlen volt az, hogy egy tudatlan galileai ácsmester kétezer esztendőn keresztül mindenható isten lehessen és nevében alapítsák a legfontosabb civilizációkat. Valószínűtlen az is, hogy egy arab horda, otthagya a pusztáját, meghódíthassa a régi görög és római világ legnagyobb részét és Nagy Sándorénál nagyobb birodalmat alapítson. Valószínűtlen még az is, hogy a vén és hierarchizált

Európában egy szürke tűzérhadnagynak sikerüljön uralkodni népek és királyok tömegei fölött.

Hagyjuk csak az észet a filozófusoknak, de ne kívánjunk tőle túlságos nagy részvételt az emberek kormányzásában. Nem az ész közreműködésével, hanem ellenére támadnak az olyan érzelmek, mint a becsület, lemondás, a vallásos hit, a dicsőség és hazaszeretet, s ezek voltak máig minden civilizáció nagy forrásai.

HARMADIK FEJEZET.

A tömegek vezetői és rábeszélési módszereik.

1. §. *A tömegek vezetői.* — Minden tömegnél ösztönszerű szükséglet, hogy vezetőknek engedelmeskedjék. — Csak ők tudnak hitet teremteni és tömegeket szervezni. — A vezetők szükségképen zsarnokok. — A vezetők osztályozása. — Az akarat szerepe. — 2. §. *A hatás eszközei a vezetőknel.* — Az állítás, ismétlés, lelki infekció. — E tényezők szerepe. — Hogyan jut a lelki infekció alsóbb társadalmi rétegekből magasabb társadalmi rétegekbe. — A népszerű gondolat minél előbb általános gondolattá lesz. — 3. §. *A presztízs.* — A presztízs meghatározása és osztályozása. — A szerzett és személyes presztízs. — Különböző példák. — Hogyan szűnik meg a presztízs.

Most megismertük a tömegek lelki alkatát, azt is tudjuk, hogy miféle erők tudnak lelkükre hatni. Azt kell most már kutatnunk, hogy mimódon kell ezekkel a mozgó erőkkel bánni és kik tudják ezeket haszonnal alkalmazni.

1. §. *A tömegek vezetői.*

Mikor bizonyos számú élőlény egyesült, akár baromnyájról, akár embertömegről van szó, ösztönszerűleg alávetik magukat egy főnök tekintélyének.

Az emberi tömegekben a valódi főnök gyakran csak egy vezető, de mint ilyen jelentékeny szerepet tölt be. Az ő akarata a mag, mely körül a vélemények képződnek és kiegyenlítődnek. A heterogén tömegeknél a vezető az organizáció első eleme és előkészítője szektákká szerveződésüknek. Idő múltán irányítja őket. A tömeg engedelmes nyáj, gazdátlanul nem tud megenni.

A vezető kezdetben legtöbbször vezetett volt. Öt magát hipnotizálták egy gondolattal, melynek később apostola lett. Ez őt annyira eltöltötte, hogy rajta kívül minden elveszett számára és minden vele ellenkező nézet babona és tévedés. Ilyen volt például Robespierre, kit hipnotizáltak Rousseau filozófiai gondolatai és terjesztésükre az inkvizíció módszereit alkalmazta.

A vezetők leginkább a tett és nem a gondolat emberei. Előrelátásuk csekély, s nem is lehet másképp, mert az előrelátás általában kételyre és tétlenségre visz. Főleg az ideges, izgatott, félig megzavarodott egyének közül kerülnek ki, kik már közel járnak az őrültség határához. Bármilyen abszurdum is az eszme, amelyért síkra szállnak és a cél, amiért küzdenek, meggyőződéssel szemben vége minden logikának. A megvetésre és üldözésre mit sem adnak, sőt bátorítólag hat rájuk. Feláldoznak mindent, családot, személyes érdeket. Az önfenntartás ösztöne is megszűnik náluk, annyira, hogy a vértanúság az egyetlen jutalom, melyre törekсенek. Hitük erőssége nagy szuggesztív erőt ad szavaiknak. A sokaság mindig kész hallgatni arra az emberre, ki erős akarattal van megáldva és tud neki tiszteletet parancsolni. A tömeggé verődött emberek

elvesztik akaratukat és ösztönszerűleg fordulnak a felé, akiben megvan.

Vezetőkben a népek sohasem szűkölködtek; de kell az hogy erős meggyőződés lelkesítse őket, mely apostollá tesz. Gyakran ügyes szónokok, kik csak személyes érdek után járnak és az alantas ösztönöknek hízelegve keresik a hatást. Befolyásuk így is nagy lehet, de mindig mulékony marad. A nagy rajongók, kik magasba ragadták a tömegek lelkét, a remete Péterek, a Lutherek, a Savonarolák, a francia forradalom vezérférfiai azért kápráztatták el az embereket, mert őket magukat kápráztatta el egy hiedelem. így tudták megteremteni a lelkekben ezt a hitnek nevezett félelmetes hatalmat, mely az embert álmainak feltétlen rabszolgájává teszi.

Hitet teremteni, legyen az vallásos hit, politikai vagy társadalmi hit, hit egy végzendő munkában, személyben vagy eszmében, ez főleg a nagy vezetők szerepe, ezért figyelemre méltó az ő befolyásuk. Az emberiség rendelkezésére álló erők közül a hit a legnagyobbak egyike, méltán tulajdonítja neki az evangélium azt az erőt, hogy még a hegyeket is elmozdítja helyükről. Hitet kell adni az embernek, megtízszerezi erejét. A történelem nagy eseményeit obskúrus hívők keltették életre, kiknek egyebük sem volt hitük-nél. Nem a tudósok és filozófusok és pláne nem a kételkedők alkották a világot kormányzó nagy vallásrendszereket, sem az egyik félgömbtől a másikig terjedő nagy birodalmakat.

De ezekben a példákban a nagy vezetőkről van szó, kik elég ritkák arra, hogy a történelem könnyen megjegyezhesse számukat. Ezek képezik

a csúcsát annak a szakadatlan sornak, mely a hatalmas vezető-egyénektől le addig a munkásig tart, aki füstös kunyhójában fellelkesíti lassanként társait, kérődzve folyton az alig érett közhelyeken, de amelyeknek alkalmazása szerint kell, hogy biztosan elvezessen az összes álmok és remények megvalósításához.

Az összes szociális szférákban, a legmagasabbakban épúgy, mint a legsalsóbbakban, az ember attól fogva, hogy nincs izolálva, a vezető törvénye alá kerül. Az emberek legnagyobb részének, főképp a néptömegekhez tartozóknak a saját mesterségükön kívül nincs a dolgokról tiszta és biztos fogalmuk. Nem tudják önmagukat vezetni. A vezető kormányozza tehát őket. A vezető szükség esetén, de épen nem kielégítő módon pótolják azok az időszakos közlemények, melyek az olvasók számára véleményeket gyártanak és gondoskodnak mindenféle frázisról, hogy őket a gondolkodástól fölmentsék.

A vezetők tekintélye teljesen korlátlan, sőt nem érvényesül másképen, hacsak nem zsarnoki. Gyakran megjegyezték, hogy milyen könnyen parancsolnak maguknak engedelmességet a legturbulensebb munkásosztályokban is, pedig semmi támasza sincs tekintélyüknek. Ők határozzák meg a munkaórák számát, a munkadíjat, határoznak a sztrájkokról, ők kezdetik meg és hagyatják abba bizonyos órában.

A vezetők manapság mindjobban és jobban törekszenek a közhatalom elnyerésére abban a mértékben, amint ez utóbbi támadatni és gyöngíteni engedi magát. Ezeknek az újdonsült uraknak zsarnoksága a magyarázata, hogy a tömegek

sokkal jobban engedelmeskednek nekik, mint amennyire a kormánynak nem engedelmeskednek. Ha valami véletlen következtében a vezető eltűnik és helyét rögtön be nem töltik, a tömeg összetartás és ellenállás nélküli sokadalommá lesz. A párisi omnibusz-sztrájk alkalmával elég volt két vezért elfogni, hogy a sztrájk rögtön megszűnjék. Nem a szabadság, hanem a szolgaság szükséglete uralkodik mindenkor a tömegek lelkén. Annyira vágyakoznak az engedelmeségre, hogy ösztönszerűleg vetik alá magukat annak, ki vezérüknek nyilvánítja magát.

A vezetők osztályában is lehet éles megkülönböztetéseket tenni. Egyik osztályba tartoznak az erélyes, szilárd akaratú, de pillanatnyi elhatározású egyének. A másikhoz, ezek jóval ritkábbak, mint az előbbieket, tartoznak az erős, tartós akaratú emberek. Az első hevesek, vitézek és bátrak. Ezek különösen alkalmasak kézi tusák vezetésére, veszélyeken keresztül ragadni a tömeget és az újoncokat hősöké tenni. Ilyenek voltak pl. az első császárság alatt Ney és Murat. Ilyen volt még napjainkban Garibaldi, ez a tehetségtelen, de energikus kalandor, akinek sikerült a régi nápolyi királyságot egy maroknyi emberrel bevenni, ámbár azt kiképzett katonaság védte.

De, ha hatalmas is ezeknek a vezetőknek energiája, nem igen éli túl az általuk keltett lelkesedést. A hősök, amint visszatérnek a mindennapi élet forgatagába, kik előbb olyan tüzesek voltak, csodálatos gyengeségeket áruznak el, mint azok például, kiket most idéztem. Úgy látszik, hogy nem tudnak magukba mélyedni és nem tudják önmagukat vezetni a legegyszerűbb körülmények

közt sem, pedig előbb másokat oly jól tudtak volt vezetni. Ezek azok a vezetők, akik funkciójukat csak azon föltétel alatt tudják végezni, ha őket magukat folyton vezetik és ösztönzik, mindig van fölöttük valami gondolat vagy ember és pontosan megszabott magatartási irányt követnek.

A vezetők második kategóriájába tartoznak az állandó akaratú egyének; hatásuk a kevésbé csillogó külső forma dacára sokkal inkább jelentékeny. Ezek közt vannak az igazi vallásalapítók és a nagy munkák végrehajtói: Pál apostol, Mahomed, Columbus Kristóf, Lesseps. Nem fontos, hogy intelligensek-e vagy korlátoltak, a világ mindig az övéké lesz.

Tartós akaratuk rendkívül ritka és rendkívül hatalmas tehetség, mely előtt minden meghajol. Az ember nem is tudja mindig eléggé mérlegelni, hogy mire képes a tartós és erős akarat; semmi sem áll neki ellent, sem a természet, sem istenek, sem emberek. ,

A legújabb példát arra nézve, hogy mit tud az erős és tartós akarat, egy kiváló ember adta nekünk, aki elválasztott egymástól két világrészt és megvalósított egy olyan vállalatot, melyet a legnagyobb uralkodók háromezer év óta hiába kíséreltek meg. Később egy hasonló vállalata megfeneklett; de akkor már öreg volt, ekkor mái minden fogytán van, az akarat is. Ha meg kell mutatnunk, hogy az akarat magában mire képes, elő kell adnunk részleteiben azoknak a nehézségeknek a történetét, amelyek a szuezi csatorna ásatásánál előfordultak. Egy szemtanú, Cazalis doktor összegyűjtötte néhány elragadó sorban

ennek a roppant műnek kivitelét hallhatatlan emlékezetű alkotójától elbeszélve.

«Napról-napra epizódonként beszélte el a csatorna hőskölteményét. Elbeszélte mindent, amin neki győzedelmeskednie kellett, minden lehetlenséget, amit lehetővé tett, minden ellenállást, az elleneirányuló szövetséget, a kellemetlenségeket, a bajokat, a levertséget, de amelyek sohasem vették el bátorságát, se csüggedtté nem tették; említette, hogy Anglia folyton ellene volt és támadta; Egyiptom és Franciaország haboztak, a francia konzul jobban ellenszegült az első munkálatoknál, mint a többi összesen, s amint így ellene fordultak, a szomszéd munkásoktól megvonták az ivóvizet. A tengerészeti miniszter, a mérnökök, valamennyien tudományosan képzett, komoly és tapasztalt emberek, természetesen mind ellenségei, tudományosan meg voltak győződve a sikertelenségről; kiszámították, kilátásba helyezték, mint ahogy megjövedőlik bizonyos napra vagy órára a holdfogyatkozást.

Az a könyv, mely a nagy emberek életét beszéli el, nem tartalmaz sok nevet, de ezek a nevek a művelődés és történelem legfontosabb eseményeinek állottak élén.

2. §. A hatás eszközei a vezetőknél: az állítás, ismétlés, a lelki infekció.

Mikor arról van szó, hogy valamely tömeget egy pillanatra magunkkal ragadjunk és rávegyük, hogy valami tettet elkövessen, egy palotát kiraboljon, gyilkoltatni engedje magát egy megerő-

sí tett hely vagy barrikád védelmében, gyors szuggesztíóval kell rá hatni; ezek közül legerősebb maga a példa. De szükség van arra is, hogy a tömeget már bizonyos körülmények előkészítsék és főképen, hogy abban, aki magával akarja ragadni, meg legyen az a tulajdonság, amit alább presztízs néven fogunk tanulmányozni.

Midőn arról van szó, hogy eszméket, hiedelmeket belerögzítsünk a tömegek elméjébe — pl. modern, szociális elméleteket — a vezetők eljárása különböző. Erre szolgál főképen az a három nagyon biztos eljárás: az állítás, ismétel és lelki infekció. A hatás elég lassú, de a hatás eredményei annál tartósabbak.

A pusztá, egyszerű állítás menten minden következtetéstől és bizonyítástól, a legbiztosabb mód arra, hogy valamely gondolat a tömeg elméjét megragadja. Minél határozottabb az állítás, minél inkább meg van fosztva a bizonyosságnak és bizonyításnak látszatától, annál nagyobb a tekintélye. A vallásos könyvekben és minden idők törvénykönyveiben az egyszerű állítás a mindenkor követett eljárás. Az államférfiak, kik hivatva vannak valamely politikai ügy védelmére, az iparosok, kik hirdetményekkel terjesztik áruikat, ismerik az állítás értékét.

Az állításnak azonban csak akkor van igazi hatása, ha folyton ismételik és lehetőleg ugyanazon kifejezésekkel. Azt hiszem, Napoleon mondotta, hogy egyetlen komoly retorikai alakzat az ismétel. Az állított dolog az ismétel által annyira elfoglalja az elméket, hogy végre bebizonyított igazságnak tekintik.

Az ismételnek a tömegekre való befolyását

jól megértjük, mert hisz látjuk, hogy milyen befolyással van felvilágosodott elmékre. Ez a befolyás pedig onnan ered, hogy az ismételt dolog a tudattalannak mélyen fekvő részeit teszi magáévá, s előkészíti tetteinek rugóit. Bizonyos idő múltán már nem tudjuk, hogy az ismételt állításnak mi az alapja, és határozottan hiszünk benne. Ebben rejlik a hirdetésnek csodálatos ereje. Amikor már százszor, ezerszer olvastuk, hogy legjobb az X. csokoládé, azt képzeljük magunknak, hogy ezt már sok felől hallottuk mondani és határozottak vagyunk bizonyossága felől. Mikor már százszor-ezerszer olvastuk, hogy az Y. por kiváló személyiségeket gyógyított ki makacs betegségből, azon vesszük magunkat észre, hogy magunk is próbát tennénk vele, ha hasonló nyavalyába esnénk. Ha folyton azt olvassuk ugyanabban az újságban, hogy A. közönséges gézengúz és B. ritka tisztességes ember, határozottan meg leszünk róla győződve, legalább is akkor, ha nem olvassuk az ellenkező véleményen levő újságot, ahol a két kvalifikáció meg van fordítva. Az állítás és ismétlés magukban elég erősek arra, hogy egymással küzdjenek.

Mikor valamely állítást elégszer ismételték, és az ismétlésben meg van az egybevágóság, ép úgy, mint a bizonyos neves pénzügyi vállalatoknál történik, hogy elég gazdagok arra, hogy megvegyék a konkurenseket, képződik az a bizonyos valami, amit gondolatáramlatnak neveznek és főkép a lelki infekció hatalmas mechanizmusa. A tömegekben a gondolatok, érzelmek, emóciók, hiedelmek ragályos befolyást érnek el, s az ép oly intenzív, mint a mikrobák befolyása.

Ez a jelenség egész természetes, mint ezt a tömegben élő állatoknál is megfigyelhetjük. Egyik ló mozgolódását csakhamar utánozzák az ugyanabban az istállóban levő többi lovak is. Néhány juhnak a félelme vagy zavaros mozdulata mindjárt átragad az egész nyájra. A tömeghez tartozó embereknél minden lelki indulat roppant gyorsan átragad, s ez magyarázza meg a pánikok villámgyorsaságát. Az agybeli rendellenességek ép úgy ragadósak, mint a butaság. Tudjuk, hogy az őrültség milyen gyakori az elmebetegségek között. Újabban megemlékeznek az őrültség formái közt a agoraphobiáról, mely az emberről átragad az állatokra.

Az infekció nem jár az egyéneknek egy ponton való kölcsönös együttlétével; nagy távolságban is bekövetkezhetik bizonyos események befolyása alatt, melyek egy érzelemben összekapcsolják az elméket és megadják nekik a tömegek speciális jellemvonásait, különösen akkor, ha előkészítették az elméket azok a közvetett tényezők, melyekről fentebb beszéltem. Ilyenszerű volt pl. az 1848-ki forradalom kitörése; ez Párisból indult ki, nagy hirtelen Európa nagy részét átjárta és megrázkódtatta a különböző monarchiákat.

Az utánzás, melynek a társadalmi jelenségekben oly nagy jelentőséget tulajdonítottak, voltaképpen nem egyéb, mint a lelki infekció egyszerű hatása. Egyébként befolyását már kimutatván, annak ismételtesre szorítkozom, amit több mint húsz évvel ezelőtt elmondtam, s amit azóta újabb munkákban több író továbbfejlesztett:

«Az ember az állatokhoz hasonlóan természete-

ténél fogva utánzó lény. Az utánzás szükséglet rá nézve, különösen akkor, ha ez az utánzás mindenképen könnyű; ez az a szükséglet, mely a divatnak nevezett hatalmas befolyást gyakorolja. Mert akár véleményről, eszméről, irodalmi nyilatkozatról vagy ruháról van szó, ki meri magát kivonni uralma alól? Nem érvekkel, hanem mintaképekkel vezetik a tömegeket. Minden korszakban van néhány egyéniség, ki viselkedésének módjával hatást kelt és ezt a tömeg öntudatlanul utánozza. Ezeknek az egyéniségeknek azonban nem szabad az elfogadott eszmékkal túlságosan szakítani. Akkor nagyon nehéz lenne őket utánozni és nem lenne semmi befolyásuk. Éppen azért azok az emberek, kik korukban túlságosan kimagaslanak, nem gyakorolnak rá semmi befolyást. Mert igen nagy a távolság, Ez az alapja annak is, hogy az európaiak kultúrájuk minden előnyével is csak igen jelentéktelen befolyással vannak a keleti népekre, mert igen nagy a különbség köztük.

«A múltnak és a kölcsönös utánzásnak kettős hatása egy országnak és kornak embereit végre annyira egyformákká teszi, hogy a gondolat és stílus egy családhoz tartozókká teszi még a filozófusokat, tudósokat és írókat is, kiknek látszólag leginkább ki kellene ez alól vonniok magukat és rögtön felismerhető, hogy mely korhoz tartoznak. Nem is kell valakivel sokáig beszélgetnünk, hogy megtudjuk olvasmányait, mindennapi elfoglaltságát és környezetét, amelyben él.*

* Lásd: Gustave Le Bon. *L'hómmé el les Sociétés*, II. köt. 116. L, 1881.

A lelki infekció oly hatalmas, hogy rákényszerít az egyénre nemcsak bizonyos nézeteket, hanem bizonyos érzési módokat is. Az infekció az oka, hogy megvetnek bizonyos korszakban némely műveket, mint pl. a Tannhauser-t és néhány évvel később csodálják éppen azok, akik előbb legjobban lesajnálták.

A lelki infekció útján és sohasem a gondolkodó ész mechanizmusa útján terjednek a tömegek nézetei és hiedelmei. A munkások mindennapi fogalmai a korcsában a repetíció, affirmáció és lelki infekció révén alakulnak ki; és az összes korok tömegeinek hiedelmei sem más képen jöttek létre. Találónan hasonlítja össze Renan a keresztyénség első megalapítóit a «szociálista munkásokkal, kik korcsmáról-korcsmára terjesztik eszméiket;» és már Voltaire jegyezte meg a keresztyén vallást illetőleg, «hogy száz éven keresztül a leghitványabb csöcselék tartozott hozzá.»

Megjegyzendő, hogy a lelki ragály, az előadott példák módjára, miután a néptömeget magáévá tette, átragad a felsőbb társadalmi rétegekre is. Ez az, amit napjainkban a szociálista tanoknál látunk, amelyek azoknál kezdenek hódítani, akik legelső áldozatoknak vannak kiszemelve. Olyan erős a lelki fertőzés mechanizmusa, hogy működése előtt minden személyes érdek megsemmisül.

Innen van, hogy minden népszerűvé lett vélemény nagy erővel ragadja magával a legmagasabb társadalmi osztályokat is, bármennyire nyilvánvaló a diadalmas tan esztelensége. Itt az alsóbb társadalmi osztályoknak a felsőbb társa-

dalmi osztályokra való reakciójáról van szó, ami annál érdekesebb, mert a tömeghiedelmek többé-kevésbé mindig valami magasabb eszméből erednek, mely gyakran nem volt hatással abban a környezetben, ahol létrejött. Ezt a magasabb eszmét az érte lelkesülő vezetők magukéva teszik, kiforgatják, alapítanak egy szektát, ez újra átgyúrja, aztán a tömeg közé jut, s ez tovább-tovább alakítja. így népszerű igazsággá lesz, valami formában visszajut a forrásához, s ekkor áthatja a nemzet magasabb rétegeit. Elvégre az értelem vezeti a világot, de ez az értelem nagyon messze van tőle. A filozófusok, az eszmék megteremtői már réges rég porrá váltak, amikor a most leírt mechanizmus útján gondolatuk végre diadalt arat.

3. §. *A presztízs.*

Hogy az állítás, ismételés és infekció által terjesztett eszmék olyan nagy hatalmat érnek el, nagyban hozzájárul az a titokzatos hatalom, amit presztízsnak neveznek.

Mindaz, ami uralkodott a világon, eszmék vagy emberek, mindazt főképen az az ellenállhatatlan hatalom vitte keresztül, amely presztízs nevet visel. Ennek a szónak értelmét mindnyájan tudjuk, de sokkal több formában alkalmazzák, mintsem hogy könnyű volna meghatározni. A presztízs tartalmazhat bizonyos érzelmeket, minő a hódolat és félelem; néha ez az alapja, de teljesen meg is lehet nélküle. Legnagyobb presztízszük épen a holtaknak van, kiktől már nem félünk,

mint pl. Nagy Sándor, Caesar, Mohamed, Buddha. Viszont vannak olyan lények és fikciók, melyeket nem csodálunk, pl. Indiában a földalatti templomok csúf istenségei, mégis nagy presztízzsel hatnak reánk.

A presztízis valójában azoknak egyike az uralmaknak, mit valamely egyén, mű vagy eszme gyakorol lelkünkre. Ez a hatalom megbénítja minden ítélőképességünket s lelkünket csodálattal és tisztelettel tölti el. Az előidézett érzelem megmagyarázhatatlan, mint minden érzelem, de szükségképpen olyanfajta, mint a kábultság a hipnotizált alanynál. A presztízis minden uralomnak leghatalmasabb forrása. Az istenek, királyok és asszonyok sohasem uralkodhattak volna nélküle.

A presztízis különböző alakulataiban két főformát állapíthatunk meg: a szerzett és személyes presztízst. A szerzett presztízis az, amit a név, a szerencse és tekintély kölcsönöznek. Ez független a személyes presztízstől. A személyes presztízis ellenkezőleg valami egyéni dolog, összefüggésben lehet a tekintéllyel, dicsőséggel, szerencséivel vagy pedig ezek elősegítik, de teljesen meg lehet nélkülok.

A szerzett vagy mesterséges presztízis sokkal elterjedtebb. Már azáltal, hogy valaki bizonyos pozíciót foglal el, van bizonyos szerencséje, presztízstre tett szert, ha nincs is semmi személyes értéke. A katonának uniformisban, a hivatalnoknak vörös talárban mindig van presztízse. Nagyon jól jegyezte meg Pascal, hogy a bírónak szükségük van talárra és parókára. Enélkül háromnegyed részét elvesztenék tekintélyüknek. A legbosszúsabb szociálista is megrökönyödik

mindig egy hercegnek vagy marquis-nak láttára. Elég egy ilyen címet fölvenni, hogy az ember bármelyik kereskedőt becsaphassa.*

Az a presztízis, amiről beszéltem, a személyek által gyakorolt presztízis; ide, e mellé számíthatjuk azt a presztízist is, amit a vélemények, irodalmi és művészeti alkotások stb. gyakorolnak. Ez leggyakrabban csak felhalmozódott ismétlés. Mert a történet, de főképen az irodalom- és művészettörténet, nem egyéb, mint ugyanazon véleményeknek ismétlése, melyet senki sem próbál ellenőrizni, s végeredményben ismétli mindenki azt, amit az iskolában tanult és vannak nevek, dolgok, melyeket senki sem merne megbolygatni. Homeros munkái a mai olvasónak tagadhatat-

* A címeknek, rendszalagoknak és uniformisnak a tömegekre'való hatását megtaláljuk minden országban, még ott is, ahol a személyes függetlenség érzete legjobban ki van fejlődve. Ennek megvilágítására idézek egy érdekes részletet egy utazónak újabb könyvéből, bizonyos személyek presztízisééről Angolországban.

«Nem tudtam megjegyezni, hogy mi az a különös zavartság, amit még a legintelligensebb angolok is elárulnak, ha egy angolországi pair-t megpillantanak vagy közelébe jutnak. Feltéve, hogy a külső fény, amit kifejt, megfelelő méltóságának, már előre megkedvelik, s közelébe jutva, mindent elragadtatással vesznek tőle. Látjuk, hogy pirulnak az örömtől, ha közeledik hozzájuk és ha megszólítja őket még növekszik a pirosság és a szemek szokatlan fényben ragyognak. Vannak nekik vérbeli lordjaik, ez olyan náluk, mint a spanyoloknál a tánc, a németeknél a zene, a franciáknál a forradalom. A lovak és Shakespeare iránti szenvedélyük nincs ilyen erős és nincs ilyen nagy az az öröm és meglegedés, amit ezek nyújtanak nekik. A pair-ek könyvének igen nagy kelendősege van és bármerre menjünk, minden kézben megtaláljuk ép úgy, mint a bibliát.

lanul szörnyű unalmasok; de ki merné ezt mondani. A Parthenon mai állapotában érdektelen rom; de olyan presztízse van, hogy az ember csak a történeti emlékek teljes összegével látja. A presztízis sajátága, hogy megakadályozza, hogy a dolgokat olyanoknak lássuk, mint amilyenek valójában és megbénítja minden ítélő-tehetségünket. A tömegeknek mindig, az egyéneknek igen gyakran szükségük van teljesen kész véleményekre minden dologban. Ezeknek a nézeteknek sikere független az igazságtól vagy tévedéstől, amit tartalmaznak, egyedül presztízstől függ.

Most rátérek a személyes presztízsrre. Ennek természete nagyon eltér a mesterséges vagy szerzett presztízstől, mellyel az imént foglalkoztam. Ez minden címtől és tekintélytől független tehetség, kevés számú egyén rendelkezik vele, de amely lehetővé teszi, hogy valóban magnetikus varázst gyakoroljon környezetére még akkor is, ha az vele társadalmilag egyenlőkből áll, amelyen semmi más módon sem gyakorolhatnak uralmat. Környezetükre rákényszerítik gondolataikat, érzelmeiket, s az engedelmeskedik nekik, mint a vadállat a szelidítőnek, kit könnyen fölülhatna.

A nagy tömegvezetőkben, mint aminők Buddha, Jézus, Mohamed, J. D'Arc, Napóleon, magas fokon meg volt a presztízsnak ez a formája; és főképen ezáltal érvényesültek. Az istenek, hősök, dogmák, maguktól érvényesülnek, anélkül, hogy vita tárgyai lennének; sőt maguktól megsemmisülnek, mielőtt vitatkoznak róluk.

A nagy egyéneknek, kiket idéztem, e varázslatos hatalmuk megvolt, mielőtt híresekké vál-

tak volna, anélkül nem lettek volna azzá. Nyilvánvaló például, hogy Napóleonnak, dicsósége magaslatán egyedül hatalmánál fogva rendkívüli presztízse volt; de ez a presztízsz sajátja volt már részben akkor is, amikor még nem volt hatalma és teljesen ismeretlen volt. Amikor mint névtelen tábornok protekcióból az olaszországi hadsereg élére került, barátságtalan tábornokok közé csöppent, kik el voltak rá készülve, hogy gorombán fogadják a direktóriumtól rájuk kényszerített fiatal akarnokot. De az első perctől fogva, az első találkozástól fogva, anélkül, hogy egy szóra, mozdulatra vagy fenyegetésekre lett volna szükség, megszelídültek, mihelyt először megpillantották a jövő nagy emberét. Taine egykorú memoárok szerint nagyon érdekes hírt közöl erről a találkozásról.

«A hadosztálybeli tábornokok, többek közt Augereau, az a hősies és goromba vasgyúró, ki büszke volt természetére és vitézségére, megérkeznek a főhadiszállásra elkeseredve a kis parvenü ellen, kit Párisból küldtek a nyakukra. Augereau már előre bosszús és engedetlen volt iránta a róla szóló leírás miatt: Barras kedvence, vendemiaire-tábornok, utcahős, kit medvének tartottak, mert mindig magában gondolkozott, apró emberke, matematikus és álmodozó hírében állott. Beeresztik őket; Bonaparte még váratott magára. Végre megjelenik kardosán, fedett fővel, kifejti terveit, kiadja nekik parancsait és útnak ereszti őket. Augereau némán maradt, csak kinn aztán összeszedte magát és újra elkezdte szokásos káromkodásait; Massenával együtt bevallja, hogy ez az ebadta kis tábornok őt megfő-

lemlítette; nem értheti, mi az a hatalom, amitől ő egy szempillantás alatt megsemmisítve érezte magát.»

Miután nagy emberré lett, presztízse elérte teljes dicsőségét és egyenlő volt legalább is azzal, melyben a jámbor hívők valamely istenséget részesítenek. Vandamme tábornok, a marcona forradalmár, ki még Augereau-nál is brutálisabb és energikusabb volt, így szólt 1815-ben egy nap d'Ornano marsallnak, amikor együtt mentek föl a Tuileriák lépcsőjén: «Kedves barátom, ez az ördöngős fickó, valami előttem érthetetlen varázshatással van rám. Annnyira, hogy én, aki se istentől, sem ördögtől nem félek, remegek, mint egy gyerek, mikor közeledek hozzá, és rá tudna venni, hogy a túlyukon átbújjak és tűzbe vessem magam.»

Napoleon ugyanezt a varázserőt gyakorolta mindenkire, aki hozzá közeledett.*

* Napóleon nagyon tudatában volt presztízisének s ezt még növelte azáltal, hogy a köréje sereglő nagy urakkal, kik közt több híres konventtag is volt, kiktől Európa annyira félt, rosszabbul bánt, mintha béresek lettek volna. Az egykorú híradások tele vannak erre vonatkozó eseményekkel. Egy napon az államtanácsban Napóleon gorbán ráförmedt Beugnot-ra, kivel különben ügyetlen inas módjára bánt: «No maga buta lény, megtalálta a fejit». Ekkor Beugnot, aki akkora szál volt, mint egy ezreddobos, földig hajolt és a kis ember a nagyot megragadta fülénél fogva — «jele a mámorító kegynek és bizalmas, kifejező mozdulata az emberszeretetet nyelven beszélő nagy úrnak» — írja B. Az ilyen példák kétségtelenül bizonyítják azt az aljas hasoncsúszt, mit a presztízis előidéz. Megértetik a nagy zsarnoknak a köréje sereglők iránti mélységes megvetését, kiket egyszerűen csak ágyútölteléknek tekintett.

Davoust mondotta a maga és Marét hódolatáról szólva: «Ha a császár ezt mondaná nekünk kettőnknek: Politikám érdekei azt kívánják, hogy Páris elpusztuljon, de senki meg ne tudja és el ne hagyja a várost, biztos vagyok abban, hogy Marét megőrizné a titkot; csak annyira menne a megszegésben, hogy családját kivinné a városból. De ami engem illet, attól tartva, hogy elárulom a titkot, ott hagynám feleségem és gyermekeimet.»

A varázslatnak erre a bámulatos hatalmára kell emlékeznünk, hogy megérthessük Elba szigetéről való csodálatos visszatérését; a gyors meghódítását Franciaországnak egy ember által, ki maga ellen találta egy nagy ország egész szervezett erejét, pedig attól lehetett volna tartani, hogy már megúnta zsarnokságát. Csak rá kellett néznie az elfogatására kiküldött tábornokokra, kik megesküdtek, hogy őt elfogják. Megadták magukat mindnyájan ellenkezés nélkül.

«Napoleon — írja Wolseley angol tábornok — teljesen egyedül kötött ki Franciaországban, mint a kicsiny Elba sziget menekültje, mely birodalma volt és sikerült neki néhány hét alatt vér nélkül Franciaország egész hatalmi szervezetét fölforgatni törvényes királya alatt. Nyilvánult-e valaha egy embernek személyes hatalma csodálatosabban? De ennek az utolsó hadjáratnak elejétől végéig milyen csodálatos hatalmat gyakorolt még a szövetségesekre is, kényszerítve őket, hogy az ő kezdeményezését kövessék és milyen kévésén múlt, hogy tönkre nem tette őket?»

Presztízse túlélte s folyton növekedett. Ez avatta császárrá egyik ismeretlen unokaöccsét.

Midőn napjainkban újra éledni látjuk legendáját, látjuk, hogy ez a nagy árny még mindig milyen hatalmas. Bánjatok az emberekkel kegyetlenül, amint csak tetszik, mészárolj árok őket milliószámra, vezessétek egyik inváziót a másik után, mindez meg van engedve, ha van elegendő presztízstek és kellő tehetségtek annak megtartására.

Kétségtelen, hogy teljesen kivételes presztízstre idéztem itt példát, de szükség volt rá hivatkozni annak megértésére, hogy a nagy vallásrendszerek, tanok és nagy birodalmak hogyan keletkeznek. A presztízsz révén a tömegre gyakorolt hatalom nélkül ezeknek eredete nem volna megérthető.

De a presztízsz nem csupán a személyes tekintélyen, hadi dicsőségen és vallásos terroron alapszik; lehet sokkal szerényebb eredete és még úgy is jelentékeny. Századunk több példát tud felmutatni. A legmeglepőbbek egyikét, melyet az utókor korról-korra fog emlegetni, egy kiváló ember története nyújtotta, ki megváltoztatta a földgömb arculatát s a népek kereskedelmi viszonyait, elkülönítve egymástól két szárazföldet. E vállalatában rendkívüli akaratának köszönhette a sikert, de a varázsnak is, mit azokra gyakorolt, kik körülötte voltak. Elég volt magát mutatnia, hogy erőt vegyen az egyhangú ellenálláson. Csak beszélt és lebilincselő egyénisége barátaivá tette ellenségeit. Főleg az angolok dühöngtek terve ellen; elég volt neki csak megjelenni Angliában, megnyert minden szavazatot. Később Southampton-on keresztül utaztában, meghúzták útjában a harangokat, és most készülnek neki Angliában szobrot emelni. Legyőzve az embereket és dolgokat, azt hitte, hogy nincs többé aka-

dály számára, és Szezt a Panamán akarta megcsinálni. Ugyanazokkal az eszközökkel látott hozzá, de már öreg volt; különben is a hit, mely hegyeket mozdít ki helyükből, csak akkor mozdítja ki őket, ha nem túlságos magasak. A hegyek ellenszegültek és a bekövetkező katasztrófa, megsemmisítette a dicsőség ragyogó glóriáját, mely a hőst körülvette. Élete mutatja, hogyan nőhet naggyá a presztízis és hogyan veszt el. Mikor már nagyságban a világtörténelem legüniepeltebb hőseivel vetekedett, saját országának felsőbbsege nyomta le a legközönségesebb bűnös színvonalára. Mikor meghalt, koporsóját egyedül vitték közönyös tömegeken keresztül. Csak az idegen uralkodók áldoztak emlékének, mint aki egyike a legnagyobb embereknek, kiket a világtörténelem eddig ismert.*

* Egy idegen újság, a bécsi *Neue Freie Presse* közölt Lesseps szerencsétlen sorsa alkalmával igen ügyes lélektani megjegyzéseket, amit épen ezért idézek: «Lesseps Ferdinand elítélése után nincs jogunk csodálkozni Kolumbusz Kristóf szomorú végén. Ha Lesseps Ferdinánd szélhámos, minden nemes illúzió vétek. Az ó-kor a dicsőség fénykoronájával koronázta volna Lesseps emlékezetét s a nektárserleget üríttette volna vele az Olympuson, mert megváltoztatta a földnek képét és véghez vitte azt a munkát, mely betetőzi a teremtetést. A föllebbezési törvényszék elnöke Lesseps elítélésével hallhatatlanná tette magát, mert a népek mindig tudakolni fogják annak az embernek nevét, mert nem félt századát annyira lealacsonyítani, hogy fegyencruhába öltöztetett egy aggastyánt, kinek neve kortársainak dicsősége volt.

«Mert nem beszélünk tovább a hajthatatlan igazságszolgáltatásról ott, hol bürokratikus gyűlölet dühöng minden merész vállalkozás ellen. A nemzeteknek szükségük van bátor emberekre, kik bíznak magukban és tekintet nélkül saját énjükre erőt vesznek minden akadályon. A láng-

De a különböző példák, melyeket idéztünk, a szélsőséges formákat képviselik. Hogy a presztízis lélektanát részleteiben is kiépítsük, e részleteket egy hosszú sorban kellene felállítani, amely a vallás- és birodalomalapítótól a kis emberig terjed, aki szomszédait akarja elkápráztatni egy új ruhával vagy díszítéssel.

Ebben a sorban a legtávolabbi tagok a presztízisnek a művelődés különböző alakulataiban — a tudományban, művészetben, irodalomban — nyilvánuló formái lennének és ekkor láthatnánk, hogy ez a meggyőzés alapeleme. A presztízisszel bíró egyén, eszme vagy dolog közvetlenül a lelki infekció révén talál utánzókra s befolyásolja egész nemzedékeknél az érzésnek és gondolkodásnak bizonyos megnyilatkozási formáit. Az utánzás különben legtöbbször tudattalan és épen ez teszi azt teljessé. A mai festőknek, kik felújították bizonyos primitív festmények élettelen színeit és merev alakjait, fogalmuk sincs, hogy honnan veszik az inspirációt; olyannyira hisznek

ész nem lehet előrelátó, előrelátással sohasem tudná szélesíteni az emberi tevékenység körét.

. . . Lesseps Ferdinánd megismerte a dicsőség mámorát és a csalódás keserűségét: Szuez és Panama. Itt föllázad a lélek a siker morálja ellen. Mikor Lessepsnek sikerült összekötni két tengert, fejedelmek és nemzetek halmozták el ajándékaikkal, és most, hogy hajótörést szenvedett a Cordillerák szikláin, csak közönséges szélhámós... Ez most a társadalmi osztályok harca, a bürokraták és hivatalnokok harca, kik a büntetőtörvénykönyv segítségével bosszút állnak azokon, kik a többiek fölé akartak emelkedni. . . A mai törvényhozókat aggodalomba ejtették az emberi szellem nagy gondolatai; a közönség pedig még kevesebbet ért belőle és a főügyész könnyedén megállapítja, hogy Stanley gyilkos, Lesseps pedig csaló.»

a saját eredetiségükben, hogy ha ezt a művészeti formát nem egy kiváló mester újította volna föl, csak a naiv és alárendelt oldalak folytatását láttuk volna benne. Azok, kik egy másik híres mester után violaszínű árnyékkal vonják be vásznukat, nem látnak több violaszínt a természetben, mint azelőtt ötven évvel láttak az emberek, hanem egy festőnek személyes, különös impressziója szuggerálta őket, aki ennek a szerelenségnek ellenére nagy presztízst tudott elérni. Ilyen példákra könnyen találunk a művelődés egész területén.

Az előzményekből látjuk, hogy számos tényezőnek lehet része a presztízis létrejövetelében: a leglényegesebbek egyike volt mindig a siker. Minden sikert arató embert, minden érvényesülő gondolatot így ismertek el. Hogy a siker egyik fő fő alapja a presztízsnak, az bizonyítja, hogy ez utóbbi amazzal együtt mindig eltűnik. A hőst, kit a tömeg ma ujjongva dicsőít, meggyalázza holnap, ha sikertelenség éri. Sőt a visszahatás annál nagyobb lesz, minél nagyobb volt a presztízis. A tömeg ilyenkor a bukott hőst vele egyenlőnek tekinti és azért áll bosszút, hogy már többé el nem ismert nagysága előtt meghajolt. Mikor Robespierre hivatalársait és nagyszámú kortársait nyakasztatta, szörnyű presztízse volt. Mikor őt néhány ellenszavazat hatalmától megfosztotta, ezt a presztízst rögtön elvesztette és a tömeg ép olyan szitkok közt kísért a guillotinhoz, mint előtte való nap áldozatait. A hívők mindig dühvei törik össze a régi istenek szobrai.

A sikertelenség miatt megsemmisült presztízsrút véget ér. Ellene való küzdelemmel le lehet

járatni, de ez nagyon lassú módszer. Ez az eljárás azonban biztos sikerrel jár. A kétségbe vont presztízs nem presztízs többé. Az istenek és emberek, kik sokáig megtudták őrizni presztízst, sohasem tűrtek ellenmondást. Aki csodáit akarta magát a tömegektől, távol kell őket magától tartania.

NEGYEDIK FEJEZET.

A tömegnézetek és tömegmeggyőződések változékonyságának határai.

1. §. *A megrögzött vélemények.* — Bizonyos általános hiedelmek változatlansága. — Ezek irányítják a civilizációt. — Gyökeres kiirtásuk nehézsége. — A türelmetlenség mennyiben erény a népeknél. — Az általános hiedelemnek bölcséleti abszurditása nem árthat a terjedésnek. — 2. §. *A tömegek változó nézetei.* — Azok a nézetek, amelyek nem valamely általános hiedelemből származnak, rendkívül változékonyak. — Az eszmék és hiedelmek feltűnő változásai legalább egy században. — E változások reális határai. — Az elemek, melyeken a változás nyugszik. — Az általános meggyőződések jelenlegi eltűnése és a sajtó mindenfelé való elterjedése okozza, hogy a nézetek a jelenkorban mindinkább változnak. — Hogyan van, hogy a tömeg véleményei minden tárgyat tekintve a közönbösség felé hajolnak. — A kormányok nem tudják a véleményeket irányítani, mint eddig. — A vélemények mai szétágazódása megakadályozza zsarnokságukat.

1. §. *A megrögzött vélemények.*

A lények anatómiai és lélektani karaktere között némi párhuzamosság van. Az anatómiai jellemvonások közt találunk bizonyos változatlan elemeket, s ezek annyira nem változékonyak, hogy megváltoztatásukhoz geológiai korszakok elmúlása szükséges; ezek mellett az állandó, vál-

tozhatatlan jellemvonások mellett vannak nem állandó jellemvonások, melyeket a tenyésztő' vagy kertész ügyessége könnyű szerrel alakíthat néha annyira, hogy a felületes vizsgáló előtt néha elrejtik az alapjellemvonásokat.

Ugyanezzel a jelenséggel az erkölcsi jellemvonásoknál is találkozunk. A fajnak eredeti lelki alkatrészei mellett ott vannak a nem állandó, változékony elemek. És ez a magyarázata annak, hogy valamely nép véleményeit, nézeteit tanulmányozva, mindig lelünk egy szilárd alapot, melyre a nézetek rakódnak s ezek époly ingtagok, mint a sziklát befedő homok.

A tömegek nézetei és hiedelmei két jól megkülönböztethető osztályt alkotnak. Egyik csoportba tartoznak a nagy, állandó meggyőződések, melyek több századon keresztül tartanak, s amelyeken az egész civilizáció nyugszik. Ilyenek voltak például hajdan a feudális felfogás, a keresztyén eszmék, a reformáció; ilyenek napjainkban a nemzetiségi elv, a demokratikus és szociális eszmék. A másik osztályba tartoznak a pillanatnyi, ingtag vélemények, melyek leggyakrabban az általános felfogásokból erednek; minden korban látunk ilyeneket keletkezni és elenyészni; ilyenek a művészetben és irodalomban bizonyos időszakokban uralkodó elméletek; ezek hozták például életre a romanticizmust, a naturalizmust, miszticizmust stb. Legtöbbször csak felszínes dolgok, mint a divat, s épúgy változnak, mint ez. Olyanok, mint kis hullámok; szüntelen lesznek és el-elűnnek a mélyvizű tó felszínén.

A nagy általános nézetek száma csekély. Keletkezésük és elmúlásuk a tetőpontja minden

történelmi faj történetének. Ezek alkotják a civilizáció voltaképeni vázát.

Múló nézetet könnyű beleplántálni a tömegek leikébe, de nagyon nehéz tartós hiedelmet megőriztetni. De ezt az utóbbit ép olyan nehéz megdönteni, mint amilyen nehéz volt alapját megvetni. Leggyakrabban csak erőszakos forradalmakkal vihető a változás keresztül. Sőt a forradalmaknak is csak akkor van erre hatalmuk, ha a hiedelem már elvesztette a lelkeken való uralmát. A forradalom ilyenkor arra való, hogy teljesen elsöpörje azt, ami már körülbelül fölösleges volt, de a szokás kényszerítő igája miatt még nem veszítette el végleg érvényét. A kezdődő forradalmak voltaképen véget érő hiedelmek.

Valamely nagy hiedelem kimúlásának napját könnyen meg lehet pontosan állapítani; tudniillik akkor következik be, mikor értékét kezdik kétségbevonni. Mivel minden nagy hiedelem fikció, csak úgy maradhat fenn, ha vizsgálódásnak nincsen kitéve.

Sőt mikor már alapjában megrendült, még mindig megtartják hatalmukat a belőle származó intézmények és csak lassan enyésznek el. Mikor aztán végleg elvesztette erejét, omlik össze hamarjában minden, amit fenntartott. Egyetlen népnek sem volt módjában meggyőződéseit változtatni anélkül, hogy egész művelődésének átalakítására ne lett volna kárhozzátva.

Ez a módosítgatás mindaddig tart, míg elfogadásra alkalmas új, általános nézetet nem talál; addig kénytelen az anarchia állapotában maradni. Az általános meggyőzések szükség-szerű támasztékai a művelődésnek. Ezek adnak

irányt az eszméknek, s csak ezek tudnak hitet inspirálni és kötelességet teremteni.

A népek mindig érezték az általános hiedelmek hasznát és ösztönszerűleg megértették, hogy eltűnésük süllyedésük óráját jelenti. Róma fanatikus kultusza a rómaiak számára azt a hitet jelentette, mely őket a világ uraivá tette, s mikor ez a hit megszűnt, Rómának vesznie kellett. A barbárok is, kik letörték a római műveltséget, csak mikor közös nézetekre tettek szert és bizonyos összetartozást értek el, juthattak ki az anarchiából.

Nem ok nélkül van, hogy a népek mindig türelmetlenül védik meggyőződéseiket. Ha gáncsolható is bölcséleti szempontból ez a türelmetlenség, a népek életében egyik legszükségesebb erény. A középkor a nagy hiedelmek megszilárdításaért és fenntartásáért mennyi máglyát emelt, hány feltaláló és újító halt meg kétségbeesésben, ha kikerülhette büntetését. Ezeknek megvédelmezéséért forgatták föl a világot anynyiszor, és halt meg annyi millió ember a csatamezőkön, és fog még meghalni.

Nagy nehézségekkel jár egy általános hitnek alapját megvetni, de mikor biztosan meg van alapozva, hatalma legyőzhetetlen; és bármennyire hamis bölcséletileg, megnyeri a legkiválóbb elméknek tiszteletét is. Vájjon Európa népei nem tartották megdönthetetlen igazságoknak több mint tizenöt évszázad óta a vallásos legendákat, melyek közelebbről tekintve, éppolyan barbárok, *

* Jól megértsük, filozófiailag barbárok, gyakorlatilag azonban egy merőben új civilizációt teremtettek meg és

mint a Moloch-kultusz? Évszázadokon keresztül nem vették észre annak a legendának borzalmas esztelenségét, hogy egy Isten, egyik teremtményének engedetlenségeért saját fia szörnyű kínszenvedéseivel áll bosszút. A legkiválóbb szellemek, egy Galilei, egy Newton, egy Leibnitz, még egy pillanatig sem tételezték fel, hogy ezeknek a dogmáknak igazságát kétségbe lehetne vonni. Semmi sem mutatja jobban a nagy hiedelmek által teremtett hipnózist, de semmi sem bizonyítja jobban elménk szégyenletes korlátoltságát sem.

Amint egy új dogma beleplántálódott a tömegek leikébe, ez inspirálja intézményeiket, művészetüket és maguktartását. A lelkekre gyakorolt hatalma ilyenkor korlátlan. A tett emberei csak megvalósításáról álmodoznak, a törvényhozók alkalmazásán fáradoznak, a bölcsek, művészek, írók azzal foglalatoskodnak, hogy különböző formákba áttegyék.

Az alapvető hiedelemből eredhetnek a járulékos momentán hiedelmek, de az alpnézetnek bélyegét mindig magukon viselik. Az egyiptomi civilizáció, a középkori európai és az arab mohamedán civilizáció csekély számú vallásos hiedelemből erednek, ez rányomta bélyegét ezeknek a civilizációknak legkisebb elemeire is, és rögtön felismerhetők.

Ezeknek az általános nézeteknek tulajdonítható, hogy az emberek minden korban körül tizenöt évszázadon keresztül láttatták az emberrel az álmnak és reménynek elbűvölő paradicsomát, melyet sohasem fog ismerni többé.

vannak véve a hagyományoknak, nézeteknek, szokásoknak hálójától, ettől az igától nem tudnak szabadulni, s ez teszi őket annyira egymáshoz hasonlóvá. Az embereket főképen ezekből az általános nézetekből eredő nézetek és szokások irányítják. Ezek szabályozzák a lényünkhöz tartozó legaprólékosabb mozzanatokot és a legfüggetlenebb elme sem gondol arra, hogy magát ez alól kivonja. Az az igazi zsarnok, amely tudattalanul lebilincseli a lelkeket, mert ez az egyedüli, amely ellen nem lehet küzdeni. Tiberius Dzsingiszkhan, Napoleon kétségkívül borzasztó zsarnokok holtak, de Mózes, Buddha, Jézus, Mohamed, Luther, még sírjukban is sokkal nagyobb deszpotizmust gyakoroltak a telkekre. Egy összeküvés letaszíthatja a zsarnokot, de mit tehet a szilárd hittel szemben. A katolicizmus ellen való heves küzdelemben, ámbár a tömegek látszólag vele tartottak, és a rombolásban az inkvizíció könyörtelen eszközei alkalmaztattak, ami nagy forradalmunk maradt a vesztes. Az igazi zsarnokok, kiket az emberiség megismert, mindig a holtak árnyai vagy általuk teremtet illúziók voltak.

Az általános hiedelmek gyakori tudományos lehetetlensége sohasem volt akadály a diadaluknak. Sőt ez a diadal csak oly feltétel alatt, úgy látszik lehetségesnek, ha bizonyos titokzatos lehetetlenséget foglalnak magukban. A szocialista dogmák nyilvánvaló gyöngé oldala nem akadály abban, hogy a tömegek lelkén diadalmaskodjék. A valódi alantassága az összes vallásos hiedelmekkel szemben csak ebben áll: az eszményi boldogság, amit ez utóbbiak ígérnek, csak a jövő

életben valósul meg és ezt a megvalósulást senki sem tudja bizonyítani. Mivel pedig a szocialisták szerint való eszményi boldogságnak a földön kell megvalósulnia, a megvalósítás első kísérletei után rögtön ki fog derülni az ígélet hiábavalósága, s az új hit azonnal elveszti minden presztízsét. Hatalma csak addig a napig fog növekedni, ameddig diadala után hozzálát a gyakorlati megvalósításhoz. Ez az oka, hogy az új vallás, ha destruktív szerepe van is kezdetben, mint a többinek, nem fog majd tudni alkotni, mint amazok.

2. §. *A tömegek változó nézetei.*

Az állandó hiedelmek fölött, melyeknek hatalmát az előbb kimutattuk, van az állandóan keletkező és elmúló vélemények, eszmék és gondolatok rétege. Némelyik csak egy napig tart és legjelentékenyebbek is alig élik túl egy nemzedék életét. Már megjegyeztük, hogy a felszínre jövő változások ezeknél a véleményeknél sokkal inkább felszínesek, mint valódiak, és hogy mindig a faji sajátságok lenyomatát viselik magukon. Mikor például a mi országunk politikai intézményeit vizsgáltuk, szemmel láthatóvá tettük, hogy a látszólag legellentétesebb pártoknál: a monarchistáknál, imperialistáknál, szocialistáknál stb., van egy teljesen azonos eszme, és hogy ez az eszmény a mi fajunk lelki alkátával függ össze, mert más fajoknál hasonló nevek alatt, homlokegyenest ellenkező eszményt találunk. Mert nem a nézeteknek adott név, sem a csalóka alkalmazás nem változtatja meg a

dolgok lényegét. A forradalom polgárai, teljesen elmerülve a latin irodalomba, és a római köztársaságra szegezve szemüket, átvették annak törvényeit, fasceseit és tógáit, és igyekeztek utánozni intézményeit és példáit, nem lettek rómaiakká azért, mert egy hatalmas történelmi szuggesztiónak uralma alatt álltak. A filozófus feladata kutatni, hogy a látszólagos változások alatt mi az állandó a régi hiedelmekben és elkülöníteni azt, ami a vélemények mozgó folyamatában az általános hiedelmek és a faji lélek által határozottatik meg.

Filozófiai kritérium nélkül azt hihetnénk, hogy a tömegek politikai és vallásos nézeteiket folytonosan és önkényesen változtatják. Az egész politikai, vallás,mű vészét- és irodalomtörténet látszólag valóban ezt bizonyítja.

Vegyük például a mi történelmünknek egy rövid korszakát, csak 1790-től 1820-ig; mindössze harminc év, egy nemzedék ideje. Itt látjuk, hogy a kezdetben monarchikus tömegek forradalmiakká majd imperialistákká, végül ismét monarchikusokká lettek. Ami pedig a vallást illeti, ugyanazon idő alatt a katolicizmusból átmentek az istentagadásba, majd a deismusba, végül ismét visszatértek a katolicizmus legtúlzottabb formáihoz. És ezek nemcsak a tömegek voltak, hanem époly mértékben vezetőik is. Meglepetéssel látjuk, hogy azok a nagy konventisták, a királyok esküdt ellenségei, kik sem istenekről, sem urakról nem akartaié tudni, legalázatosabb szolgálói lettek Napóleonnak, azután pedig kegyesen vitték a gyertyákat a körmeneteken XVIII. Lajos alatt.

És a tömegnézetekben milyen változások mentek végbe a következő hetven év alatt. Ennek a századnak kezdetén még «perfid Anglia» Napoleon örökösei alatt Franciaország szövetségese lett; Oroszországot, melyet kétszer megszálltunk, amely annyira örült a mi utolsó vereségeinknek, egyszerre csak barátunk tekintették.

Az irodalomban, művészetben, a bölcseletben még gyorsabb a nézetek váltakozása. Egymás után keletkeznek és tűnnek el a romanticizmus, naturalizmus és miszticizmus. A tegnap még dicsőített művészeket és írókat holnap már mélységesen megvetik.

De mit látunk, ha elemezzük mindezeket a látszólag oly mély változásokat? Mindazok, amelyek az általános nézetekkel és faji érzelmekkel ellentétben vannak, csak mulékonyak, s az eltérített folyó csakhamar megtalálja ismét medrét. Azok a nézetek, melyek nem kapcsolódnak valamely alaphithez, vagy faji érzelemhez, s következőleg semmi állandóságuk nem lehet, ki vannak téve minden esetlegességnek, — vagy mondjuk — a környezet legcsekélyebb változásának. Mindig pillanatnyiak, mert a szuggesztiónak és lelki infekciónak köszönik létüket. Keletkeznek és elmúlnak, néha époly gyorsan, mint a szél alakította homokzátony a tenger partján.

A tömegek mulékony nézeteinek száma napjainkban olyan nagy, amilyen még sohasem volt; ennek pedig három különböző oka van:

Az első, hogy a régi meggyőződések hova-tovább elveszítve uralmukat, nem működnek közre többé abban, hogy mint eddig, határozott irányt adjanak nekik. A kiszorult alapnézeteket egy se-

reg különálló nézet helyettesíti, s ezeknek sem múltjuk, sem jövőjük nincs.

A második ok az, hogy, mivel a tömegek hatalmasa növekszik, de mindinkább hiányzik, ami ellensúlyozná, a gondolatok e túlságba menő csapongásának semmi sem áll útjában.

A harmadik ok végre az, hogy az újabban annyira terjedő napisajtó, a legellentétesebb nézeteket tárja szüntelen a tömegek elé. A szuggesztiókat, amit az egyik fölkelt, csakhamar lerontják az ellentétes szuggesztiók. Ennek az eredménye, hogy egyetlen vélemény sem tud szélt ében elterjedni, és hogy csak mulékony léte van. Megszűnik mielőtt annyira el tudna terjedni, hogy általánossá lehetne.

E különböző okok egy új világtörténelmi jelenséget eredményeztek — s ez teljesen jellemző korunkra — értem azt, hogy a kormányok nem tudják a közvéleményt irányítani.

Eddig, és még nem is olyan régen, a kormányok tevékenysége, néhány író és a kevés számú újság voltak a közvélemény igazi szabályozói. Ma már az írók elvesztették minden befolyásukat, s az újságok csak visszahatnak a közvéleményre. Ami az államférfiakat illeti, távol attól, hogy irányítsanak, a közvéleményt igyekeznek követni. Rettegnek a közvéleménytől, amely nem egyszer a terrorig megy és megfosztja őket minden határozott magatartástól.

Mind nagyobb tért nyer az a törekvés, hogy a tömegek véleménye legyen a politika legfőbb szabályozója. Ma már annyira ment, hogy szövetségeket csikar ki, mint ezt újabban az orosz szövetségnél láttuk, mely kizárólag népies moz-

galom eredménye. Nagyon érdekes jelenség látni, hogy napjainkban a pápák, királyok és császárok alávetik magukat az interview szokásának, hogy egy adott kérdésről való véleményüket a tömegek ítéletének előterjesszék. Valamikor lehetett mondani, hogy a politika nem érzelem dolga. Elmondhatjuk-e ma, mikor mind jobban a változékony tömegek ösztönei az irányadók, kik nem ismernek észszerűséget és az érzelem egyedüli irányítójuk?

Ami a napi sajtót illeti, a közvélemény egykori irányítóját, kénytelen volt meghátrálni a tömegek hatalma előtt, épúgy mint a kormányok. Bizonyos, hogy még jelentékeny hatalma van, de csak azért, mert kizárólag a tömegvéleményeknek és folytonos változásaiknak visszhangja. Egyszerű információ-ügynökség lett és lemondott arról, hogy valamely gondolatnak vagy tannak terjesztője legyen. Követi a közszellem minden hullámozását, és erre a verseny szükségletei kötelezik, mert különben elveszti olvasóit. A régi méltóságos és befolyásos orgánusok, mint a *Constitutionnel*, a *Débats*, a *Siècle*, melyeket az előbbi nemzedék olyan kegyesen hallgatott, mint valami órakulumbot, eltűntek vagy információs szervekké lőnek, feleresztve mulatságos krónikával, mindennapi pletykákkal és pénzügyi reklámokkal. Melyik újság elég gazdag ma ahhoz, hogy szerkesztőinek személyes véleményt is megengedjen és mennyi súlya lesz ezeknek a véleményeknek az olvasóknál, akik csak értesíttetni vagy mulattatni akarják magukat és akik minden ajánlás mögött spekulációt sejtene. A kritikának nincs többé hatalma, forgalomba hozni egy

könyvet vagy színdarabot. Árthat nekik, de nem használ. Az újságok teljesen tudatában vannak annak, hogyha hiábavaló minden bírálat és személyes vélemény, szűkebb teret adnak az irodalmi bírálatoknak, és csak a könyv címének és néhány reklámsornak közlésére szorítkoznak, és valószínű, hogy húsz év múlva így lesz a színházi kritikával is.

A közvélemény kikémlelése lett manapság a sajtó és a kormányok tulajdonképeni foglalkozása. Szüntelen azt tudakolják, hogy milyen hatást keltett valamely esemény, törvényjavaslat, beszéd; a dolog nem könnyű, mert semmi sem ingadozóbb és változékonyabb, mint a tömegek véleménye és semmi sem gyakoribb, mint azt látni, hogy átokkal sújtják azt, amit még tegnap dicsőítettek.

A közvélemény irányításának ez a teljes hiánya és ugyanakkor az általános hiedelmek megbomlása végre minden meggyőződés teljes szétmállását eredményezte és a tömegek növekvő közönyösségét mindennel szemben, ami nem érinti épen az ő közvetlen érdekeiket. A tanok, mint aminők a szocializmus, meggyőződéses védelmezőkre csak a teljesen tanulatlan osztályokban találunk: mint például a bányászok és gyári munkások. A kispolgár, a kézműves, kik már valamennyire tanultak, teljesen szkeptikusok, vagy ingadozók.

A harminc év óta tartó fejlődés meglepő. Az előbbi korszakban, még nem is régen, a véleményeknek volt bizonyos általános iránya; bizonyos alapvető hiedelmeknek elfogadásából eredtek. Már azáltal, hogy valaki monarchista volt, vol-

tak neki a történelemben épúgy, mint a tudományban szükségképen biztos és jól megkülönböztetett gondolatai és a miatt, hogy republikánus volt, nézetei ellenkezők voltak. A monarchists biztosan tudta, hogy az ember nem származik a majomtól, és a republikánus nem kevésbé jól tudta, hogy abból származik. A monarchistának borzalommal kellett beszélni a forradalomról, a republikánusnak tisztelettel. Voltak nevek, mint például Robespierre és Marat neve, melyeket gyanakvó arccal kellett kiejteni, és voltak nevek, más mint Caesar, Augustus, Napoleon, melyeket csak gyalázva lehetett kimondani. Egész a mi Sorbonne-unkig a történetnek ez a gyerekes felfogása volt általános.*

Napjainkban a vitatkozás és boncolgatás miatt minden vélemény elvesztette tekintélyét; élük csakhamar elkopik és csak azokból maradt kevés, melyek szenvedélyt kelthetnek bennünk. A mai embert mindjobban megszállja a közönyösség.

A nézeteknek ez általános kimerülésén ne na-

* Ami céhbéli tanáraink könyveinek egyes lapjai nagyon érdekesek ebből a szempontból és bizonyítják, hogy a kritikus észt mily kevésbé fejlesztette ki ami egyetemi nevelésünk. Példaképen idézem a Sorbonne egy volt történet-tanárának, aki közoktatásügyi miniszter is volt, a «Francia forradalom» című könyvéből a következő sorokat: «A Bastille bevétele rendkívül fontos esemény nemcsak Franciaország történetében, hanem az egész Európa történetében is; ez vezetett be az új korszakba a világtörténelemben. Ami Robespierret illeti, meglepődve tanuljuk meg, hogy az ő diktatúrája főleg a vélemény, rábeszélés és erkölcsi tekintély diktatúrája volt; a pontifikátus egy módja volt egy erényes (!) ember kezében.» (91. és 220. L)

gyón siránkozzunk. Nem lehet kétségbe vonni, hogy ez a dekadencia jele valamely nép életében. De bizonyos, hogy a látnokoknak, apostoloknak, a vezetőknek, szóval a meggyőződötteknek egészen más erejük van, mint a tagadóknak, a kritikusoknak és közömbösöknek; de ne felejtjük el, hogyha a tömegek mai hatalma folytán csak egyetlen vélemény is elég presztízssre tud szert tenni, hogy érvényesüljön, ennek olyan zsarnoki hatalma lesz majd, hogy csakhamar minden meghajol előtte és a szabad véleménynyilvánítás korának jó hosszú időre vége lesz.

A tömegek néha a békés urakat képviselik, mint amilyenek időnként Tiberius és Heliogabal voltak; de dühös kedélyállapotban is vannak. Ha valamely civilizáció kezük ügyébe kerül, csak véletlennek lehet tulajdonítani, ha sokáig fennmarad. Ha még valami föltarthatná egy kevésbé a süllyedés óráját, ez nem lehetne más, csak a nézetek legszélsőbb változékonysága, s a tömegek növekvő közönyössége minden általános vélemény iránt.

HARMADIK KÖNYV.

**A TÖMEGEK OSZTÁLYOZÁSA ÉS
A KÜLÖNBÖZŐ TÖMEG KATE-
GÓRIÁK LEÍRÁSA**

ELSŐ FEJEZET.

A tömegek osztályozása.

A lömegek általános felosztása. — Osztályozásuk. — 1. *A heterogén tömegek.* — Differenciálódásuk módja. — A faj befolyása. — A tömeglélek annál gyöngébb, minél erősebb a fíji lélek. — A faji lélek a civilizáció állapotát, a tömeglélek a barbárság állapotát reperzentálja. — 2. §. *A homogén tömegek.* — A homogén tömegek felosztása. — Szekták, kasztok, osztályok.

Ebben a munkában előadtuk a pszichológiai tömegek általános alapjellemvónásait. Hátra van, hogy kimutassuk azokat a járulékos különös jellemvónásokat, melyeket a sokaság különböző kategóriái vesznek magukra akkor, amidőn megfelelő izgalom hatása alatt tömeggé egyesülnek. Most néhány szóval a tömegek osztályozását adjuk elő.

Kiinduló pontunk lesz az egyszerű sokaság. A legközönségesebb formája akkor van adva, amikor különböző fajokhoz tartozó egyénekből van összetéve. Nincs köztük más közös kapocs, mint egy főnöknek félig-meddig elismert aka-

rata. Az ilyen sokaságnak a legkülönbözőbb fajokhoz tartozó barbárok adják típusát, kik évszázadokon keresztül támadták a római birodalmat.

E különböző fajokhoz tartozó sokaságoknál magasabb fokon állnak azok, melyek bizonyos tényezők befolyása alatt bizonyos közös jellemvonásokat értek el és végre fajjá alakultak. Ezek alkalom adtán a tömegek speciális jellemvonásait tüntetik fel, de ezeket a jellemvonásokat még elfedik valamennyire a faji sajátságok.

A tömegeknek ez a két kategóriája e munkában fejtegetett tényezők befolyása alatt organizált vagy lélektani tömeggé alakulhat. Ezeket az organizált tömegeket következőképen osztjuk föl:

A) *Heterogén tömegek.*

1. *Anonim tömegek* (például az utcai csődületek).
2. *Nem anonim tömegek* (esküdtszékek, parlamenti gyűlések stb.).

B) *Homogén tömegek.*

1. *Szezták* (politikai szezták, vallásos szezták stb.).
2. *Kasztok* (katonák, papok és munkáskasztok stb.).
3. *Osztályok* (nyárspolgárosztály, parasztosztály stb.).

Előadjuk néhány szóval ezeknek a különböző tömegkategóriáknak megkülönböztető jellemvonásait.

1. §. *A heterogén tömegek.*

Az ide tartozó sokaságok azok, melyeknek jellemvonásait e kötetben már tanulmányoztuk. Képződhetnek bármiféle egyénekből, tekintet nélkül foglalkozásukra és értelmi állapotukra.

Most már tudjuk, hogy az emberek azáltal, hogy működő tömeggé egyesültek, az ő kollektív pszichológiájuk lényegében eltér egyéni lélektanuktól és értelmiségük nem vonja ki őket e differenciálódás alól. Láttuk, hogy a sokaságnál az értelemnek nincs jelentősége. Csak a tudattalan érzelmek működnek.

Egyik alapvető tényező, a faj, a különböző heterogén tömegeket élesen elkülöníti.

Már több ízben visszatértünk a faj szerepére, kimutatván, hogy egyike az emberi cselekvést befolyásoló leghatalmasabb tényezőknek. Hatása a tömegsajátságok közt is mutatkozik. Egy különböző egyénekből álló tömeg, de ha ezek mindnyájan angolok vagy kínaiak, nagyban különbözik egy másik, szintén különféle, de más-más fajhoz tartozó egyénekből álló tömegtől, például ha azok oroszok, franciák vagy spanyolok.

A nagy eltérések, melyeket az öröklött lelki alkat teremt az emberek érzés- és gondolkodásmódjában, rögtön napfényre jönnek, ha bizonyos, ámbár ritka körülmények egy tömeggé egyesítenek, körülbelül egyenlő arányban, különböző nemzetiségű egyéneket, még ha látszólag azonos érdekek hozták is össze őket. A szocialisták kísérletei, hogy minden ország munkáságának képviselői egy nagy kongresszuson egye-

süljenek, mindig a leghevesebb viszályokkal végződtek. Valamely román tömeg, bármilyen forradalminak vagy maradinak gondoljuk is, követéseinek teljesítése végett állami közbenjáráshoz fog fordulni. Mindig centralizáló és többé-kevésbé monarchikus. Az angol vagy amerikai tömeg pedig, ellenkezőleg, nem tud az államról és a magánkezdeményezésre apellál. A francia tömeg mindennél többet ad az egyenlőségre, az angol tömeg pedig a szabadságra. Kiváltképen a faji különbség okozta, hogy a szocializmusnak és demokráciának annyi alakulata van, mint amennyi nemzet van.

A faji lélek teljesen uralkodik a tömeg lelkén. Ez az a hatalmas szubsztrátum, mely ingadozásait határok közé szorítja. Fontos törvénynek kell tekintenünk, hogy *a tömegek alantasabb jellemvonásai annál kevésbé élesednek ki, minél erősebb a faji lélek*. A tömegek szerepe és uralma barbárság vagy visszatérés a barbárságba. Csak egy bizonyos szilárdan organizált szellem elérése által történhetik, hogy a faj mindinkább kijut a tömegek öntudatlan hatalmából s kivergődik a barbárság állapotából.

A faj határain kívül egyetlen helyes osztályozása a tömegeknek elkülöníteni őket anonim tömegekre, mint például az utcai csődületek és nem anonim tömegekre, például a határozatokat hozó gyűlések, esküdtszékek stb. A felelősség érzete elenyészik az elsőnél és kifejlődik a másodiknál, s ez szabja meg tetteiknek gyakran nagyon különböző irányát.

2. §. *A homogén tömegek.*

Homogén tömegek alá foglaljuk: 1. *a szektákat*; 2. *a kasztokat*; 3. *az osztályokat*.

A szekta az első foka a homogén tömegek organizálódásának. Ide olyan egyének tartoznak, kiket a nevelés, foglalkozás és környezet erősen elkülönít egymástól és egyetlen összekötőkapocs köztük valamely hiedelem. Ilyenek például a vallásos és politikai szekták.

A kaszt a legmagasabb foka a szerveződésnek, amire csak tömeg képes. Míg a szekta a legkülönbözőbb nevelésű, foglalkozású és környezetből való egyéneket foglal magában, és a hiedelmek közössége tartja őket össze, a kaszt olyan egyénekből áll, kiknek ugyanaz a foglalkozásuk, következ.őleg a nevelésük és környezetük is többé-kevésbé hasonló. Ilyen például a katonai és papi kaszt.

Az osztályok különböző származású egyének egyesüléséből alakulnak, nem a hit közössége révén, mint a szekták tagjai, sem a hivatásos foglalkozás közössége által, mint ezt a kasztok tagjainál láttuk, hanem bizonyos érdek, életmód és hasonló nevelés tartja őket össze. Ilyenek például a nyárspolgárosztály, földművesosztály stb.

Mivel ebben a munkámban csak a heterogén tömegekkel foglalkozom, és a homogén tömegekről (szekták, kasztok, osztályok) szóló tanulmányt megtartom egy másik munka számára, ezért ez utóbbiak jellemvonásainál itt tovább nem időzöm, s most csak a heterogén tömegek néhány típusként kiszemelt osztályával foglalkozom.

MÁSODIK FEJEZET.

Az úgynevezett tömegbűntények.

Az úgynevezett tömegbűntények. — A tömeg törvény szerint és nem lélektanilag bűnös. — A tömegek tetteinek teljes tudattalansága. — ^Különböző példák. — A septembri-seur-ök lélektana. — Gondolkodásmódjuk, érzékenységük, erkölcsiségük.

A tömegeket némely esetben nem könnyű bűnösöknek nyilvánítani, mert bizonyos ideig tartó izgalom után szuggesztióktól vezetett tudattalan gépekké lesznek. Csak azért tartom meg ezt a helytelen kitélt, mert újabb pszichológiai munkák általánossá tették. A tömegeknek bizonyos tettei kétségkívül bűntények, ha magukban veszszük, de csak olyan értelemben, mint annak a tigrisnek tette, amely felfal egy hindut, de előbb szétmarcangoltatta kölykeivel, hogy őket mulatassa.

A tömegbűntényeknél általában hatalmas szuggesztió szolgál indító okul, és a résztvevő egyéneket annyira áthatotta, hogy mintegy kötelességnek tettek eleget; ez tehát nem közönséges bűntény esete.

Ezt bizonyítja a tömegek által véghezvitt bűntények története.

Tipikus példaképen idézhetjük Launaynak, a Bastille parancsnokának meggyilkoltatását. Mikor az erődöt bevették, a parancsnokot minden oldalról ütni kezdte a körülötte levő rendkívül fölizgatott tömeg. Indítványozták, hogy akasszák föl, vágják le a fejét, vagy ló farkához kössék. Kiszabadítva magát, vigyázatlanságból a körülállók egyikét megrágta. Erre azzal a rögtön elfogadott indítvánnyal állt elő valaki, hogy az vágja el a parancsnok nyakát, aki a rúgást kapta.

«Ez állásnélküli szakács volt, egyik bámész-kodó, ki azért ment a Bastillehoz, hogy lássa, mi történik, s azt gondolta — mivel ez a nézet általános volt — hogy ez hazafias cselekedet, sőt hitte, hogy legalább is érdemrendre lesz méltó, ha ilyen szörnyűséget elkövet. Egy neki adott karddal rávágott a meztelen nyakra. De az életlen kard nem fogott, kivesz hát a zsebéből egy fekete nyelű kést (és mert szakácsminőségben tudott húst vágni) és szerencsésen elvégezte az operációt.»

Itt világosan látjuk az előzményekben előadott folyamatot. Engedelmisség egy szuggesztiónak, mely annál erősebb, minél kollektivebb; a gyilkos meg van győződve, hogy tette nagyon dicséretreméltó, s a meggyőződés természetesebb abban a mértékben, amint polgártársai helyeslésével találkozik. Az ilyen tettet bűnösnek lehet minősíteni törvényileg, de nem lélektanilag.

Az úgynevezett bűnöző tömegek általános jellemvonásai pontosan azok, melyeket az összes tömegeknél megállapítottunk: szuggerálhatóság, hiszékenység, változékonyság, a jó vagy rossz

érzelmekek túlzottsága, a moralitás bizonyos formáinak nyilvánulása stb.

Ezeket a jellemvonásokat megtaláljuk azon tömegek egyikénél, akik történetünkben a legszomorúbb emléket hagytak maguk után; t. i. a septembriseur-öknél. Ezek különben számos hasonlóságot mutatnak a Szent Bertalan-éj végrehajtóival. A részleteket Taine előadásából veszem, aki egykorú emlékiratokból merített.

Hogy ki adta a parancsot vagy szuggesziót a börtönök kiürítésére és a foglyok lemészárlására, nem lehet biztosan tudni. Akár Danton volt, mint gyanítható, akár más, nem fontos. A bennünket érdeklő tény a hatalmas szuggesztió, mely a gyilkolással megbízott tömeget elfogta.

A gyilkosok tömege körülbelül háromszáz emberből állt és a heterogén tömeg teljes típusát alkotta. Eltekintve a csekély számú hivatásos csavargótól, szatócsokból és mindenfajta kézművesekből állott, úgymint: csizmadiákból, lakatosokból, parókakészítőkből, kőművesekből, alkalmazottakból, szolgálattelvő emberekből stb. A rájuk ható szuggesztió befolyása alatt teljesen meg voltak győződve, mint a föntebb említett szakács, hogy hazafias kötelességet teljesítenek. Kettős funkciót végeztek, tudniillik a bíró és hóhér funkcióját, de egyáltalában nem tartották magukat bűnösöknek.

Áthatva kötelességük fontosságától, hamarjában valami ítélőszék félét csinálnak s azonnal előtűnik a tömegek együgyű észjárása és nem kevésbé együgyű méltányossága. A vádlottak jelentékeny számát tekintve, rögtön elhatároz-

ták, hogy a nemeseket, papokat, tiszteket, a király szolgálait, szóval mindazokat az egyéneket, akiknek társadalmi állása bűnjel a jó hazafi szemében, halomra gyilkolják, anélkül, hogy szükség volna tulaj donképeni határozatra. A többieket külső és tekintély szerint ítélték el. Miután a tömeg csekélyfokú lelkiismeretének ily módon eleget tettek, hozzáfoghattak törvényesen a gyilkoláshoz, szabad folyást engedve vad ösztöneiknek — melynek eredetét már kimutattam — és melyet az együttesség mindig magas fokra emel. Ez nem akadályozza meg őket abban, hogy ugyanakkor ellenkező érzelmeket is ne nyilvánítsanak, mint pl. az érzékenység, s ez gyakran époly szélsőséges, mint a vadság, ami szintén szabály a tömegeknél.

«Meg van bennük a párisi munkás erős rokonszenve és hirtelen érzékenysége. Amint az apátságban megtudta egyik szövetséges, hogy a foglyoknak huszonhat órán át nem adtak vizet, meg akarta ölni a hanyag fogházőrt és azt meg is tette volna, ha a foglyok nem könyörögtek volna. Mikor az egyik foglyot (a rögtönzött ítélőszéktől) szabadon bocsátották, az örök és hóhérok mindnyájan megölelték és viharosan üdvözölték, azután visszatértek a többieket halomra gyilkolni. Az öldöklés közben nem hiányzott bizonyos szeretetreméltó vidámság. Táncoltak és énekeltek a holttestek körül, padokkal kínálva «a hölgyeket», kik boldogok voltak, hogy láthatják az arisztokraták legyilkolását. Bizonyítékát adták még egy különös előzékenységnek. Az apátságban egyik gyilkos panaszt emelt, hogy a távol ülő nők rosszul látnak és hogy a jelenlevők közül csak

néhányuknak jut az az élvezet, hogy az arisztokratákat vághassa; helyeselve az észrevételt, elhatározták, hogy a gyilkosok két sorfala között kell átmenni az áldozatoknak és csak kardlappal volt szabad ütni őket, hogy nyújtsák a büntetést. Az erődben teljesen levetkőztetve az áldozatokat, vagy félóráig aprították őket, végre mikor mindenki látta, fölkoncolták őket.

A gyilkosok különben nagyon szőrszálhasogatók voltak és bizonyoságot tettek erkölcsiségükről, melyre már rámutattunk a tömegeknél. Az áldozatok pénzét és ékszereit visszautasították és lerakták a bizottság asztalára.

A körületekintő észnek kezdetleges és a tömeglélekre jellemző formáit minden tettükben megtaláljuk. Miután a nemzetnek 1200 vagy 1500 ellenségét ily módon eltették láb alól, megjegyezte valaki, — s hatott a szuggesztió, — hogy a többi foglyokat, kik vén koldusok, csavargók és fiatal gonosztevők voltak, és voltaképen csak haszontalan kenyérfogyasztók, jó volna szélnek eresztetni. Különben a nép ellenségei közül is kell köztük lenni, ilyen például egy bizonyos Delarue nevű asszony, egy méregkeverő özvegye. «Az már bizonyosan megdühödött a börtönben és ha tehetné, fölgyújtaná Párisi; kellett már mondania; mondta is. Végezni kell vele.» A bizonyítás kézzelfoghatónak látszott és valamennyit együtt levágták, köztük vagy ötven tizenkét, tizenhét éves gyermeket, kik még csak lehettek volna a nemzetnek ellenségei, tehát kézzel fogható érdek lett volna szabadon bocsátani őket.

Egy heti munka után a gyilkosok befejezték munkájukat és nyugalomra gondolhattak. Szentül

meg voltak győződve, hogy érdemeket szereztek a hazának s a többségtől jutalmat követeltek; a túlbuzgók annyira mentek, hogy érdemrendre vágyakoztak.

Az 1871-iki Commun története a megelőzőkhöz hasonló tényeket foglal magában. A tömegek növekvő hatalma és a hatalmaknak előtte való folytonos kapitulációja bizonyára még sok mást is hoz számunkra.

HARMADIK FEJEZET.

A törvényszéki esküdtek.

A törvényszéki esküdtek. — Az esküdtszékek általános jellemvonásai. — A statisztika azt mutatja, hogy határozataik függetlenek összetételüktől. — Hogyan befolyásolhatók az esküdtek. — A gondolkodás csekély jelentősége. — A híres ügyvédek rábeszélési módszere. — A bűnök természete, melyek iránt az esküdtszékek engedékenyek vagy szigorúak. — Az esküdtszékek intézményének haszna; végzetes veszedelem volna, ha helyüket hivatalnokokkal töltenék be.

Ezúttal, mivel nem tanulmányozhatjuk az esküdtszékek összes kategóriáit, csak a legfontosabbat: a törvényszéki esküdtszékeket vizsgáljuk. Ezek az esküdtek kitűnő példáját nyújtják a heterogén nem anonim tömegeknek. Megtaláljuk itt is a szuggerálhatóságot, a tudattalan érzelmek túlnyomóságát, a gondolkodásra való csekély készséget s a vezetők befolyását, stb. Ennek tanulmányozása közben alkalmunk lesz rámutatni a tévedéseknek azokra az érdekes formáira, amit a kollektív pszichológiához nem értők szoktak elkövetni.

Az esküdtek mindenek előtt a legjobb bizonyítékát nyújtják annak, hogy mily csekély jelentősége van a döntések szempontjából a tömeget alkotó különböző egyének értelmi színvonalának

Láttuk, hogy mikor egy határozatot hozó testület fõlszólítanak, hogy mondjon véleményt egy éppenséggel nem szakszerû kérdésben, az értelemnek semmi szerepe sincs; és ha a testület tudósokból vagy mûvészekbõl áll, az egyesülésük pusztá ténye miatt az általános kérdésekrõl szóló véleményük nem fog észrevehetõen eltérni a kõmûvesekbõl és szatócsokból álló testület véleményétõl. Némely körben a hatóság gondosan megválogatta azokat az egyéneket, akiket esküdtszéki tagnak meghívott, és a legmûveltebb osztályokból válogatták össze õket, mint a tanárok, hivatalnokok, írók stb. Ma legtöbbször kiskereskedõkbõl, kézmûvesekbõl, alkalmazottakból áll. És a statisztika a szakírók nagy csodálkozására azt mutatja, hogy bármilyen volt is az esküdtszék összetétele, a határozat azonos volt. Maguk a hatóságok bármennyire ellenségei is az esküdtszéknek, ennek a megállapításnak exaktségát kénytelenek voltak elismerni. Íme, hogyan nyilatkozik errõl a tárgyról Berard des Glajeux, az esküdtszék volt elnöke emlékirataiban:

«Az esküdtek kiválasztása ma voltakép a városi tanácsosok kezében van, akik elfogadják vagy visszautasítják õket tetszésük szerint, a politikai álláspontot követve és azt, hogy az õ pártjukhoz tartozó választók-e... A kiválasztottak nagy része kereskedõkbõl áll, akik kisebb-jelentőségûek, sem hogy egykor megválasztottak volna õket és hatósági alkalmazottakból... És mivel a vélemények az õ bírói szerepükben mindenféle foglalkozási ággal összekeverednek, s

mivel a neofiták égnék a buzgóságtól, és a legjobb akaratú emberek a legfonákabb helyzetekkel találkoznak, az esküdszékek szelleme nem változott: *verdiktjeik ugyanazok maradtak.*»

Az idézetből csak a következtetést hagyjuk meg, ami igaz, nem a túlságosan is gyöngé magyarázatot. Ezen a hibán nem kell nagyon csodálkoznunk, mert a tömegek lélektanával és következőleg az esküdszékek lélektanával, amint látszik, leggyakrabban az ügyvédek és hatóságok sincsenek tisztában. Ennek bizonyítékát találok az idézett író által előadott azon tényben, hogy Lachaud, a legkiválóbb esküdszéki ügyvédek egyike, rendszeresen élt a jogával, hogy a legképzettebb egyéneket az esküdszékből eltávolítsa. Nos hát a tapasztalat — egyedül a tapasztalat — határozottan megmutatta, hogy ezek a visszautasítások mennyire hiábavalók. Az is bizonyítja, hogy ma az igazságügyi minisztérium és az ügyvédek — legalább is Párisban — erről teljesen lemondtak; és amint des Glajeux megjegyezte, a verdiktek nem változtak, «se nem jobbak, se nem rosszabbak.»

Mint minden tömeg, az esküdtek rendkívül befolyásolhatók érzelmekkel és alig befolyásolhatók következtetésekkel. «Nem tudnak ellenállni — írja egy ügyvéd — a szoptató asszony vagy egy csapat árva láttára.» «Elég, ha egy asszony tetszetős — írja des Glajeux — hogy megnyerje az esküdszék rokonszenvét.»

Könyörtelenek az olyan vétkek iránt, melyeknek ők maguk is ki lehetnek téve — és ami a

társadalomra legveszedelmesebb — az esküdt-székek ellenkezőleg nagyon engedékenyek a szenvedélyből elkövetett bűnök iránt. Ritkán szigorúak a rossz útra tért gyermekgyilkos lányok iránt, és még kevésbé az elcsábított lány iránt, aki vitriollal egy kicsit nyakon önti csábítóját, jól érezvén ösztönszerűleg, hogy ezek a vétkek kevésbé veszedelmesek a társadalomra és hogy az olyan országban, ahol a törvény nem védi az elcsábított leányokat, a bosszúálló vétke inkább hasznos, mint káros, mert elijeszti a kezdeményezéstől az ezutáni csábítókat.*

Az esküdteket épúgy, mint a többi tömegeket túlságosan elvakítja a presztízs és nagyon helyesen jegyzi meg des Glajeux esküdtszéki elnök, hogy szervezetük nagyon demokratikus, de hajlamaik nagyon arisztokratikusak: «A név, születés, nagy vagyon, tekintély, valamely híres ügy-

* Mellesleg jegyezzük meg, hogy az esküdtszéknek ösztönszerűleg helyes megkülönböztetése a társadalomra veszélyes és nem veszélyes bűntények között, épenséggel nem igazságtalan. A büntető törvények világos célja nem a bosszúállás, hanem a társadalom oltalmazása a veszedelmes bűntények ellen. Törvénykönyveink és főleg bíránk telítve vannak még az elavult kezdetleges jog bosszuló szellemével és a «megtorlás» (vindicta, vengeance) kitétel még mindennapi használatban van. A bíróságnak ezt a célját az is bizonyítja, hogy sokan közülük vonakodva alkalmazzák a Bérenger-féle kitűnő törvényt, mely az elítéltnak elengedi a büntetést addig, míg vissza nem esik. Minden bírónak kell tudnia — a statisztika is bizonyítja —, hogy az első büntetés kivétel nélkül visszaesést szül. Ha a bírák szabadon eresztenek egy bűnöst, úgy vélik, hogy a társadalmért nem álltak bosszút. Hogy ez bosszúatlanul ne maradjon, inkább egy veszedelmes visszatérő bűnöst teremtenek.

véd jelenléte, minden megkülönböztető és külső fényt adó dolog, mind jelentékeny támasztékok a vádlottak kezében.»

Érzelmekre hatni az esküdteknek és nagyon kevés fejtörést engedni nekik, mint az összes tömegeknek vagy a következtetés kezdetleges formáit alkalmazni, ez legyen az első gondja minden jó ügyvédnek. Egy angol ügyvéd, ki híres volt az esküdtszéknél aratott sikereiről, bebizonyította a hatásnak ezt a módját.

«A védőbeszéd elmondása közben alaposan megfigyelte az esküdteket. Ez a kedvező pillanat. Az ügyvéd szimatoló ügyessége és gyakorlata segítségével leolvassa az arcokról minden frázisnak, minden szónak hatását, s ebből meríti következtetéseit. Erre azért kell súlyt helyezni, hogy megismerje az ügy számára már előre megnyert tagokat. A védő biztosítja őket egy kézmozdulattal, azután azokhoz a tagokhoz fordul, kik láthatólag rossz hangulatban vannak, és iparkodik tőlük megtudni, hogy miért vannak a vádlott ellen. Ez a munkának kényesebb része, mert az igazságérzeten kívül számtalan okot lehet felhozni, hogy, egy embert elítélhessenek.»

Ez a néhány sor nagyon jól összegezi a szónoki művészet célját és bizonyítja egyúttal azt is, hogy az elkészített beszéd mennyire haszontalan, mert tudnia kell minden pillanatban módosítani a kifejezéseket az elért hatás szerint.

A szónoknak nem szükséges a testület összes tagjaihoz fordulni, hanem csak a hangadókhöz, akik majd az együttes véleményt befolyásolják. Mint

minden tömegben, itt is van néhány ember, aki vezeti a többit. «Tapasztaltam — mondja a fentebb idézett ügyvéd — hogy elég, ha a verdikt kimondásának percében egy vagy két erélyes ember a többit magával ragadja.» Csak ezt a két vagy három embert kell ügyes szuggesztióval meggyőzni. Mindig és mindenek előtt tetszeni kell nekik. A tömegben levő ember, ha tetszését megnyertük, már meg van győzve és úgy van hangolva, hogy minden előadott okot kitűnőnek találjon. Egy érdekes munkában találtam Lachaud-ról a következő anekdotát:

«Mint tudjuk, Lachaud, az esküdtekhez intézett beszéde közben nem vette le a szemét két vagy három esküdtről, kikről tudta vagy érezte, hogy befolyásosak, de rátartók. Általában sikerült neki a csökönyöseket megnyerni. Hanem egyszer vidéken olyanra akadt, akit háromnegyed óráig tartó érveléssel még nem sikerült lekenyerezni: ez pedig az első volt a második padban, a hetedik esküdt. Ez még kételkedett. Hirtelen épen egy szenvedélyes passzus közben Lachaud megállt és odafordult az esküdtszék elnökéhez és így szólt: «Nem lehetne leereszteni az ablakfüggönyt; a hetedik esküdt urat bántja a napfény.» A hetedik esküdt elpirult, mosolygott és megköszönte. Ezzel megnyerte a védelemnek.

Újabb időben számos író, köztük több kiváló is, hevesen küzdött az esküdtszék intézménye ellen, pedig ez az egyetlen mentsvárunk egy fél-

lőségtelen kasztnak valóban gyakori tévedései ellen.*

Egyik rész azt kívánja, hogy a legműveltebb osztályokból válasszák az esküdteket; de már bebizonyítottuk, hogy a határozat ebben az esetben is ép olyan lesz, mint a mostaniak. Mások az esküdszék tévedései alapján azt kívánják, hogy el kell törölni és bírákkal helyettesíteni. De hogy feledkezhetnek meg arról, hogy az esküdtek szemére hányt ítéleteket mindig a bírók követik el, mert amikor a vádlott az esküdszék elé kerül, már több hatóság megállapította bűnösségét: a vizsgálóbíró, az államügyész, a vádtanács. Nem veszik észre, hogy ha a vádlottat a hatóságok végleg elítélték volna az esküdszék helyében, ártatlansága bebizonyítására minden kilátást elvesztene. Az esküdtek tévedései elő-

* A bírói intézmény valóban az egyetlen hatóság, melynek tettei semmiféle ellenőrzésnek nincsenek alávetve. A demokratikus Franciaországnak összes forradalmi dacára sincs habeas corpus törvénye, amire Anglia oly büszke. Számúztuk az összes zsarnokokat, de minden városban szerveztünk hatóságot, mely kénye-kedve szerint bánik a polgárok becsületével és szabadságával. Egy kis vizsgálóbírónak, aki alig hagyta el a jogi iskolát, oly nagy hatalma van, hogy tetszése szerint fogságba vetheti pusztán gyanú alapján a legtisztelietreméltóbb polgárokat és ezért senkinek sem felelős. Vizsgálati fogságban tarthatja őket hat hónapig, sőt egy esztendeig és elbocsátja őket anélkül, hogy szüksége volna mentségre vagy igazolásra. Az elővezetés! parancs teljesen egyenlő értékű a «lettre de Cachet»-val, azzal a különbséggel, hogy az utóbbi, amit igazságosan vetettek szemére a régi monarchiának, csak nagy személyiségeknek állott rendelkezésére, addig most az egész polgári osztály kezében van, mely távol van attól, hogy legfőlvilágosodottabb és legfüggetlenebb legyen.

szőr a bírák tévedései voltak. Az ilyesmit egyedül az utóbbiak rovására kell írunk, mikor olyan borzasztó bírói ítéletet látunk, mint amilyen X. doktor elítélése volt, aki ellen egy rendkívül korlátozott vizsgálóbíró eljárást indított egy félhülye lánynak feljelentésére, ki az orvost azzal vádolta, hogy rajta 30 frankért magzatelhajtási műtétet hajtott végre és a bagno-ba küldték volna, ha a felháborodott közvélemény az államfőnél kegyelmet nem eszközöl ki számára. Az elítélteit iránt összes polgártársai részéről nyilvánuló tisztelet hozta napfényre a goromba tévedést. Ezt maguk a bírók is elismerték, de a kaszt-szellemből kifolyólag mindent elkövettek, hogy a kegyelem aláírását megakadályozzák. Az összes hasonló esetekben az esküdtszék elhalmozva technikai részletekkel, amihez nem ért, természetesen-a bíróságra hallgat, amely azt mondja, hogy ő az egész ügyben az összes apró részletekbe beható hatóságok után indult. Kik hát a tévedésnek valódi okozói? A bírók, vagy az esküdtek? Mi buzgón védjük az esküdteket. Ez talán az egyetlen tömegkategória, melyet valamely egyéniség nem helyettesíthet. Ez az egyetlen mérséklője a törvény szigorúságának, mely egyenlő lévén mindenkivel szemben, elvi alapon vaknak kell lennie és nem szabad ismernie eltérő eseteket. A bíró nem tud kegyelemről, csak a törvény szövegét ismeri és hivatalos szigorúsággal egyformán bünteti a rablógyilkost és a szegény leányt, kit csábítója faképnél hagyott és a nyomor gyermekgyilkosságra vitt; addig az esküdtek ösztönszerűleg nagyon jól érzik, hogy az elcsábított leány sokkal kevésbé bűnös, mint

a csábító, aki kikerülte a törvény kezét és méltó minden elnézésre.

Én, nagyon jól ismerve a kasztoknak és egyéb tömegeknek lélektanát, egyetlen esetről sem tudok, ha hamis bűnvád alatt volnék, ahol nem az esküdtekre bíznam inkább az ügyemet, mint a bírókra. Az előbbieknél nagyon sok reményem volna a fölmentésre, míg emitt nagyon kevés. Féljünk a tömegek hatalmától, de még jobban féljünk a kasztokétól. Az előbbiek meggyőzhetők, de az utóbbiak megingathatatlanok.

NEGYEDIK FEJEZET.

A választó tömegek.

A választó tömegek általános jellemvonásai. — Hogyan történik a rábeszélés. — A tulajdonságok, melyeknek meg kell lenni a jelöltben. — A presztízs szüksége. — Hogyan van, hogy a parasztok és munkások ritkán választják meg a közülük való jelölteket. — A szavak és formák befolyása a választókra. — A választási küzdelmek általános képe. — Hogyan alakul ki a választó véleménye. — A bizottságok hatalma. — A bizottságok a zsarnokságot a legszélsőbb formákban képviselik. — A francia forradalom bizottságai. — Az általános választójog gyöngé lélektani értéke dacára sem pótolható. — Hogyan van, hogy a szavazatok azonosak maradnak, ha a választójogot egy bizonyos polgári osztályra korlátozzák is. — Mit eredményezett az általános választójog az összes országokban.

A választó tömegek, vagyis a választásoknál bizonyos funkcióra jogosított sokaságok, a heterogén tömegek közé tartoznak; de mikor csak egy bizonyos tekintetben fejtenek ki működést, tudniillik választanak több jelölt közül, az előbb leírt jellemvonások közül csak egynéhányat figyelhetünk meg náluk. A tömegek feltűnőbben nyilvánuló sajátságai: a gyöngé készség a gondolkodásra, a bíráló ész hiánya, az izgékonyság, hiszékenység és egyoldalúság. Határozataikban megtaláljuk a vezetők befolyását, az előzményekben

előszámlált tényezőknek: az állításnak, ismétlésnek és lelki infekcióknak szerepét.

Lássuk, hogyan nyerhetők meg. A legsikeresebben alkalmazható eljárás világít a legjobban pszichológiájuk ra.

Az első feltétel, hogy a jelöltnek presztízse legyen. A személyes presztízst csak a vagyon presztízse pótolhatja. A tehetség pláne a lángész, nem segítik elő a sikert.

A jelölnél fődolog, hogy presztízse legyen, vagyis bizonyítás nélkül tudjon tekintélyt parancsolni. Hogy a választók, kiknek nagy része munkásokból vagy parasztokból kerül ki, oly ritkán választanak maguk közül képviselőt, annak az az oka, hogy az ő társadalmi állapotukban levő egyéneknek nincs náluk presztízse. Ha véletlenül maguk közül választanak, a leggyakrabban mellékes okokból történik, például, hogy ellene dolgozzanak valami nagy potentátnak, valamely gyártulajdonosnak, akitől a választó folyton függő viszonyban van, s most az az illúzió szállta meg, hogy egyszerre úrrá lett.

De a presztízis birtoka még nem elég a jelöltnek a sikerhez. A választó sokat ad arra, hogyha hízelegnek becsvágyának és hiúságának; ne rettenjen vissza a farkcsóválástól és ne legyen fukar a legfantasztikusabb ígéretekben. Ha munkás, ne tudjon mértéket tartani a munkaadók szidásában és bántalmazásában. Ami pedig az ellenjelöltet illeti, meg kell semmisíteni és az állítás, ismétlés és lelki infekció fegyvereivel kell bizonyítani, hogy a leghitványabb széltozó, akiről mindenki tudja, hogy sok bűn terheli lelkiismeretét. Magától érthető, hogy nem szabad semmi-

féle látszólagos bizonyítékokat felhozni. Ha a 'tömegpszichológiát rosszul ismerő ellenfél megpróbálja érvekkel igazolni magát, a helyett, hogy az állításra állítással felelne, távoli kilátása sem lesz a győzelemre.

A jelölt írott programja ne legyen túlságosan határozott, mert ellenfelei később felhasználhatják ellene; szóbeli programja pedig ne ismerjen határt a túlzásban. A legrendkívülibb reformokat félelem nélkül meg lehet ígérni. Ezek a túlzások nagy pillanatnyi hatást idézhetnek elő, s a jövőt illetőleg semmire sem köteleznek. Valóban állandóan megfigyelték, hogy a választó sohasem gondolt arra, hogy megtudja, hogy vajjon a megválasztott milyen mértékben teljesítette azt a programot, amire megválasztását alapította.

Itt fölismerjük a rábeszélés összes leírt tényezőit. Épúgy meglegljük a *szavaknak* és *formáknak* hatását, melyeknek roppant uralmát már bebizonyítottuk. A szónok, ki bánni tud a tömegekkel, arra vezeti őket, amerre akarja. Az ilyen kifejezések: az alávaló tőke, gaz kizsákmányolók, csodálatos munkás, a vagyon szétoztása stb., mindig ugyanazt a hatást idézik elő, ámbár egy kissé már elcsépelték. De ha a jelölt új formát talál, melynek még nincs határozott értelme, következőleg a legkülönbözőbb vágyakat keltetheti, múlthatatlan a siker. Az 1873-iki véres spanyol forradalmat egy ilyen bonyolódott értelmű varázsszó csinálta, amelyet mindenki saját fel fogása szerint értelmezhetett. Egy egykorú író elbeszélte ezeknek az emlékezetes kifejezéseknek eredetét.

«A radikálisok felfedezték, hogy az egységes köztársaság álruhába bújtatott monarchia, és hogy őket megörvendeztessék, a Cortez egyhangúan proklamálta a szövetséges köztársaságot, úgy azonban, hogy a szavazók azt sem tudták, mit szavaztak meg. De ez a kitétel az egész világot elkápráztatta, ez valóságos mámor, őrvongás volt. Mintha az erény és boldogság uralmát alapították volna meg a földön. Ha egy republikánustól ellensége megtagadta volna a föderalista címet, halálosan megsértve érezte volna magát. Az utcán föl s alá rohantak az emberek, kiabálva: *Salud y república federal*'. Azután himnuszokban dicsőítették a szent fegyelmetlenséget és a katonaság autonómiáját. Mi volt ez a szövetséges köztársaság? Némelyek a tartományok emancipációját értettek alatta, az Egyesült-Államokéhoz hasonló intézményeket, vagy a közigazgatás decentralizációját; mások minden tekintély mellőzését látták benne és a társadalmi likvidáció közeli megnyitását. A barcelóniai és andaluziai szocialisták a községek teljes önállóságát hirdették, és követelték, hogy Spanyolországban tízezer független községet kell alkotni és rögtön eltörölni a katonaságot és csendőrséget. Mindjárt látták, hogy harapódik el a felkelés a déli tartományokban faluról-falura. városról-városra. Mihelyt egy község közzétette *pronunciamento*-ját, első gondja volt lerombolni a táviróvezetéseket és a vasutakat, hogy megszűnjék minden összeköttetés szomszédaival és Madriddal. Egy nyomorult fészek sem volt, amelyik a maga háza előtt ne akart volna seperni. A federalizmus a brutális, gyűjtogató,

öldöklő kantonalizmusnak csinált helyet és mindenütt véres saturnáliákkal ünnepelték.»

Ami azt a befolyást illeti, amit az észszerű következtetések gyakorolhatnának a választó tömegek lelkiületére, sohasem olvastunk még választó gyűlésről szóló híradást, ha ezzel a kérdéssel nem vagyunk tisztában. Cserélnek itt az emberek egymással állításokat, szitkokat, néha még pofonokat is, de gondolatokat sohasem. Csak akkor lesz nyugalom egy pillanatra, ha valamelyik gondolkozóbb résztvevő fogas kérdést intéz a jelölthöz, ami mindig megörvendeztet a hallgatóságot. De nem tart sokáig a békeség az ellenfelek között, mert a fő hangadó hangját csakhamar elfojtja ellenfeleinek ordítása. A nyilvános gyűlések mintájának lehet venni a következőt, amit száz egyforma közül vettem ki a napilapokból:

«Mikor egyik rendező felhívta a jelenlevőket, hogy válasszanak elnököt, kitört a vihar. Az anarchisták előrontottak, hogy a zavarban hatalmukba kerítsék a szónoki emelvényt. A szocialisták erőiesen védték, majd egymásnak rontottak, kölcsönösen kémnek, megvesztegetettnek csúfolták egymást stb., egyik polgár kékre vert szemmel hagyta ott őket.

«Végre az emelvényt a zűrzavarban jól-rosszul felállították és a tribün a X. társaságé maradt.

A szónok rátámadt a szocialistákra, kik félbeszakították beszédjét, azt kiabálva: hülye, bítang, gazember. A szitkokra az X. társaság an-

nak az elméletnek kifejtésével felelt, hogy a szocialisták mindnyájan «barmok» és «komédiások».

«Az allemanista-párt tegnap este a kereskedők termében, a Faubourg du Temple-utcában nagy gyűlést tartott a munkáság május elseji ünnepének előkészítése végett. A jelszó volt: «Csend és nyugalom».

G. elvtárs a szocialistákat «bárgyúk»-nak és «szélhámosokénak» festette.

Ezekre a szavakra a szónokok és hallgatók szidni kezdték egymást, majd tettelegességre került a sor; székek, padok, asztalok stb. kerültek elő.»

Azt ne higgyük egy percre sem, hogy a vitatkozásnak e módja csak a választók bizonyos osztályának sajátja, és hogy társadalmi helyzetükkel függ össze. A tárgyalás könnyen felveszi ezt a formát minden sokaságban, akár milyen is az, még ha kizárólag egyetemet végzettekől áll is. Kimutattam, hogy a tömeghez tartozó emberek a lelki egyformaság felé hajlanak, és ez lépten-nyomon bebizonyítható. íme egy példa, egy híradás kivonata kizárólag egyetemi hallgatókból álló gyűlésről; egyik napilapból vettem:

«A zavar mindnagyobb lett az est előrehaladtával. Nem hiszem, hogy csak egy szónok is tudott volna mondani két frázist félbeszakítás nélkül. Minden pillanatban felhangzottak a kiáltások egy vagy másfelől, vagy mindenfelől egyszerre; tapsoltak, füttyöltek; majd botjaikat fenyegetően

suhogtatták, taktusba verték a padlót s a közbeszólóknak ezt kiálták: ki vele! az emelvényre!»

C. úr az egyesületet ilyen jelző'kkel halmozta' el: utálatos, nyomorult, hitvány, eladó, bosszúálló és szerinte el kellene törülni stb.»

Azt kérdezhetné már most valaki, hogy ilyen körülmények között hogy alakulhat ki a választó véleménye? De ez a kérdés arra vallana, hogy az illető meglehetősen tévedésben van a sokaságot boldogító szabadságot illetőleg. A tömegnek csak rákényszerített véleményei vannak és nem meg gondolt nézetei. A jelen esetben a választók nézetei és szavazatai a választó-bizottságok kezei közt vannak, s ezeknek fejei leggyakrabban borkereskedők, tehát befolyásolói a munkásoknak, kiknek náluk hitelük van. «Tudják-e, mi az a választó-bizottság — írja Schérer, a mai demokrácia egyik serény védője — egyszerűen kulcsa a mi intézményeinknek, főalkatrésze az állami gépezetnek. A mai Franciaországot bizottságok kormányozzák.»*

* A bizottságok bármilyen név alatt szerepeljenek: klubok, szindikátusok stb. talán lehető legveszedelmesebb formái a tömeghatalomnak. Ezek szolgáltatják valóban a zsarnokságnak legszemélytelenebb, következőleg legnyomasztóbb alakját. A bizottságok vezérei, kik látszólag a sokaság nevében beszélnek és cselekszenek, fel vannak mentve minden felelősség alól és mindent megengedhetnek maguknak. A legelvetemültebb zsarnok sem mert volna sohasem álmodni a forradalmi bizottságok által elrendelt proskripciókról. ők megtizedelték — mondja Barras — és szabályosan szétvagdalták a konventet. Robespierre korlátlan úr volt, míg nevében beszélhetett. A szörnyű diktátor azon a napon vérzett el, mikor önzésből

Nem is nagy nehézség hatni rájuk, csak a jelelt elfogadható legyen és legyen elég módja hozzá. A vesztegetők vallomása szerint három millió elég volt Boulanger tábornok többszöri megválasztására.

Ez a választó tömegek lélektana. Teljesen azonos a többi tömegekével. Se jobb, se rosszabb.

Nem akarok az előzményekből az általános választójog ellen következtetést levonni. Ha nekem kéne sorsa felől határoznom, meghagynám olyannak, mint amilyen, épen azokból a gyakorlati okokból, melyek tömeglélektani tanulmányunkból következnek, amit ép azért elő is adok.

Kétségtelen, hogy az általános választójog hátrányai sokkal szembetűnőbbek, mintsem hogy félreismerhetnénk. Arról nem lehet vitatkozni, hogy a civilizációk csekély számú kiváló szellem művei voltak, kik a piramis csúcsát alkotják, a lépcsőket pedig, melyek a lelki érték csökkenése arányában szélesbednek, az alsó néposztályok ábrázolják. A művelődés nagysága bizonyára nem az alsóbbrendű elemek szavazatától függ, kik csak számot képviselnek. Az is bizonyos, hogy a tömegek választása gyakran nagyon veszedelmes. Nekünk már több invázióba került. És ha a szocializmus diadalra jut, a népszuverénítás ábrándjait bizonyára még jóval drágábban fizetjük meg.

De ezek az ehnéletben nagyon jól hangzó ellenvetések elvesztik minden gyakorlati értéküket, ha

elkülönítette magát tőlük. A tömegek uralma a bizottságok uralma, vagyis a vezetőké. Álmodni sem lehet ennél kémé nyebb zsarnokságról.

arra gondolunk, hogy a dogmává változott eszmék ereje legyőzhetetlen. A tömeguralom dogmáját filozófiailag épúgy nem lehet védelmezni, mint a középkor vallásos dogmáit; de ennek ma korlátlan hatalma van. Tehát épúgy nem lehet támadni, mint egykor a vallásos eszméket. Képzeljük el, hogy egy mai szabad gondolkodót valami varázshatalom a középkor kellős közepébe tenne. Vájjon hihető, hogy meggyőződve a vallásos eszmék korlátlan uralmáról, megpróbálna ellenük küzdeni? Gondolna-e arra, hogy az ördög létét vagy a boszorkányszombatot kétségbevonja, ha a bíró kezébe jutva, elégetnék, annak a vádnak alapján, hogy az ördöggel cimborái, vagy részt vett a boszorkányszombaton? A tömegvélemények ellen épúgy nem lehet küzdeni, mint a forgó széllel. Az általános választójo; dogmája -ma olyan hatalmas, mint egykor a keresztényen dogmák voltak. Szónokok és írók erről, ma olyan tiszteletei és hízelegve beszélnek, hogy olyat még XIV. Lajos sem hallott. Olyan tartózkodóknak kell irányukban lennünk, mint valamennyi vallásos dogma iránt. Csak az idő hat rájuk.

Ezt a dogmát annál inkább hasztalan kísérlet volna megingatni, mert látható észokok szólnak mellette: «Az egyenlőség korában — mondja helyesen Toquille — az emberek a kölcsönös hasonlóság miatt nem bíznak egymásban; de épen ez a hasonlóság feltétlen bizalommal táplálja őket a közvélemény iránt; mert nem tartják valószínűnek, hogy mivel valamennyien egy állásponton vannak, a nagy többség részén nem lehetni meg az igazságot.»

Föltételezhetjük most már, hogy a korlátolt — és pedig amint akarják — az értelmiségre korlátolt választójoggal javítani lehet a tömegek szavazatát? Egy csöppet sem hihetem, még pedig az elmondott okoknál fogva, tudniillik, hogy a sokaságnak mindig csekély az értelmi színvonala, bármilyen is összetételük. Tömegben mindig egyenlőkké lesznek az emberek és negyven akadémikus szavazata, általános kérdésekről, nem ér többet, mint negyven vízholdé. Nem hiszem, hogy az általános választójognak annyira fölhányt szavazatok, pl. a császárság visszaállítása, máskép ütöttek volna ki, ha a szavazókat kizárólag tudósokból és írókból válogatták volna össze. Valamely egyén nem tesz szert társadalmi kérdésekben különös belátásra azért, mert ért a göröghöz vagy a matematikához, vagy azért, mert építész, állatorvos, orvos vagy ügyvéd. Nemzetgazdászaink mindnyájan tanult emberek, tanáraink és akadémikusaink is nagyrészt. De ime, egy általános kérdés: a protekcionizmus vagy a bimetallizmus stb., vájjon meg tudnának erre nézve egyezni? Ez az, hogy az ő tudományuk csak kisebbitett mása az általános tudatlanságnak. A társadalmi kérdésekben, amibe annyi tudatlan beleártja magát, minden tudatlanság egyenlővé lesz.

Ha tebát csak tudománnyal bélélt emberek-ből alakulnának a választótestületek, szavazatok nem lenne külön, mint ma. Őket is főleg az értelem és pártszellem irányítaná. Nem lenne kevesebb bajunk, mint most, de bizonyára éreznék a kasztok otromba zsarnokságát.

Akár korlátolt, akár általános a köztársaság-

ban vagy monarchiában érvényes választójog, Franciaországban, Belgiumban, Görögországban, Portugáliában vagy Spanyolországban, a tömegek szavazata mindenütt egyforma és gyakran kifejezője a faj tudattalan vágyainak és szükségleteinek. A megválasztottak átlaga minden országban a faji lélek átlagát képviseli. Ezt nemzedékről-nemzedékre csaknem azonosnak találjuk.

És így visszatérünk még egyszer a már annyiszor emlegetett faji alapfogalomra és a másik fogalomra, ami az előbbiből következik, hogy tudniillik az intézményeknek és kormányoknak jelentéktelen szerepük van a népek életében. A népeket legfőképp a faji lélek irányítja, vagyis az öröklött ösztön, s ez a faji lélek összege. A faj és a mindennapi szükségletek ösztöne a sorsunkat kormányzó titokzatos hatalmak.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A parlamenti gyűlések.

A parlamenti tömegekben legnagyobbbrészt megvannak a heterogén nem anonim tömegek közös tulajdonságai. — A vélemények egyoldalúsága. — A szuggerálhatóság és határai. — A szilárd, változhatatlan és változó vélemények. — Miért van a határozatlanság túlsúlyban. — A vezetők szerepe. — Presztízsiük oka. — Igazi urai az olyan testületnek, ahol csak csekély kisebbség szavaz. — Korlátlan hatalmuk. — Szónoki művészetük elemei. — A szavak és képek. — Lélektani szükség, hogy a vezetők általában meggyőződöttek és korlátozottak legyenek. — Lehetetlenség, hogy a szónok érveit presztízis nélkül érvényesíteni tudja. — A jó vagy rossz érzelmek túlzottsága a gyűlésekben. — Bizonyos pillanatokban géppé válnak. — A kon vent ülései. — Vannak esetek, amikor a gyűlés elveszti tömeg jellegét. — A szakemberek befolyása szakkérdésekben. — A parlamenti kormányforma előnye és kára minden országban. — Újkori szükséglet, de vele kapcsolatos a közpénzek pocskolása és minden szabadságnak fokozatos megszorítása.

A parlamenti testületek a heterogén, nem anonim tömegekhez tartoznak. Ámbár összetételük korok és népek szerint különböző, sok hasonló jellemvonást tüntetnek föl. A faj befolyása észrevehető a kevesbedésben vagy túlzásban, de nem az érzelmek nyilvánulásának meggátlásában. A parlamentek a legkülönbözőbb országokban, Görögországban, Olaszországban, Portugáliában, Spanyolországban, Franciaországban és

Amerikában tárgyalási és szavazási mód tekintetében nagy hasonlóságokat mutatnak és a kormányok elé ugyanazokat a nehézségeket gördítik.

A parlamentáris kormányforma egyébként az összes művelt modern népek eszménye. Azt a lélektanilag téves, de általánosan elfogadott gondolatot fejezi ki, hogy sok ember együtt sokkal inkább képes bölcs és független határozatot hozni bármely dologban, mint kevés számú ember.

A parlamenti testületekben megtaláljuk a tömegek általános jellemvonásait: a gondolatok egyoldalúságát, ingerlékenységet, szuggerálhatóságot, az érzelmek túlzottságát és a vezetők túlságos befolyását. Különös összetételüknél fogva mutatnak föl a parlamenti testületek különbségeket is, amire a továbbiakban rá fogunk mutatni.

Ezeknek a testületeknek egyik legfontosabb jellemvonása a nézetek egyoldalúsága. Minden pártnál, főleg a latin népeknél, megtaláljuk azt a megmásíthatlan törekvést, hogy a legbonyolódottabb társadalmi kérdést is a legegyszerűbb elvont elvek szerint és általános törvényeknek minden esetre való alkalmazásával akarják megoldani. Az elvek természetesen pártok szerint változnak; de az egyének tömeggé alakulásuk pusztá ténye folytán hajlandók az elveket túlozni és a legvégsőig keresztül hajszozni. A parlamentek eszerint a szélsőséges nézeteket képviselik.

A testületi egyoldalúság legtökéletesebb típusát a jakobinusok valósították meg a mi nagy forradalmunkban. Az összes dogmatikusok és logikusok, kiknek a feje tele volt zavaros általánosításokkal, arra törekedtek, hogy szilárd elveket

alkalmazzanak, mitsem törődve az eseményekkel; joggal lehetett mondani, hogy ők átmentek volna a forradalmon anélkül, hogy látták volna. Azt képzelték, hogy az egyoldalú dogmákkal, amelyek nekik irányadók voltak, a társadalmat alapjában újra szervezik és a túlfinomult művelődést vissza-viszik a társadalmi fejlődésnek egy korábbi alakulatára. Álmuk megvalósítására használt eszközöket is a teljes egyoldalúság jellemzi. Valójában erőszakos lerombolására szorítkoztak annak, ami őket bántotta. Különbön valamennyit: a girondistákat, hegypártiakat, thermidoristákat stb. ugyanaz a szellem lelkesítette.

A parlamenti tömegek roppantál szuggerálhatók, s a szuggesztió, mint az összes tömegeknél a presztízzsel bíró vezetőtől ered. De a parlamenti ülések alkalmával biztos határa van a szuggerálhatóságnak, s ezt fontos megjegyezni.

A gyűlés összes tagjainak határozott és változhatatlan véleménye van a helyi vagy vidéki érdekeket érintő kérdésekről, s ebben semmiféle érvelés meg nem tántorítja őket. Még egy Demosthenes ékesszólása sem tudná a képviselő szavazatát megváltoztatni olyan kérdésekről, mint aminők a pálinkafőzők támogatása vagy kiváltsága, mert itt a befolyásos választók követeléséről van szó. Ezeknek a választóknak előbbi szuggesztiója elég erős arra, hogy minden más szuggesztiót megsemmisítsen és fönntartsa a véleményteljes szilárdságában.*

* Épen az előbbi, választói érdek folytán megszilárdult és megmásíthatatlan képviselői véleményekre vonatkozik bizonyára egy idősebb angol képviselőnek az a megjegyzése:

Az általános kérdésekben, mint: a minisztérium megbuktatása, adókivetés stb. egyáltalában nincs határozott vélemény, itt érvényesülhet a vezetők szuggesztiója, de nem teljes mértékben, mint a közönséges tömegnél. Minden pártnak megvannak a maga vezérei, kiknek befolyása néha egyforma. Ennek aztán az az eredménye, hogy a képviselő ellenkező szuggesztiók közé kerül és szükségképen nagyon határozatlan lesz. Ezért látjuk gyakran, hogy egy negyedóra lefolyása alatt ellenkezőleg szavaznak és egy törvényhez olyan cikket ragasztanak, ami az egészet tönkreteszi, pl. megfosztják az iparosokat attól a jogtól, hogy munkásaikat felfogadják és szolgálatból elbocsássák, aztán a rendszabályt egy módosítással csaknem megsemmisítik.

Ez az oka, hogy a képviselőháznak minden törvényhozási időtartam alatt vannak nagyon határozott és vannak nagyon ingadozó nézetei. És mert alapjában az általános kérdések vannak legnagyobb számmal, ezt a feltűnő határozatlanságot a választóktól való állandó félelem éleszti, kiknek lappangó szuggesztiója folyton ellensúlyozza a vezérek befolyását.

Mindazonáltal legtöbb tárgyaláson a vezetők a tulajdonképeni urak, mert a gyűlés tagjai megelőzőleg nem alkotnak biztos véleményt.

Nyilvánvaló azonban, hogy szükség van a vezetőkre, mert pártvezérek néven minden ország hasonló testületéiben feltaláljuk őket. Ők

«Ötven éve, hogy a Westminsterben ülök, száz meg száz beszédet hallottam; egynéhány megváltoztatta a véleményemet, de a szavazatomat egy sem változtatta meg.

a gyűlés valódi szuverénjei. A tömegben levő emberek nem tudnak ellenni vezetők nélkül. Innen van, hogy a gyűlés szavazatai egy csekély kisebbség véleményét foglalják magukban.

A vezérek nem annyira logikus következtetésekkel, mint inkább presztízssükkel hatnak. Ennek legjobb bizonyítéka, hogy ha valamely körülmény megfosztja őket tőle, többé nincs befolyásuk.

A vezetőknek ez a presztízse egyéni, nem függ össze sem a névvel, sem a hírnévvel. Igen érdekes példakkal szolgál erre nézve Jules Simon ott, hol az 1848-iki gyűlés nagy embereiről beszél, mely gyűlésen maga is részt vett.

«Napoleon Lajos két hónappal azelőtt, hogy mindenhatóvá lett, semmi sem volt.

Victor Hugo lépett a szószékre. Nem ért el sikert. Meghallgatták ép úgy, mint Felix Piat-t, de nem aratott hasonló tetszést. «Nekem nem tetszenek ezek a gondolatok — mondja nekem Vaulabelle Félix Piat-ról szólva; de ez Franciaországnak egyik legnagyobb írója és legkiválóbb szónoka.» Edgar Quinet, ez a ritka és hatalmas szellem semmire sem ment. A gyűlés megnyitása előtt volt pillanatnyi népszerűsége, de az ülésen semmi.

«A politikai gyűlések azok a részei a földnek, hol legritkábban látható a zseni fénye. Itt csak a körülmény és helyzet számára kisajátított ékes-szólást becsülik, ez a pártoknak és nem a hazának tesz szolgálatot. Hogy Lamartine iránt 1848-ban és Thiers iránt 1871-ben elismeréssel voltak, azt a kényszerítő és elodázhatatlan érdek úgy hozta

magával. Ahogy a baj elmúlt, az emberek a félelemmel együtt az elismerést is sutba dobták.»

Ezt a helyet a tények miatt idéztem, nem az előadott magyarázat kedvéért. Pszichológiájuk nagyon gyöngé. A tömeg azonnal elvesztené tömegjellegét, ha a végzett szolgálatokat beszámítaná a vezetőknek, történjenek azok akár a haza, akár a pártok érdekében. A vezetőknek engedelmeskedő tömeg a presztízsnak veti magát alá, s itt nem jöhet szóba sem az érdek, sem a hála érzelme.

Viszont az elegendő presztízzsel rendelkező vezérnek teljes korlátlan hatalma van. Tudjuk, hogy egy kiváló képviselőnek, ki bizonyos pénzügyi események miatt a legutóbbi választásokon megbukott, mily rendkívüli befolyása volt presztízse folytán évek hosszú során keresztül. A miniszterek az ő pusztá jeladására megbuktak. Működésének jelentőségét igen ügyesen jegyezte meg egy író a következő sorokban:

«Főleg X. úrnak tulajdonítható, hogy mi háromszor olyan drágán vettük meg Tonkint, mint amennyibe kerülhetett volna és hogy Madagaskárban bizonytalan a pozíciónk, s az alsó Niger-nél elestünk egy nagy birodalomtól, Egyiptomban pedig elvesztettük az előbbi kedvező helyzetünket. X. úr elméletei nekünk több terület-vesztésbe kerültek, mint I. Napoleon vereségei.»

A szóban lévő vezetőre ne nehezteljünk túlságosan. Bizonyos, hogy ő nekünk nagyon sokba került; de befolyása nagy részt azzal függ össze,

hogy a közvéleményt követte, s ez a gyarmatügyi kérdésekben egyáltalában nem az volt akkor, ami manapság. Ritkaság, hogy a vezér a közvéleményt megelőzze; sőt mindig arra szorítkozik, hogy kövesse és minden tévedését magáévá tegye.

A rábeszélés eszközei a vezetőknél a presztízsen kívül azok a tényezők, melyeket már több ízben előszámláltam. Egyes alkalmazásuk céljából a vezetőnek legalább is öntudatlanul meg kell értenie a tömegek lélektanát és tudnia kell, hogy hogy kell velük beszélni. Tisztában kell lennie a képek és alakzatok varázslatos hatásával. Kell, hogy meglegyen nála az ékesszólásnak az a különös adománya, amely áll erős és bizonyítástól ment állításokból és olyan képekből, melyek hatásos és nagyon összegezõ reflexiókba vannak burkolva. Ilyenfajta ékesszólással minden testületben találkozunk, beleértve az angol parlamentet is, ámbár az valamennyi közül a legkomolyabb.

«Folyton olvashatunk az alsóházban lefolyt vitákat — mondja Maine angol filozófus — hol az egész tárgyalás jelentéktelen közhelyek és goromba személyeskedések váltogatásából áll. A tiszta demokrácia képzeletére bámulatos hatása van az ilyen általános szóképeknek. A tömegekkel sohasem lesz nehéz elfogadtatni a közhelyekben kifejezett általános tételeket, ámbár ezeket sohasem igazolják, sőt tán nem is igazolhatók.»

A «közhelyek»; jelentősége, amiről a fentebbi idézetben szó van, nincsen túlbecsülve. Már többször hangoztattuk, hogy milyen különös

erejük van a szóknak és szóképeknek. Csak úgy kell őket megválasztani, hogy a legelevenebb képeket ébresszék. Kitűnő példa erre a következő frázis, amit egyik pártvezérünk beszédéből vettem:

«Majd azon a napon, amikor ugyanaz a hajó viszi a száműzetés láztokozó földjére a bectelen politikust és a gyilkos anarchistát, tárgyalhatnak egymással s egyik a másiknak úgy fog feltűnni, mint ugyanazon társadalmi rend két kiegészítő része.»

Az így felidézett kép eléggé világos, s a szónok minden ellenfele érzi, hogy ugyanaz vár reá. Egszerre látják a lázt okozó földet és a hajót, mely őket oda viheti; vájjon ők nem tartoznak a fenyegetett politikusok nem épen jól elkülönített osztályába? Ők is érzik azután azt a sötét aggodalmat, amit a kpnventtagok éreztek, kiket Robespierre kétes értelmű beszédei csaknem állandóan guillotinnal fenyegettek és a félelem nyomása alatt mindig engedtek neki.

Minden vezetőnek érdeke, hogy a legvalószínűtlenebb túlzásokba kapaszkodják. Az a szónok, akitől a frázist idéztem, nagyobb ellenmondás nélkül állíthatta, hogy a bankárok és papok bombavetőket tartanak zsoldjukban és hogy a nagy pénzüzetek igazgatói ugyanazt a büntetést érdemlik, amit az anarchisták. Az ehhez hasonló állítások mindig hatnak a tömegekre. Az állítás sohasem túl erős, s a deklamáció sohasem túlságos fenyegető. Semmi sem rendíti meg úgy a hallgatóságot, mint az efajta ékesszólás. Tiltakozni nem mernek, hogy árulóknak vagy bűntársaknak ne gondolják őket.

Mint mondtam, ez a különös ékesszólási mód uralkodott mindig a gyűlésekben; s a kritikus időszakokban még inkább kiélesedett. Nagyon érdekes ebből a szempontból olvasni azoknak a nagy szónokoknak beszédeit, kik a francia forradalom testületét alkották. Azt hitték, hogy beszédjüket lépten-nyomon meg kell szakítani, hogy ostorozzák a bűnt és magasztalják az erényt; átokban törnek ki a zsarnokok ellen és megesküsznek, hogy szabadon élnek vagy halnak. A hallgatóság fölállt, vad tapsviharban tört ki, majd ismét leült helyére.

A vezető néha értelmes, tanult egyén; de ez rá nézve általában inkább káros, mint hasznos. Az értelem rámutatva a dolgok összetételére, lehetővé teszi kifejtésüket és megértésüket, mindig engedékennyé tesz és jelentékenyen csökkenti a meggyőződés fokát és erejét, ami pedig szükséges az apostoloknál. Minden kornak, de főleg a francia forradalomnak nagy vezetői száralomra méltó korlátoltak voltak; és épen a legkorlátoltabbaknak volt legnagyobb befolyásuk.

Köztük a leghírhedtebbnek, Bobespierrennek beszédei zavarólag összefüggéstelenek; ha csak olvassuk őket, nem leljük meg a hatalmas diktátor roppant szerepének kielégítő magyarázatát.

«Iskolás szónoklásra és latin képzettségre valló közhelyek és zagyvaságok egy inkább gyerekes mint alantas szellemnek szolgálatában, s úgy látszik, hogy egész tudománya a támadásban és védelemben egyaránt abban áll, hogy «gyere elő», mint a diákok mondják. Semmi eszme, fordulat

vagy vonatkozás — ez az unalom a zivatarban. Kedve volna az embernek ezután a lesújtó olvasmány után a szeretetreméltó Desmoulins Camillal óh jaj-t sóhajtani».

Néha borzad az ember, ha arra a hatalomra gondol, amihez egy presztízzsel felruházott embert a legnagyobb fokú korlátoeltsággal párosult erő's meggyőződés juttatott. Mindazonáltal szükség van ezekre a feltételekre, hogy ne ismerjen akadályt és tudjon akarni. A tömegek ösztönszerűleg urukra ismernek az ilyen erős meggyőződésű egyénekben, kikre mindig szükségük van.

A parlamenti gyűlésen a beszéd sikere kizárólag a szónok presztízstől függ és nem az előadott észokoktól. Erre nézve legjobb bizonyíték, hogy mihelyt a szónok bármely okból elveszti presztízst, rögtön elveszti minden befolyását, vagyis azt a képességét, hogy a szavazatokat tetszése szerint irányítsa.

Az ismeretlen szónoknak azonban még csak kilátása sem lehet arra, hogy meghallgassák, ha beszéde helyes érveket, de csupán érveket tartalmaz. Descubés, egy volt képviselő röviden a következő sorokban adja elő a presztízstelen képviselő állapotát:

«Amint elfoglalja helyét az emelvényen, kivesz az irattáskából egy csomó iratot, ezt bizonyos módszerrel maga elé rakja és bizalommal teljesen hozzákézd.

Azzal ámitja magát, hogy meggyőződését, mely őtet lelkesíti, átülteti a hallgatóság lelkébe. Hangsúlyozza és újra hangsúlyozza érveit, el

van telve számokkal és bizonyítékokkal és biztos a felől, hogy igaza van. Előadásának bizonyossága előtt minden ellenállás hiábavaló lesz. Elkezd beszédét, bízva teljes igazságában és kollégái figyelmében, kik bizonyára meghajolnak az igazság előtt.

Beszél, de rögtön meglepi a teremben támadt mozgás és bántja egy kissé a zaj.

Miért nem lesz csönd? Miért van ez az általános figyelmetlenség? Mire gondolnak azok, kik fecsegnek? Mi az oka, hogy egyik-másik elhagyja helyét?

Nyugtalanság vesz rajta erőt. Összeráncolja szemöldökét és megáll. Az elnök bátorítja és újra kezdi emeltebb hangon. Hangja erősebb lesz, kézzel-lábbal beszél: a láрма még nagyobb lesz körülötte. Már nem tud többet magáról, megint elakad, de aztán szépen tovább folytatja, attól tartván, hogy majd haragosan oda kiáltják: vége! A zaj tűrhetetlen.»

Amikor a parlamenti gyűlések elérték az izgalomnak bizonyos fokát, épen olyanok lesznek, mint a közönséges heterogén tömegek, következőleg érzelmeik a legszélsőségesebb formában mutatják különlegességüket. Látni fogjuk, hogy készek a legnagyobb hőstettekre és a legvadabb kitörésekre. Az egyén többé nem önmaga, s annyira nem az, hogy megszavaz személyes érdekeivel legellentétesebb rendszabályokat.

Forradalmunk története mutatja, hogy a gyűlések mennyire tudattalanok lehetnek és hogy vetik alá magukat érdekükkel legellenkezőbb szuggesztíóknak. Ilyen rendkívüli áldozat volt a

nemesség részéről, hogy lemondjon kiváltságairól és ezt mégis tétovázás nélkül megtette az alkotmányozó gyűlés ama híres éjszakáján. A konventtagokra nézve állandó halálos fenyegetést jelentett a sértetlenség! jogról való lemondás, ezt mégis megtették, nem féltek attól, hogy önmagukat kölcsönösen megtizedelik, jól tudván, hogy a vesztőhely, hová ma hivaltársaikat küldték, holnap nekik is készen áll. De már a teljes önkivületlenségnek arra a fokára jutottak, amit leírtam és semmiféle meggondolás nem gátolhatta őket abban, hogy hipnotizálóik szuggesztíóinak engedelmeskedjenek. Ebből a szempontból teljesen tipikus a közülök való Billaud-Varennes emlékiratainak a következő része: «A szemünkre vetett határozatokat egy nappal, két nappal megelőzőleg legtöbbször magunk sem akaruk, csak a válság idézte elő.» Semmi sem igazabb ennél.

A tudattalanságból származó hasonló jelenségek a konventnak minden viharos ülésén fölléptek.

«Elfogadták és elhatározták — mondja Taine — amitől maguk is borzadtak, nem csak badarságokat és ostobaságokat, hanem vétkeket is, ártatlanoknak és barátaiknak megöletését. A baloldal a jobboldallal egyesülve, egyhangúlag nagy-lelkesedés közben küldte vesztőhelyre Dantont, természetes fejét, a forradalom fő-fő mozgatóját és vezérét. A jobboldal a baloldallal egyesülve egyhangúlag viharos lelkesedéssel szavazta meg a forradalmi kormány legborzasztóbb határozatait. A konvent egyhangúlag a csodálat és lelkesedés hangján Collot d'Herbois, Couthon és

Robespierre iránti szenvedélyes rokonszenv jelei-
vel többszöri önkényes újraválasztás által tar-
totta meg helyén a gyilkos kormányt, melyet a
völgypárt utált, mert gyilkos, a hegypárt meg-
vetett, mert őt megtizedelte. A hegypárt és völgy-
párt, a többség és kisebbség, határozottan egyet-
értett abban, hogy a saját maga megtizedelésé-
ben közreműködjék. Prairial 22-én az egész kon-
vent tartotta nyakát; thermidor 8-án Robes-
pierre beszéde után következő első negyedórában
ismét.»

A kép talán szomorú. De mégis hű. A parla-
menti gyűlések ugyanezeket a jellemvonásokat
mutatják, ha eléggé fölizgatják és hipnotizálják
őket. Mozgékony és minden ingernek engedelmes-
kedő nyájja lesznek. Egészen tipikus az alábbi
leírás az 1848-iki gyűlésről, amely egyik parla-
menti tagtól Spullertől származik, kinek demo-
kratáságát nem lehet kétségbe vonni; a Revue
littéraire szerint idézem. Itt megtaláljuk a töme-
gek túlzott érzelmeit, amit már leírtam, a rend-
kívüli változékonyságot, ami előidézője annak,
hogy a legellentétebb érzelmi fokozatokon
pillanat alatt átcsapnak.

«A viszályok, féltékenység, gyanú, majd ismét
a vak bizalom és határtalan remény vesztébe
sodorták a köztársasági pártot. Az általános
bizalmatlansághoz csak naivságuk és együgyű-
ségük fogható. Semmi érzék a törvényesség iránt,
semmi fegyelem; határtalan terror és önámítás:
csak parasztok és gyerekek tudnak ilyenek lenni.
Nyugalmuk türelmetlenségükkel vetekszik. Egy-

forma bennük a vadság és engedelmesség. Ilyen a még meg nem állapodott és fegyelmezetlen vérmérséklet. Semmi sem lepi meg őket és minden megzavarja. Remegnek, félnek, majd egyszeriben rendületlen hősök, lángok közé akarják vetni magukat és megijednek az árnyéktól.

«Sejtelmük sincs a dolgok eredményéről és viszonyáról. A csüggedés épen olyan hirtelen náluk, mint a fölbátorodás, minden rémület lenyűgözi őket, mindig túlságos nagyon vagy túlkevésbé, sohasem azon a fokon és abban a mértékben, mint kellene. Mozgékonyabbak a víznél, minden színt visszatükröztetnek, minden alakot felöltenek. Rájuk támaszkodva, milyen kormányzási alapra számíthatunk?»

Nagy szerencse, hogy a leírt jellemvonások a parlamenti gyűléseknél nem állandók. Csak bizonyos pillanatban válnak tömeggé. Az egyének, kik alkotják, sok esetben megőrzik egyéniségüket. Innen van, hogy az ilyen gyűlés kitűnő szakszerű törvényeket tud kidolgozni. Igaz, hogy ezek a törvények szakember művei, ki dolgozó szobájának csöndjében készíti elő őket és a megszavazott törvény egy ember és nem a gyűlésnek műve.

- > Természetesen ezek a törvények a legjobbak. De végzetes rosszak csak akkor lesznek, ha a módosításokat kollektív úton eszközük. A tömeg munkája mindenütt és mindenkor alatta áll az izolált egyénének. A szakemberek védik meg a gyűléseket a túlságosan szertelen és tapasztalatot nélkülöző intézkedésektől. A szakember ilyenkor momentán vezető. A gyűlés nem hat ő rá, de ő hat a gyűlésre.

A parlamenti gyűlések működésük minden baja ellenére azt képviselik, amit a nemzetek legjobbnak találtak arra nézve, hogy önmagukat kormányozzák; de főleg arra, hogy minél könnyebben szabadulhassanak meg a személyes zsarnokság igájától. A kormányzásnak mindenestre ez az eszménye, legalább is a filozófusok, gondolkodók, írók és művészek és tudósok, szóval azok szerint, akik a civilizáció tetőpontját alkotják.

Különben csak két komoly veszedelmet rejtenek magukban, egyik az állami pénzek elpocsékolása, a másik az egyéni szabadság fokozatos megszorítása.

Ezek közül a bajok közül az első szükségszerű következménye a választó tömegek rövidlátó követeléseinek. Ha valamely parlamenti tag indítványoz egy javaslatot, mely látszólag eleget tesz a demokrácia elvének, például nyugdíját akar biztosítani a munkásoknak, emelni akarja az útkaparók vagy tanítók fizetését stb., a többi képviselők a választóktól való félelem miatt szuggerálva még látszatát sem merik adni annak, hogy az utóbbiak érdekeivel nem törődve, elvetik az indítványt, ámbár jól tudják, hogy az majd érzékenyen megterheli a budget-t és új adók kivetését vonja maga után. A megszavazástól nem lehet visszarettenniök. A kiadások növekedésének következményei még odébb vannak, s rájuk nézve nincs káros hatása; ugyanakkor a szavazat megtagadásának eredményei szemmel láthatók lesznek a legelső napon, amikor a választók előtt meg kell jelennie.

A kiadások emelkedésének van még egy másik

oka is, s ez nem kevésbé kényszerítő: t. i. helyben kell hagyni minden csupán helyi érdekű kiadást. A képviselő nem szegülhet ellen, mert az épen a választók követelése és mert minden képviselő csak úgy érheti el azt, amire választókerülete érdekében szüksége van, ha enged kollégái hasonló követeléseinek. *

A fentebb említett bajok közül a második az t. i., hogy a parlamenti gyűlések szükségképen

* Az *Economiste* 1895. április 6-iki száma érdekes áttekintést közöl arról, hogy a tisztán választói érdekekből származó kiadások, nevezetesen a vasutak, évenként mennyibe kerülnek. Langayes-t (3000 lakossal bíró város) — hegyen fekszik — Puy-vel összekötő vasút megszavazása 15 millióba fog kerülni. Beaumont (3500 lakossal) összekötése Castel-Sarrazin-nal 7 millióba. Oust falu (523 lakossal) összekapcsolása Seix-vel (1200 lakos) 7 millióba. Prades összekötése Olette (747 lakossal bíró) falucskával 6 millióba stb. Csak 1895-ben 90 milliót szavaztak meg vasúti sínekre, anélkül, hogy a közérdek kívánta volna. Jelentékenyek a többi kiadások is, melyek szintén választói érdekeket szolgálnak. A munkás nyugdíjról szóló törvény csakhamar évenként minimum 165 millióba fog kerülni a pénzügyminiszter szerint, és 800 millióba Leroy-Beaulieu akadémikus szerint. Világos, hogy az efféle kiadások fokozatos növekedése szükségképen csődre fog vezetni. Ide jutott már több európai ország: Portugália, Görögország, Spanyolország, Törökország; a többiek is minél előbb idejűtnak. De ezzel nem kell sokat törődnünk, mert a közönség lassankint minden nagyobb ellenmondás nélkül elfogadta, hogy a különböző országok a coupon-fizetéseket $\frac{1}{5}$ részre redukálják. A csődnek ez az elmés módja így aztán lehetővé teszi, hogy a kárt szenvedett költség vetés gyorsan helyreálljon. A háborúk, a szocializmus, a gazdasági küzdelmek még sok egyéb katasztrófát készítenek elő számunkra, s az általános sülyedés korában, melybe jutottunk, meg kell azzal elégednünk, hogy napról-napra élünk és nem sokat törődünk a holnappal, mely nincs hatalmunkban.

megszorítják a szabadságot, kevésbé feltűnő, de nagyon is reális. Ez annak a sok korlátozó törvénynek következménye, amit a szűk látókörű parlamenti gyűlések nem látva a következményeket, megszavaznak abban a hiszemben, hogy kötelességük.

Ez a veszély mindenesetre kikerülhetetlen, mert még magának Angliának sem sikerült tőle megszabadulnia, pedig bizonyára itt van a parlamenti kormányformáknak legtokéletesebb típusa és itt a képviselő legfüggetlenebb választóitól. Herbert Spencer egy régebbi munkájában kimutatta, hogy a látszólagos szabadság növekedését a valódi szabadság csökkenése követte. Egy újabb művében, a «Man versus state»-ben föllelveníti ezt a kérdést és az angol parlamentről ezt mondja:

«A törvényhozás ettől az időtől fogva az általam előadott utat követte. A hirtelen megsokasodott diktatori rendszabályok mindjobban törekedtek korlátozni az egyéni szabadságot és pedig két módon: évről-évre több törvényes rendszabályt hoztak életbe, s ezek a polgárság előbbi, teljesen szabad tevékenysége elé korlátokat szabnak és olyan ténykedésre kényszerítik, amit eddig saját jószántából tehetett vagy nem tett. Ugyanakkor a mind nyomasztóbb és többnyire helyi jellegű közterhek szabadságát már eleve korlátozták, megnyirbálva jövedelmeinek azt a részét, amivel eddig tetszése szerint adózhatott és fölemelve azt a vést, amit elszedtek tőle, hogy elköltsék a közhatalmak kényekedve szerint.»

A szabadságnak ez a fokozatos megszorítása sajátságos formában nyilvánul minden országban, amit Herbert Spencer nem fejtett ki és amely a következő: Azáltal, hogy rengeteg mennyiségű és általában korlátozó jellegű törvényes rendszabályt gyártanak, szükségképen növelik a számát, hatalmát és befolyását azoknak a közegeknek, kik alkalmazásukkal vannak megbízva. Ezek mindjobban törekszenek arra, hogy a művelt országok igazi urai legyenek. Hatalmuk annál nagyobb, mert a kormányhatalom szüntelen váltakozása közben az adminisztratív kaszt az egyedüli, amely nem változik, ez felelősségtelen, személytelen és örökkétartó. Már pedig nincs nyomasztóbb zsarnokság mint az, amelyik e hármas formában mutatkozik.

A törvényeknek és korlátozó rendszabályoknak ez a szakadatlan gyártása, amelyek még hozzá a legbizantinusabb formásokba burkolják az élet apró-cseprő mozzanatait, azzal a végzetes eredménnyel jár, hogy hova-tovább mind szűkebbre szorul az a kör, melyben az állampolgárok szabadon mozoghatnak. A népek, áldozatai lévén annak az illúzióknak, hogy a törvények szaporításával jobban biztosítják a szabadságot és egyenlőséget, napról-napra több súlyos bilincset vesznek magukra.

De nem veszik magukra büntetlenül ezeket a bilincseket. Mivel mindenféle ígát megszoktak, előbb-utóbb már keresve keresik az effélét, végre elvesztik minden akaratelhatározásukat és energiájukat. így nem egyebek többé, mint üres árnyak, passzív automaták, akarat, ellenállás és erő nélkül.

Mikor az ember nem találja meg önmagában az erőt, kénytelen önmagán kívül keresni. A kormányok jelentősége szükségszerűleg abban a mértékben nagyobbodik, amint növekszik a polgárok közönyössége és tehetetlensége. Bennük kell meglenni a kezdeményező, vállalkozó és vezető szellemnek, mert a polgárságban nincs meg többé. Neki kell mindent vállalni, igazgatni és védeni. Az állam mindeható istenné lesz. De a tapasztalat azt mutatja, hogy az efféle istennek hatalma sohasem volt sem nagyon tartós, sem nagyon erős.

Az összes szabadságoknak folytonos csorbítása bizonyos népeknél, jóllehet bizonyos külső szabadosság azzal ámitja őket, hogy birtokában vannak, úgy látszik, vénülésüknek és kormányformájuknak következménye. Annak a sülyedési folyamatnak előjelei ezek, amit egyetlen civilizáció sem tudott elkerülni.

Ha fontolóra vesszük a múltnak tanúbizonyosságait és az általánosságban jelentkező tüneteket, akkor a mi mai művelődésünk eljutott a teljes vénhedtségnek ahhoz az alakulatához, amely előljárója a dekadenciának. Ügy látszik, hogy minden népnél végzetszerűen előfordulnak ugyanazok a tünetek, mert látjuk, hogy a történelem milyen gyakran megismétlődik.

Nem lesz nehéz ezeket az alakulatokat a művelődés egész folyamatában összefoglalnunk, s ezzel az összegezéssel fejezzük be munkánkat.

Mit látunk, ha nagy vonásokban tekintjük a mienket megelőző kultúrák nagyságának és sülyedésének lényegét?

A művelődés kezdetén a vándorlás, invázió és hódítás véletlenül összehozott egy különböző eredetű emberből álló csoportot. Ezek közt az emberek közt, kiknek más-más volt a vérük, nyelvük, hitük, egy főnöknek félig-meddig elismert törvénye volt a közös kapocs. Ezekben a zavaros tömkelegekben a legmagasabb fokon találjuk meg a tömegek lélektani jellemvonásait. Meg vannak bennük a pillanatnyi összetartás, hősiesség, gyöngeségek ,vad ösztön és erőszak. Semmi sem állandó náluk. Ezek még barbárok.

Az idő végzi munkáját. Lassanként hatással lesznek rájuk a környezet azonossága, az ismételt kereszteződések, az együttes élet szükségéi. A különböző elemekből álló csapat össze kezd gyűlni, fajt alkot vagyis közös tulajdonságokkal és érzelmekkel bíró embercsoportot, amit aztán az öröklődés mindjobban állandósít. A tömeg néppé lett és az a nép ki fog tudni jutni a barbárság állapotából.

De csak akkor tud ebből az állapotból kikevergődni, ha hosszú erőfeszítések, szakadatlan ismétlődő küzdelmek, töméntelen újra hozzákezdés után, valami eszményre tesz szert. Hogy mi ez az eszmény, Róma kultusza, Athén hatalma, Allah győzelme, ez nem határoz, elég, hogy a képződő faj egyéneinek megadja az érzelmek és gondolatok teljes egységét. .

így most már létrejöhet egy új művelődés intézményeivel, hiedelmeivel és művészetével együtt, A faj, álmaitól ragadtatva, lassacskán eléri mindazt, amit neki a fény, az erő, a nagyság kölcsönöz. Kétségtelen, hogy bizonyos órákban még tömeg marad, de ilyenkor a tömegek ingadozó, válto-

zékony jellemvonásai mögött ott van az állandó szubsztrátum, a faji lélek, amely szigorú határok közé szorítja az illető nép szertelenségeit és szabályozza a véletlent.

De miután teremő munkáját elvégezte, az idő megkezdí romló művét, amit sem istenek, sem emberek nem háríthatnak el. A művelődés, eljutva az erőnek és belső összetételnek bizonyos színvonalára, megakad a fejlődésben, most már nem növekszik tovább, hanem gyors süllyedésre van kárhoztatva. Ütött neki vénülés órája.

Ezt az elkerülhetetlen órát mindig a faji lelket ébren tartó eszmény gyöngülése jelzi. Amint ez az eszmény halványul, omlani kezdenek mindazok a vallásos, politikai és társadalmi épületek, melyek lelkesítőül szolgáltak. A faj eszményének fokozatos eltűnésével vesztí összetartását, egységét és erejét. Az egyén személyisége és értelme növekedhetik, de ugyanakkor a kollektív egoizmus helyére az egyéni önzés túltengése lép, ezt követi a jellembeli gyöngeség és a tetterő elsekélyesedése. A nép először egység, együttesség volt, végtére összetartás nélküli egyének tömeglege lett, kiket a hagyományok és intézmények mesterségesen tartanak össze még egy ideig. Ilyenkor aztán bekövetkezik, hogy az emberek érdekektől és törekvésektől megosztva, nem tudják önmagukat kormányozni, követelik, hogy a legcsekélyebb dolgaikban is irányítsák őket, s az állam érezteti mindent elnyelő hatalmát.

A faj elvesztve régi biztos eszményét, végkép elvesztí lelkét is; most már csak izolált egyének csoportja, tömeggé lett, ami kezdetben volt. Megvannak benne az összes átmeneti állandóság-

és jövőnélküli tulajdonságok. A művelődésnek nincs többé szilárd alapja és ki van téve minden véletlennek. A plebs-é az uralom és jönnek a barbárok. A műveltség még látszólag ragyog, mert megvan a külső homlokzat, mit a hosszú múlt alkotott, de valóban már roncsolt épület, misem tartja össze, s az első vihar ledönti.

Kijutni a barbárságból a civilizációba, nyomon követve egy álmot, aztán hanyatlani és meghalni, mikor az álom elvesztette erejét, ez a körforgása egy nép életének.

TARTALOM.

Előszó	1
--------------	---

Bevezetés. <i>A tömegek kora</i>	7
--	---

A jelenkor fejlődése. — A nagy kultúrváltozások a népek gondolkodásában végbemenő átalakulások következményei. — A mai kor hite a tömegek hatalmában. —Ez változtatja meg az államok hagyományos politikáját. —Hogyan kerülnek felszínre az alsóbb néposztályok és mi módon gyakorolják hatalmukat. — A tömegek elhatalmasodásának szükségzerű következményei. — Hatásuk csak romboló lehet. — ők semmisítik meg végképen az elavult kultúrát. — A tömeglélektant általában nem ismerik. — Törvényhozóknak és államférfiaknak mennyire fontos tanulmányozni a tömegeket.

ELSŐ KÖNYV.

A tömeglélek.

Első fejezet. — *A tömegek általános jellemvonásai.*

<i>Lelki egységük pszichológiai törvénye</i>	17
--	----

A tömeg meghatározása lélektani szempontból. — Sok egyén összetömörülése még nem alkot tömeget. — A pszichológiai tömegek ismertető jelei. — A gondolatok és érzelmek határozott iránya azoknál az egyéneknél, kikből a tömeg képződik és a személyes tudat elhalványulása. — A tö-

megek mindig a tudattalan uralma alatt vannak. — A nagy agy tevékenysége megszűnik és a gerincagy tevékenysége lesz a túlnyomó. — Az értelem csökken, az érzelmek teljesen átalakulnak. — A transzformált érzelmek lehetnek jók vagy rosszak, épúgy mint az egyének érzelmei, kik a tömeget alkotják. — A tömeg épúgy lehet hős, mint büntetett.

Második fejezet. — *A tömegek érzelmei és erkölcsisége* 28

1. §. *A tömegek izgékonyasága, változékonysága és ingerlékenysége.* — A tömeg játékszere minden külső ingernek és visszatükrözteti ennek folytonos változásait. — Az inger, amelynek engedelmeskedik elég erős arra, hogy mellette minden személyes érdek megszűnjék. — A tömeg semmit sem gondol meg előre. — A faj hatása. — 2. §. *A tömegek szuggerálhatósága és hiszékenysége.* — Fogékonyaságuk a szuggesztió iránt. — Elméjükben előhívott képeket valóságnak vesznek. — Miért hasonló neműek ezek a képek az összes egyénekre nézve, kik tömeget alkotják. — A tudós és ostoba a tömegben egyenlők lesznek. — Különböző példák az illúziókra, amelyeknek a tömeg egyénei alá vannak vetve. — Lehetetlenség a tömegek tanú vallomásának valami hitelt adni. — Sok tanú megegyezése egyik legrosszabb bizonyíték arra, hogy a tényt megállapítsuk. — A történelmi munkák csekély értéke. — 3. §. *A tömegérzelmek túlzottsága és egyoldalúsága.* — A tömegek nem ismernek sem kétségest, sem bizonytalant és mindig a szélsőségek felé hajlanak. — Érzelmeik mindig túlhajtottak. — 4. §. *A tömegek türelmetlensége, zsarnoksága és maradisága.* Ezeknek az érzelmeknek magyarázata. — A tömegek szolgálalkúsága ez erős tekintély előtt. — A pillanatnyi forradalmi ösztönök nem akadályozzák meg a tömegeket abban, hogy a legszélsőbb mértékben konzervatívak legyenek. — Ösztönszerűleg elenségei a változásnak és haladásnak. — 5. §. *A tömegek erkölcsisége.* — A tömegek erkölcsisége a szuggesztió szerint

lehet sokkal alacsonyabb vagy sokkal magasabb, mint az azt alkotó egyéneké. — Magyarázat és példák. — A tömegeket néha olyan érdekek irányítják, melyek kizárólag az izolált egyénnél fordulnak elő. — A tömeg moralizáló szerepe.

Harmadik fejezet. *A tömegek eszméi, gondolkodása*

és képelete 52

1. §. *A tömegek eszméi.* — Az alapeszmék és járulékos eszmék. — Az ellentétes eszmék hogyan férhetnek meg egymás mellett. — Vannak átalakulási folyamatok, melyek a magasabb gondolatokat a tömegek számára hozzáférhetővé teszik. — A gondolatok társadalmi jelentősége független a bennük foglalt igazságtól. — 2. §. *A tömegek gondolkodása.* — A tömegeket érvekkel nem lehet befolyásolni. — Gondolkodásuk mindig igen alacsonyfokú. — A képzettársításnál csak nyomai vannak meg az analógiának és szukcesszióknak. — 3. §. *A tömegek képelete.* — A képzelet hatalma a tömegeknél. — Képekben gondolkoznak és a képek kapcsolat nélkül követik egymást. — A tömegekre nagy hatással van a dolgok csodálatos oldala. — A csodák és legendák a művelődés igazi támasztékai. — A tömegek képelete volt az államférfiak mindenkori hatalmának alapja. — A tények mi módon vannak befolyással a tömegek képzeletére.

Negyedik fejezet. — *A tömegek meggyőződésének val-*

lósos formái ..... 63 1.

A vallásos érzés elemei. — A vallás független valamely istenség iinadásától. — Jellemvonásai. — A meggyőződés hatalma, ha vallásos formát ölt. — Különböző példák. — A nép istenei sohasem vesztek el. — Visszatérésük új formái. — Az atheizmus vallásos formái. — Ezeknek a fogalmaknak fontossága történelmi szempontból. — A reformáció, a Szt. Bertalan-éj, a rémuralom és a többi hasonló események a tömegek vallásos érzelmeiből származnak és nem izolált egyének akaratából.

MÁSODIK KÖNYV.

A tömegek nézete és meggyőződése.

Első fejezet. — *A tömegek nézeteinek és meggyőződéseinek közvetett tényezői* ..... 69 1.

A tömegmeggyőződések előkészítő tényezői. — A tömegmeggyőződések föllépése egy bizonyos belső előkészületnek következménye. — A meggyőződések különböző tényezői. — 1. §. *A faj.* — A faji sajátosságok túlnyomó befolyása. — Az ősök szuggesztióit fejezi ki. — 2. §. *A hagyományok.* — A hagyomány a faji lélek összetétele. — A hagyományok társadalmi jelentősége. — Kezdetben hasznosak, de azután ártalmasokká válnak. — A tömegek legmakacsabb fenntartói a hagyományoknak. — 3. §. *Az idő.* — Az idő készíti elő fokozatosan a nézetek megszilárdulását, azután lerombolását. — Ez teremti rendet a chaoszból. — 4. §. *A politikai és társadalmi intézmények.* — Jelentőségükről hamis fogalmak vannak. — Befolyásuk rendkívül gyenge. — Csak hatások és nem okok. — A népek nem tudják a nekik legjobban megfelelő intézményeket megválasztani. — Az intézmények olyanok, mint az etikett, egy címen bírálják el a legkülönbözőbb dolgokat. — Hogyan keletkeznek az alkotmányok. — Egyes népeknek szükségük van bizonyos, elméletileg rossz intézményekre, mint pl. a centralizáció. — 5. §. *A tanítás és nevelés.* — A mai felfogások a nevelésnek a tömegekre való hatásáról helytelenek. — Statisztikai bizonyítékok. — A latin nevelés demoralizáló hatása. — A nevelés befolyása. — Különböző népek köréből vett példák.

Második fejezet. — *A tömegek nézeteinek közvetlen* 91

1. §. *A képek, szavak és formák.* — A szavak és formák varázsszerű hatalma. — A szavak hatalma az általuk előhívott képekhez kapcsolódik és független azoknak valódi értelmétől. — Ezek a képek változnak korok és fajok szerint. — A szavak elavulása. — Példák néhány nagyon használatos szó értelmének lényeges változására. — Hogy a régi dolgokat új nevekre keresztelik, ennek politikai haszna van, ha a korábbi elnevezések rossz hatást gyakorolnak a tömegekre. — A szavak értelmének változása fajok szerint. — A demokrácia szónak más a jelentése Európában és Amerikában. — 2. §. *Az illúziók.* — Jelentőségük. — Minden civilizáció alapján megtalálhatók. — Az illúziók társadalmi szükségessége. — A tömeget mindig többre becsülik az igazságnál. — 3. §. *A tapasztalat.* — Csak a tapasztalat tudja a szükségessé vált igazságokat a tömeg lelkébe oltani és a veszedelmes illúziókat megsemmisíteni. — A tapasztalat csak úgy hat, ha gyakran ismétlődik. — Mibe kerülnek a tömegek meggyőzésére szükséges tapasztalatok. — 4. §. *Az ész.* — A tömegeknél semmi jelentősége sincs. — Csak a tudattalan érzelmek befolyásolásával hatunk rájuk. — A logika szerepe a történetben. — A valószínűtlen események rejtett okai.

Harmadik fejezet. — *A tömegek vezetői és rábeszélési módszereik* ..... 107 l.

1. §. *A tömegek vezetői.* — Minden tömegnél ösztönszerű szükséglet, hogy vezetőknek engedelmeskedjék. — Csak ők tudnak hitet teremteni és tömegeket szervezni. — A vezetők szükségképpen zsarnokok. — A vezetők osztályozása. — Az akarat szerepe, — 2. §. *A hatás eszközei a vezetőknél.* — Az állítás, ismétlés, lelki infekció. — E tényezők szerepe. — Hogyan jut a lelki infekció alsóbb társadalmi rétegekből magasabb társadalmi rétegekbe. — A népszerű gondolat minél előbb általános gondolattá lesz. — 3. §. *A presztíz.* —

A presztízs meghatározása és osztályozása. — A szerzett és személyes presztízs. — Különböző példák. — Hogyan szűnik meg a presztízs.

Negyedik fejezet. *A tömegnézetek és tömegmeggy őződének változékonyágának határai* 131

1. §. *A megrögzött vélemények.* — Bizonyos általános hiedelmek változatlansága. — Ezek irányítják a civilizációt. — Gyökeres kiirtásuk nehézsége. — A türelmetlenség mennyiben erény a népeknél. — Az általános hiedelemnek bölcséleti abszurditása nem árthat a terjedésnek. — 2. §. *A tömegek változó nézetei.* — Azok a nézetek, amelyek nem valamely általános hiedelemből származnak, rendkívül változékonyak. — Az eszmék és hiedelmek feltűnő változásai legalább egy században. — E változások reális határai. — Az elemek, melyeken a változás nyugszik. — Az általános meggyőződések jelenlegi eltűnése és a sajtó mindenfelé való elterjedése okozza, hogy a nézetek a jelenkorban mindinkább változnak. — Hogyan van, hogy a tömeg véleményei minden tárgyat tekintve a közönbösség felé hajolnak. — A kormányok nem tudják a véleményeket irányítani, mint eddig. — A vélemények mai szétágazódása megakadályozza zsarnokságukat.

HARMADIK KÖNYV.

A tömegek osztályozása és a különböző tömegkategóriák leírása.

Első fejezet. — *A tömegek osztályozása* ..... 145 1.

A tömegek általános felosztása. — Osztályozásuk. — 1. §. *A heterogén tömegek* — Differenciálódásuk módja. A faj befolyása. A tömeglélek annál gyöngébb, minél erősebb a faji lélek. — A faji lélek a civilizáció állapotát, a

tömeglélek a barbárság állapotát reprezentálja. — 2.

A homogén tömegek. A homogén tömegek felosztása. — Szekták, kasztok, osztályok.

Második fejezet. *Az úgynevezett tömegbüntények* 150 1.

Az úgynevezett tömegbüntények. A tömeg törvény szerint és nem lélektanilag bűnös. A tömegek tetteinek teljes tudattalansága. Különböző példák. — A septembri-seur-ök lélektana. Gondolkodásmódjuk, érzékenységük, erkölcsiségük.

Harmadik fejezet. *A törvényszéki esküdtek* 156 1.

A törvényszéki esküdtek. Az esküdtszékek általános jellemvonásai. A statisztika azt mutatja, hogy határozataik függetlenek összetételüktől. — Hogyan befolyásolhatók az esküdtek. A gondolkodás csekély jelentősége.

A híres ügyvédek rábeszélési-módszere. — A bűnök természete, melyek iránt az esküdtszékek engedékenyek vagy szigorúak. Az esküdtszékek intézményének haszna; végzetes veszedelem volna, ha helyüket hivatalnokokkal töltenék be.

Negyedik fejezet. *A választó tömegek* .....165 .

A választó tömegek általános jellemvonásai, Hogyan történik a rábeszélés. A túljajdonságok, melyeknek meg kell lenni a jelöltben. A presztízs szüksége. — Hogyan van, hogy a parasztok és munkások ritkán választják meg a közülük való jelöltek. — A szavak és formák befolyása a választókra. A választási küzdelmek általános képe. Hogyan alakul ki a választó véleménye. A bizottságok hatalma. — A bizottságok a zsarnokságot a legszélsőbb formákban képviselik. — A francia forradalom bizottságai. Az általános választójog gyöngye lélektani értéke dacára sem pótolható. — Hogyan van, hogy a szavazatok azonosak

maradnak, ha a választójogot egy bizonyos polgári osztályra korlátozzák is. — Mit eredményezett az általános választójog az összes országokban.

Ötödik fejezet. — *A parlamenti gyűlések* 176

A parlamenti tömegekben legnagyobb részt megvannak a heterogén nem anonim tömegek közös tulajdonságai. — A vélemények egyoldalúsága. — A szuggerálhatóság és határai. — A szilárd, változhatatlan és változó vélemények. — Miért van a határozatlanság túlsúlyban. A vezetők szerepe. — Presztízsük oka. — Igazi urai az olyan testületnek, ahol csak csekély kisebbség szavaz. — Korlátlan hatalmuk. — Szónoki művészetük elemei. A szavak és képek. — Lélektani szükség, hogy a vezetők általában meggyőződtek és korlátozottak legyenek. Lehetetlenség, hogy a szónok érveit presztízs nélkül érvényesíteni tudja. A jó vagy rossz érzelmek túlzottsága a gyűlésekben. — Bizonyos pillanatokban géppé válnak. A konvent ülései. — Vannak esetek, amikor a gyűlés elveszti tömegjellegét. — A szakemberek befolyása szakkérdésekben. — A parlamenti kormányforma előnye és kára minden országban. Újkori szükséglet, de vele kapcsolatos a közpénzek pocskolása és